

TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI KONFERENCIA

Bozsik Máté

VITÁNYVÁR ÉPÍTÉSI PERIÓDUSAINAK KUTATÁSA
A BAUFORSCHUNG MÓDSZEREIVEL

Konzulens:

Daragó László DLA
egyetemi docens

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Építészettörténeti és Műemléki Tanszék

Budapest
2014

Tartalom

Bevezetés	3
A Bauforschung módszere	6
Vártörténet	7
Építészeti kutatástörténet	8
A felmérés módszerei	26
A felmérés eredményei, az építési periodizáció	29
A várfalak elnevezése	30
A belső vár északkeleti falának külső oldala	31
A torony délkeleti és délnyugati falának külső oldala	40
A torony északnyugati (udvar felőli) falának külső oldala	42
A torony falainak belső oldala	45
Az udvar északkeleti falának belső oldala	48
A palota udvar felőli részének délkeleti (udvar felőli) fala	49
A palota északkeleti falának belső oldala	50
A palota két részét elválasztó, valamint délnyugati falai	53
Egyéb falak (külső várfalak, az udvarban található fal)	55
Globális vizsgálatok, az építési periodizáció	56
Összegzés	60
Irodalomjegyzék	62
Függelék, melléklet	64

Bevezetés

A Vértes hegység északi részén, Vértessomló községtől északkeleti irányban, légvonalban mérve körülbelül 4 kilométer távolságra találjuk a XIV. század elején épült Vitányvár műemléki romjait. A vár alapjául szolgáló 377 méteres¹ magaslatot három irányból hegyek határolják. Délnyugatról a Zsidó-, északkeletről pedig a Nyerges-hegy elnyúló tömbje fogja közre, míg nyugati irányban kilátás nyílik a Tatai-medencére.

A még romjaiban is impozánsnak számító vár egy hosszanti gerinc végén áll. A délkeleti oldalt leszámítva meredek hegyoldalak szegélyezik, azonban itt a felszín szinte vízszintesen halad tovább a Vértes belseje felé. A vár eredeti megközelítése is innen történhetett, a várút vonala még most is jól követhető a jelenlegi kék jelzés mentén. A gerincet itt egymást követően három mesterséges árok vágja át, melyek pontos rendeltetése egyelőre nem tisztázott, azonban valószínű, hogy a várút védelmével hozhatók összefüggésbe. Az úton tovább közelítve a várhoz, a völgy felé letekintve, nagyjából 20 méterrel mélyebben a hegyoldalon egy további árkot figyelhetünk meg, mely az épületet a völgy felől körbeöleli. A szabálytalan ötszög formájú vár két részből, egy külső kerítőfalból, és azon belül egy belső magból áll. Előbbi 5-8 méter magas, mely a belső várat a nyugati oldalt kivéve még most is jól követhető módon körbefogja. Ezen három helyen juthatunk keresztül: egyrészt a déli részen található, teljes falmagasságú omláson át, másrészt a nyugati oldalon, ahol jelen pillanatban a legkevesebb látszik a külső, és a belső vár falaiból. A valaha itt álló épületrészek a jelenlegi talajszintig lepusztultak. A harmadik átjárási lehetőség a fal északi végénél található, ahol egyes feltételezések szerint a vár bejárata is lehetett. Az itt lévő falak szintén leomlottak az idők során, csupán egy meredek, kőomladékos lejtőt hagyva maguk után. A külső és belső várfalak között nagyjából 3-5 méteres, változó szélességű falszoros húzódik. A belső vár egy toronyszerű (délkeleti) és egy kétsejtű (északnyugati) épületrészből áll, közöttük udvar fekszik. Az udvar északi sarkán ajtó nyílik, ezen át léphetünk a falszorosból a belső vár területére. A háromemeletes torony udvar felőli fala teljes magasságában áll, két szinten is nagyméretű ajtónyílások törik át. A felső nyíláshoz az udvar felől fa karzat vezetett, melynek gerendacsonkjai még láthatók a falon. Az épület tetejét oromfogas osztású mellvéd koronázza. Az épület belsejébe lépve elsőként a hatalmas méretű ablaknyílásokat pillantjuk meg (északkeleti fal). Szintén szembeötlőek az alsó szint fa födémének tágas gerendafészekai, valamint az alsó két szint boltozatának indításai. Az épület déli sarka a csatlakozó falakkal szinte teljesen hiányzik.

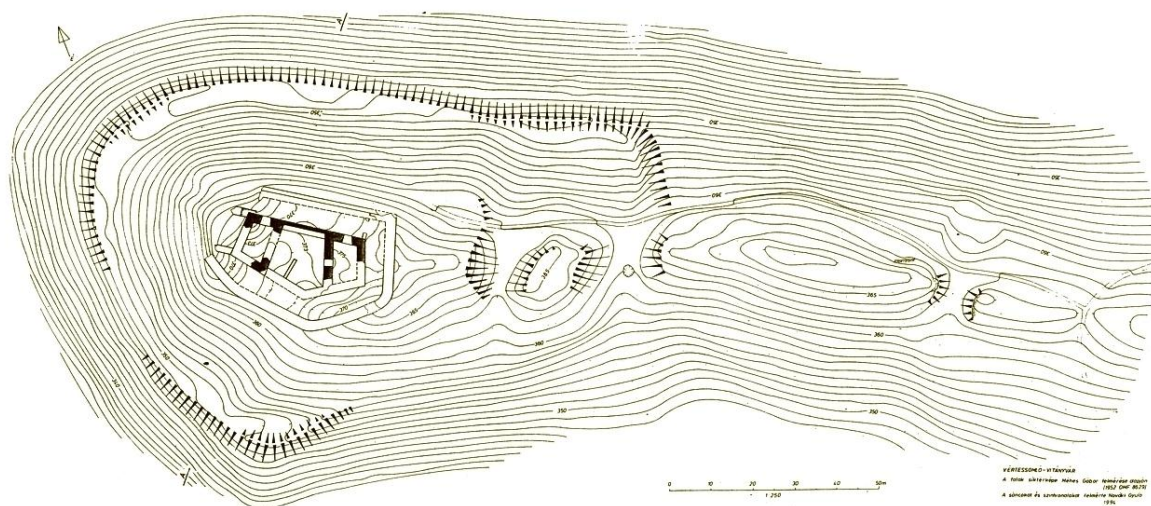

Légifelvétel,
fotó: Civertan Bt.

Az udvar túloldalán található épület jelen pillanatban már sokkal kevesebbet mutat magából a toronynál. Eredeti állapotában két szárnyból állt, jelenleg ezek közül az udvar felé eső érzékelhető jobban. Itt a toronyhoz hasonlóan egy nagyméretű ablakot, valamint alatta lőrészerű nyílást találunk, valamint az északi saroknál egy ég felé meredő karcsú falcsonkot. Ez a fal a kilencvenes éve-

¹ NácZ József – A Vértes vidékének történelmi Műemlékei, p. 131.

kig még a védópártázat magasságáig állt, és egy további felső ablaknyílás is látható volt rajta. A külső épületrész már nehezen érzékelhető, használható információkat mindössze az udvar felőli épülethez csatlakozó, teljes magasságú falcsonkja ad, melyen megfigyelhetők a korábbi ablaknyílások oldalfalai.

A vár pusztulását 1598-as felrobbantása okozta, ezt követően az épületet magára hagyták, jelen pillanatig sem történt semmilyen beavatkozás állapotába. A meglévő romokat vizsgálva feltűnik, hogy azok nem egy időben épültek, a későbbiekben látni fogjuk, jól elkülöníthető periódusokra oszthatjuk őket.

A vár felrobbantásától napjainkig időről időre kapunk tudósításokat a romokról, a XIX. század második felétől kezdve pedig már a tudományos igényű leírások is megjelennek a témában. E helyszíni bejárásokon alapuló munkák különlegessége, hogy bennük több, mára elpusztult részlet örökítődött meg, melyekről ezt leszámítva nagyon korlátozott mennyiségű információval rendelkezünk. A megfogalmazott elképzelések azonban mindössze egy-két bejárás élményanyagából, és megfigyeléseiből építkeznek, ezért nem tekinthetők minden szempontból alátámasztottnak, mivel részletes vizsgálatok még nem történtek a korban².

A XX. század közepétől egyre több adat lát napvilágot a várral kapcsolatban, viszonylag részletes alaprajzi felmérés készül³, érintőlegesen több műben is foglalkoznak a vár történetével, felépítésével⁴. A mindvégig meglévő figyelem ellenére azonban a közelmúltig Vitány egyike maradt az ország legelhanyagoltabb, és legkevésbé kutatott várainak. Ez a tény elsőre talán szokatlannak tűnhet, hiszen hazánk nem bővelkedik a hasonló, nagyméretű falmaradványokkal rendelkező várakban. A Vértesszentkereszt vizsgálva is azt tapasztaljuk, hogy Vitánnyal ellentétben a többségükénél már elvégezték a szükséges feltárási, állagmegóvási, és helyreállítási munkákat (Gesztess, Vértesszentkereszt, Csókakő stb.). Felmerül a kérdés, hogy mi lehet az oka annak, hogy ez a vár ilyen hosszú időn keresztül kiesett a különböző kutatások, és helyreállítási törekvések látóköréből.

² Az említett tanulmányokkal a későbbiekben részletesen foglalkozunk.

³ Méhes Gábor, 1952. Forster Központ, Műemléki Tervtár L. sz. 8629-8632.

⁴ Az említett tanulmányokkal a későbbiekben részletesen foglalkozunk.

Az okok felderítéséhez közelebb vezethet, ha jobban megvizsgáljuk a rom földrajzi adottságait: a maradványok közigazgatásilag Vértessomlóhoz tartoznak, azonban a két területet elválasztja egymástól a Nagy-Somló és a Zsidó-hegy erdővel borított tömbje. Ennek következtében nem volt lehetőség arra, hogy a vár és a település szerves kapcsolatba kerüljön egymással (ellentétben például Gesztes várával). Szintén problémát jelent, hogy a rom jelenleg csak erdei földutakon, és turistautakon érhető el. Ugyan a vártól délnyugati irányban található egy aszfaltozott, erdészeti engedéllyel használható műút nagyjából 1 kilométer távolságra, azonban ha a romhoz szeretnénk eljutni, erről is le kell térnünk egy csak terepjáróval járható földútra. A gépkocsival történő megközelítés jelenleg nehezen megoldható. Ezen túlmenően a vár pillanatnyilag semmilyen infrastruktúrával nincs ellátva. E körülmények jelentősen megnehezítik itt bármilyen munka folytatását, vélhetően ez is közrejátszott abban, hogy az a régészeti, műemléki vizsgálatok, és a helyreállítás szempontjából a perifériára került.

A körülmények ellenére azt tapasztaljuk, hogy az ezredfordulót követően a romok iránti érdeklődés felélénkült, ugyanis több előremutató kezdeményezés is elindul az értékek megóvása érdekében. Ennek egyik fontos lépcsőfokaként napvilágot lát a vár középkori történetét összefoglaló dolgozat⁵, mely immár részletesen összegzi, valamint elemzi a fellelhető írásos adatokat. 2008-ban egy néhány oldalas cikk⁶ jelenik meg a Várak, Kastélyok, Templomok című folyóiratban, mely a szélesebb közönség figyelmét is ráirányította a romokra. Szintén érdemes kiemelni a műemlék megóvásaért létrejött civil szervezet, a Vitányvár Baráti Kör 2011-es megalakulását, mely jól mutatja a rom megmentésére irányuló társadalmi törekvéseket⁷. 2012 nyarán a tatai Kuny Domokos Múzeum szondázó ásatást kezd a vár területén, amely a tudományos megismerés új szintjét indítja el a várban. A régészeti kutatás mellett a meglévő falak megfigyelésével kapcsolatban is történik előrelépés, több írás is megjelenik a témában⁸. E munkák több fontos, a falakon tapasztalható építéstörténeti jelenségre hívják fel a figyelmet, és ezek ismeretében kísérletet tesznek bizonyos szintű építési periodizációra is. Azonban a részletes falkutatás, valamint a jelenségek, és azok térbeli összefüggésének teljes ismerete hiányában ezek többnyire egyes kisebb, térben a többi épületrésztől

⁵ Schmidt Mayer Richárd – Vértessomló vidéke három várának (Gesztes, Vitány, Gerencsér) története a középkorban [Könyv]. - Budapest: Szakdolgozat az ELTE Történettudományi Intézetében, 2005.

⁶ Karczag Ákos – Vitányvár romjainál; Várak, Kastélyok, Templomok 2008. február - old.: 38-41.

⁷ A Vitányvár Baráti Kör aktív részese a vár megóvása érdekében folyó tevékenységeknek: a hivatalos szervekkel való együttműködésnek köszönhetően egyre több figyelem irányul a műemlék megőrzésére. Az egyesület működésének eredményeként megindult a vár környezetének rendezése, valamint a Kuny Domokos Múzeummal folytatott közös munka keretében 2012-ben lezajlott a várban az első régészeti szondázó ásatás. (Jelen dolgozat szerzője az egyesület alapító tagja)

⁸ Kelemen Bálint, Rácz Miklós – Vitány: értékek, felelősség és lehetőségek; Archaeologia - Altum Castrum Online. Visegrád 2013.

László János – Egy méltatlanul elhanyagolt vár a Vértessomlóban: Vitány, Kuny Domokos Múzeum Közleményei 19. 2013. Tata 2014. - old.: 95-116.

Fürjes János – Castrum Vytam, Vitány-vár múltja és jelene, Várjáró Magazin (online folyóirat). - Kiadja: Szádvárért Baráti Kör, 2014. II. évf. 2. szám.. - 2. - <http://www.szadvar.hu/2014/08/varjaro-magazin-10-szam/>.

SziMe3D projekt – térszkennelés - <http://szime3dar.com/projekt/vitany-varrom/>

elszeparált részek időbeli relációjáról tesznek megállapításokat, a még meglévő falszakaszok teljes építéstörténeti periodizációjának komplex vizsgálatára nem vállalkoznak⁹.

A vár jövőjének tervezése szempontjából kulcsfontosságú kérdés az épület építéstörténetének, eredeti kialakításának részletes ismerete, hiszen az esetleges beavatkozások a műemléken felelősségteljesen csak ennek birtokában tervezhetők meg. Jelen dolgozat célja a vár még álló maradványairól meglévő tudásanyag elmélyítése, a korábbi kutatási eredmények kritikai felülvizsgálata, valamint egy minél részletesebb, jól alátámasztható építési periodizáció létrehozása.

A Bauforschung módszere

A kutatás szempontjából fontos, hogy a kínálkozó információforrások minél szélesebb palettáját kihasználjuk, hogy az egyes vizsgálatok eredményeit a többivel együtt, nagy összefüggésekben tudjuk vizsgálni. Ilyen elemzési mód az ú.n. „Bauforschung”, melynek definícióját Halmos Balázs és Maróty Katalin a következőképpen fogalmazta meg: „a „Bauforschung” szón egy komplex épület-kutatási folyamatot értünk, melynek része a levéltári kutatás, a szakirodalom kritikai elemzése és a stíluskritikai megfontolások éppúgy, mint restaurátori és régészeti jellegű feltárások, és melyben az építész, művészettörténész és régész szakma egyaránt megtalálja a maga feladatkörét. Alapvető fontosságú azonban, hogy az elsődleges forrás mindig maga az épület, az épületen fellelhető valamennyi jelenség és tulajdonság – hiszen a kutatás célja is végső soron az épület meglévő állapotában tapasztalható jelenségek magyarázata. [...] Minthogy a kutatás elsődleges forrása maga az épület, a kutatás első lépéseként – minden elméleti megfontolás vagy gyakorlati beavatkozás előtt – a meglévő állapot lehető legpontosabb dokumentálására van szükség.”¹⁰

Mint ahogy láthattuk, a Bauforschung törekszik rá, hogy minél szélesebb körűen bevonja a különböző tudományterületeket a kutatásba, azonban elsődleges vizsgálati célpontja és forrása maga az épület. A vizsgálatok elengedhetetlen része az épületen tapasztalható építészeti részletek pontos, és objektív rögzítése, melynek köszönhetően a kutató által létrehozott munka a későbbiekben ellenőrizhetővé válik, valamint a kutató egyéni meglátásaitól független adattárként szolgálhat – az épület esetleges sérülése, vagy pusztulása esetén ez rendkívüli jelentőségű lehet.

Tanulmányunkban a vizsgálat alapvető kutatási módjaként a Bauforschung felfogását tartottuk szem előtt. Ennek értelmében a következőképpen tárgyaljuk a témát: elsőként röviden összefoglaljuk az írott források és a szakirodalom segítségével a vár történetét, mely a továbbiakban fontos adatokkal szolgálhat az építési periódusok értelmezése során. Ezt követően áttekintjük az eddig napvilágot látott építéstörténeti értekezéseket, és megvizsgáljuk megállapításaikat, és azok meg-alapozottságát. Végül felvázoljuk a várfalakon általunk végzett vizsgálati módszert, és a megfigyelt jelenségek leírása után kísérletet teszünk azok értelmezésére, összefüggéseik vizsgálatára, valamint ezek fényében felállítjuk saját elképzelésünket a vár periodizációját illetően.

⁹ Az említett tanulmányokkal a kutatástörténetről szóló részben még részletesen foglalkozunk.

¹⁰ Halmos Balázs, Maróty Katalin - Az alakhű felmérés módszerének adaptációi - Architectura Hungariae, X. évf. 2. szám (2011. június) - http://arch.eptort.bme.hu/arch_old/hu/fooldal?id=26

Vártörténet

A vár történetével a korábbiak során már többen is foglalkoztak¹¹, rendelkezésre állnak részletes elemzések. Éppen ezért a következőkben nem törekszünk minden esemény részletes bemutatására, mivel ez egy külön dolgozat témája lehetne. Célunk, hogy a vár múltjáról átfogó képet adjunk, valamint hogy az építészeti vonatkozásban is értékelhető adatokat kiemeljük.

A vár építésének pontos ideje nem ismert, első írásos említése 1324-ből származik¹², ekkor Maróti Mihályt nevezik meg mint vitányi várnagyot a források. Nagy valószínűség szerint ekkor a vár királyi kézben lehetett¹³, a királyi építés sem kizárt. A XIV. század során több várnagyról is említés esik, de jelentősebb eseményről nem kapunk hírt.

Lajos uralkodásakor Vitányvár Gesztessel együtt a győri megyésispán fennhatósága alatt állt¹⁴. Zsigmond 1410-ben sógorának, Hohenzollern Frigyesnek adta zálogba más Dunántúli várakkal egyetemben (Pozsony, Tata, Gesztes, Gerencsér és tartozékaik), aki később segítette őt a német-római császári cím megszerzésében¹⁵. 1417-ben a vár újra királyi kézen volt: Zsigmond király gesztesi és vitányi várkapitányként Silstrang-ot említi¹⁶.

Zsigmond uralkodása után a vár magánkézbe került: 1439-ben Albert király Rozgonyi Istvánnak adja zálog címén, de nem kizárt, hogy az már korábban is honorbirtokként az övé volt¹⁷. 1440-ben I. Ulászló István fiának, Jánosnak adja a várat élete tartamára¹⁸. Jánossal ellenben a család egy másik ága is igényt formál a várra, hosszan elhúzódó viaskodás indul a birtoklásért, mely során a legkülönbözőbb eszközökkel próbálják meg egymást kitűrni a birtokból¹⁹. A családtagok halála után 1478-ban a vár Rozgonyi Dorottya birtoka²⁰. 1493-ban újra királyi adományozást látunk: most Egervári László bán kapja meg Ulászló királytól zálog címén²¹, akitől fia, István örökl. Ennek halála után Kanizsai György kapja a várat 1508-ban, tőle fiához, Lászlóhoz került.²² Ezt követően a vár az 1520-as években Szerdahelyi Imreffy Mihály másként Fekethe Mihály kezébe került²³.

¹¹ pl. G. Sándor Mária, Schmidtmayer Richárd, László János

¹² Országos Levéltár, DL. 912.

¹³ László János - Egy méltatlanul elhanyagolt vár a Vértesben: Vitány - Kuny Domokos Múzeum Közleményei 19. 2013 Tata, 2014. - 98. o.

¹⁴ Engel Pál: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387-1437). Akadémiai Kiadó, Bp., 1977. - 16. o.

¹⁵ Náczy József A Hohenzollerni fejedelmi ház és a Vértes vidéke - Turisták Lapja. - Bp., 1900. - XII.

¹⁶ Hazai Okmánytár. I. kötet Kiadják: Nagy Imre, Páur Iván, Ráth Károly és Véghely Dezső; Győr, 1885. - 312. o.

¹⁷ László J. i. m. - 99. o

¹⁸ Csánki Dezső - Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában - Magyar Tudományos Akadémia, Bp., 1897. - III. kötet - 306. o.

¹⁹ Részletesen ld. László J, i.m. 99-100. o.

²⁰ Náczy József - A Vértes vidékének történelmi műemlékei - Archaeológiai Közlemények. - 1899. - 135. o.

²¹ G. Sándor Mária - A Vértes hegység középkori várai - Komárom Megyei Múzeumok Közleményei - Tata, 1968. 252. o.

²² László J, i. m. 100. o.

²³ László J, i.m. 100. o.

A mohácsi vészt követően a török a Vértesben is megjelent. Első ízben 1529-ben foglalta el rövid időre Vitányt, majd legközelebb 1543-ban került ismét török kézre Gesztessel és Tatával együtt, ekkor Achmed mind a három várat felégette. Az elkövetkezendő évek valamelyikében Ferdinánd király visszafoglalta a töröktől Vitány várát, és némileg használhatóvá tette. Ebből az időből (1555. július 23.) fennmaradt egy magyar nyelvű leltár, amelyből megismerhetjük a vár akkoriban használható állapotban lévő helyiségeit.²⁴

Az erősség 1559-ben újra török kézre jut, néhány török ács javítja a várat, a hídját és néhány őrházát²⁵. 1566-ban a királyi haderő Thury György és Nikolaus Salm vezetésével beveszi Tatát, ennek hírére a török őrség elszökik Vitányról és Gesztesről, s így a sereg az üres várakat foglalja vissza. Feltehetően Gesztes megszerzésével egy időben, 1567-ben szállja meg újra a török Vitányt is. A legutolsó ostromra a tizenöt éves háború alatt kerül sor: 1597-ben Pálffy Miklós és Adolf Schwarzenberg vezetésével királyi seregek Tata elfoglalása után Vitányt és Gesztest is visszaveszik. A következő évben, 1598-ban az ő döntésük alapján felrobbantják az akkorra már elavult, rosszul védhető erősséget, Vitányt.

A XVIII. században a rom az Eszterházy család birtokában van. 1747-ben a kocsik a „régí Vitányi vár köveit” épületanyag céljaira kérik, egy részét elhordják.²⁶

Építészeti kutatástörténet

A vár első részletesebb leírását **Rómer Flóristól** ismerjük, aki 1870 körül járja be a romokat. Jegyzőkönyve²⁷ viszonylag részletes leírást ad annak felépítéséről. Ebben az időben a vár még jelentősebb maradványokkal rendelkezett a maiaknál, így kéziratos jegyzetei több helyen ma már nem látható részleteket örökítenek meg.

Leírása szerint a vár meredek hegyen áll, belső területét árok és magas falak övezik. A külső várfal a lekerekített sarkokat is számolva (melyeket írásában toronynak nevez²⁸) hétszögűnek írja le. A kerítőfal keleti sarkát derékszögűnek mutatja be, a nyugati végződéséről pedig megállapítja, hogy „kerekdeden a főkapu felé tartván” fejeződik be. Érdekes, ám a jelenlegi ismereteink alapján nehezen értelmezhető a külső kerítőfal északkeleti szakaszával kapcsolatban megfogalmazott állítása, miszerint „a hegy tetején levő falkerítés északról egyenes és 17 ölet mér [1 öl kb. 1,9 méter] és párhuzamosan a völgyben 7 ölnyi távolban levő fal által van védve”. Felvetődik a lehetőség, hogy a XIX. században ezen a részen még a jelenlegi külső várfalon kívül, de a ma látható sáncnál feljebb láthatóak lehettek falmaradványok, melyek azóta a felszín szintjéig lepusztultak. Ezen a területen jelenleg egy, a várfalak tövétől induló nagyjából 10 méter széles plató található, melyet a fal irá-

²⁴ G. Sándor Mária – i. m.

²⁵ Fekete Lajos és Káldy-Nagy Gyula - Budai török számadáskönyvek 1550-1580 - Akadémiai Kiadó, Bp., 1962. 380. o.

²⁶ G. Sándor Mária – i. m.

²⁷ Rómer Flóris - Vithánvár // Rómer Flóris kéziratos hagyatéka a Forster Köpont Tudományos Irattárában.

²⁸ „[a külső várfal] délkeleti szögletén kerekded torony áll; melynek körülete 3 1/2 ölet tesz; innen délfelé kirugván 11 1/2 ölnyire egy másik torony nyoma van; melytől a várfal négyes hajlással 17 1/2 és 17 1/2 ölnyi hosszában nyugatra irányul”

nyából az omlásból adódó törmelékdomb borít, de korábbi pereme még így is jól kivehető. Ez a terület a feltételezett várút folytatásában fekszik, így elképzelhető, hogy az a várkapu felé tovább menet már védetten, falak között haladt tovább. Jelenleg a felszínen azonban nem láthatók ennek a feltételezett falnak a nyomai sem habarcsmaradványként, sem pedig terepdomborulatként. Az állítás tartalmát csupán régészeti feltárás segítségével lehetne megvizsgálni.

Rómer a vár főkapuját az északnyugati oldalra helyezi, a ma látható kerítőfal végződéséhez, és megjegyzi, hogy „az ottan nyugatra irányzott bástya által van védve”. Hogy mire gondolt, ma már nem egyértelmű. Az állítás egyaránt vonatkozhat a belső vár északnyugati épületére, de akár az ott esetlegesen álló kapuvédmű romjairól is megállapíthatta a leírtakat. A kaput elhagyva a külső és belső fal közötti területet előudvarnak nevezi, mely „csak 2 1/2 °-nyi [azaz 2,5 ölnyi] szélességű és keskeny hossznegyszöget képez”. Ennek az udvarnak a vége „keleten ismét keskeny udvarra nyílik el [...], ezen kis udvarban 2°2'-nyi bolthajtásos casemáták vannak”. Az említett kazamaták nagy valószínűség szerint a falszoros keleti sarkában voltak találhatóak, mivel ezen a területen a későbbiekben is falakkal körülhatárolt, boltozott helyiségeket említenek, illetve ábrázolnak Rómertől független források²⁹ is. A várról az 1930-as években készült fotósorozat bizonyos képein (ld.: Melléklet) ezen a helyen a belső felszíntől mérve még egy körülbelül 3-5 méter magas falcsomok látszik. Erre ma már csak a külső várfal és a belső felszín szintugrása, valamint a torony keleti sarkához csatlakozó kis falindítás utal.

A belső várról így ír: „két négyszögű torony képezi, ezek közt a keletelt falakkal biró, mely kelet fekszik négy emeletes ép ormozatu, egyes falai 4°4'-nyiak, a nyugat felé fekvő bolthajtásos és oromzatos torony falai 5°-nyiek. A két torony közt fekszik a belső udvar, melybe a mintegy 20°nyi északi homlokzat közepén alkalmazott belkapu vezet.” Az udvar déli falával kapcsolatban a következőt írja: „délre az udvar tompa szögletfallal van zárva, melynek csúcsából egy rézsut fal a külső várfalig húzódik, és a déli oldalon származó bástyaudvart a délkeleti toronyig két részre osztja.” E megállapítás szintén érdekes tartalommal bír jelenlegi elképzelésünkre a várról, ugyanis a ma használatban levő alaprajzok egytől-egyig egymástól elválasztva ábrázolják a belső és a külső várfalakat. Helyszíni megfigyelések során azonban még a mai lepusztult, növényzettel borított állapotában is belátható, hogy a két fal között nincs elegendő hely egy teljesen körbefutó falszoros számára³⁰.

A jegyzet végén Rómer megjegyzi, hogy „a vár nyugati ablakától gyönyörű a kilátás Tatára és szép tavaira”. Ez az észrevétel szintén fontos információt tartalmazhat a számunkra, ugyanis a váron jelen pillanatban csak egyetlen olyan nyílás van, melyből nyugat felé már Rómer idejében is ki lehetett látni Tata irányába, ez pedig a torony emeleti nyílása – ami valójában ajtó. Viszont nem valószínű, hogy az említett ablak ez volna. Az alsó szint ajtajától ekkor még az északnyugati épület

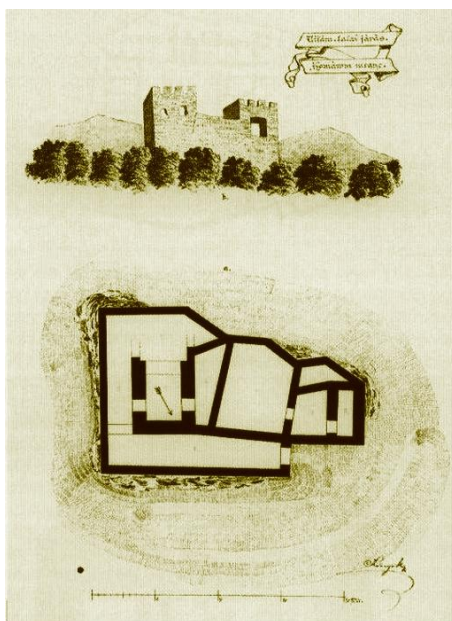
²⁹ Náczy József i. m. ; Csernó Geyza alaprajza a Műemléki Tervtárban, valamint a P 3.514 és P 28.963 számú fényképek a Műemléki Fotótárban.

³⁰ A torony és az udvar déli fala nagyrészt elpusztult ugyan, de a felszínen még jól követhető alapjának vonala (kötésben lévő kövek). A falak valamiféle összecsatlakozása szinte biztos. A két fal csak a feltételezett csatlakozás kb. 1 méteres körzetében van humusréteggel fedve.

udvar felőli, azóta leomlott fala³¹ takarta el a kilátást Tata felé. Ezek alapján azt feltételezzük, hogy a nevezett ablak az északnyugati épületen lehetett. A jegyzőkönyv nem tartalmaz információkat ennek az épületnek a nyugati szárnyát illetően, mindössze a kerekdeden beforduló külső várfalat említi. Ezért elképzelhető, hogy Rómer nem ismerte ezt az épületrészt³². Ezek alapján csak az udvar felőli épületszárny marad az ablak egyetlen lehetséges helyeként, melynek északnyugati, és délnyugati falán lehetett ilyen tájolású ablak illetve ajtó. Jelenleg ennek nyoma már nem látszik.

Rómer feljegyez egy további érdekességet, melyhez egy kedves szájhagyományt is hozzáfűz: „A falak kívülről vörösek, a szobák fehérre vannak meszelve. A népmonda regéli, hogy e várat évenként kimeszelik, de kik? Azt senki sem tudja”.

Rómer Flórist követően legközelebb **Könyöki József** foglalkozik a várral, az általa készített alaprajzi felmérést, és távlati rajzot a Műemlékek Országos Bizottsága vásárolja meg 1886-ban³³. A távlati kép sematizált, valószínűleg a rajz nem a helyszínen, hanem emlékezet alapján készült. Az alaprajz sem minden tekintetben felel meg a valóságnak, a külső kerítőfal több helyen is olyan szögben törik, ami ellenkezik a valós kialakítással. Ennek oka az lehet, hogy a helyszín bejárása során Könyöki csak a vár belsejét járhatta végig, ahonnan a mai viszonyok között is – főként a sok helyütt zavaró növényzet miatt – nehéz a külső kontúrvonalat nyomon követni. Ezekben a pontatlanságokon túlmenően azonban az alaprajz érdekes megvilágításba helyezi a külső és belső vár kapcsolatát: a ma leginkább elterjedt elképzelésekkel ellentétben a várat övező falszorost itt több helyen is falak osztják kisebb részekre, melyek ma már nem látható épületrészeket sejtetnek a területen. Továbbá a belső vár déli részén (a rajzon felül) az udvar és a külső kerítőfal egy hosszabb szakaszon egyesül is. Ez Rómer Flóris állításával is összhangban van, miszerint az udvar déli fala rézsút beköt a külső falba, a falszoros pedig ez által két részre bomlik, és valóságalapja még ma sem cáfolható meg teljes bizonyossággal, ugyanis a vizsgált területen bozotos nő, felszínét pedig humusz borítja, melyből itt-ott nagyméretű, habarcsos kötésben lévő kövek bukkannak elő, nehezen értelmezhető rendszerben.

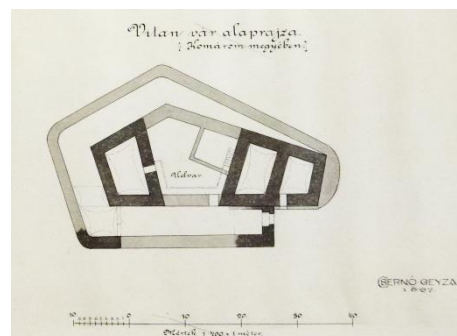
Csernó Geyza 1897-ben szerkeszti meg alaprajzát a várról, illetve két további rajzán külön is megőröki annak egyes részleteit. Készül egy kép az északnyugati épület udvar felőli szárnyának belsejéről, illetve egy másik, amely északkeleti irányból, a távolból mutatja a várat.

³¹ Ld.: Műemléki Fotótár, P 3.513 számú fénykép. Id.: Melléklet

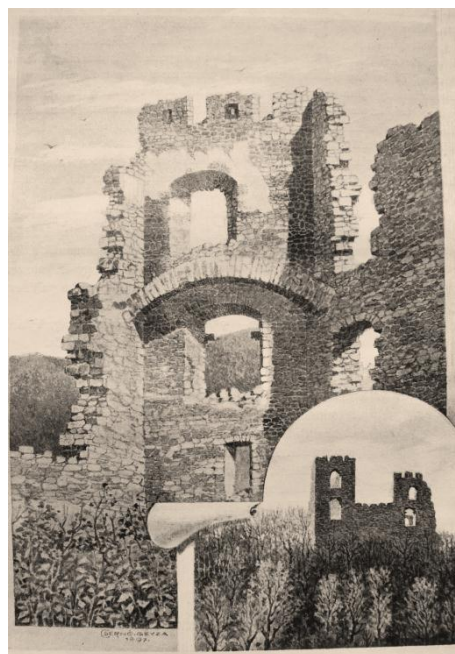
³² Elképzelhetetlen, hogy ezen az épületrészen olyan mérvű romlás következett volna be az elmúlt időben, hogy egy Rómer Flóris idejében létező, kilátással rendelkező ablak szintjéig álló épületrész teljesen eltűnjön.

³³ Henszlmán Imre – A Műemlékek Országos Bizottságának évi jelentése. Archæológiai Értesítő, 1887. – 83. oldal

Újdonság, hogy az alaprajz a korábbiaktól eltérően már elkülönítetten mutatja a belső és a külső vár falait, a déli oldali összekapcsolódás már nem jelenik meg. Könyöki József alaprajzával összehasonlítva a rajz vonalai rendezettebbekké váltak, így küszöbölve ki az indokolatlan faltöréseket a rajzból. Ebben a formájában az ábrázolásmód sok tekintetben jobban közelíti a valós elrendezést. Ennek ellenére itt is előfordulnak kisebb-nagyobb hibák, mint például az északnyugati épület külső szárnya esetén. Itt a valóságban a déli oldal (a rajzon felül) falai megtörnek, kívülről nézve a falak tompaszöget zárnak be, és az épület konkáv formával rendelkezik. Érdekes megfigyelni az északnyugati épületrész záródását a nyugati oldalon, az ugyanis Rómer leírásához hasonlóan íves.

A képet vizsgálva szintén feltűnik a várkapu ábrázolása, valamint a keleti oldalon (rajz bal oldala) látható két boltozott helyiség. Utóbbiak megegyeznek a Rómer által kazamatának nevezett építményekkel. Az alaprajz esetén Csernő kétféle tónust alkalmazott: fekete illetve szürke színű akvarellfestéket. A belső vár két épülete fekete színnel jelölt, az alacsonyabb részek pedig szürkével. Ami szokatlan, az a külső várfal esetén megjelenő két fekete rész: egyrészt a kapu környéke másrészt pedig a boltozott helyiségektől északra (lefelé) található falszakasz. A rajz ezekkel kapcsolatban azt sugallja, hogy itt szintén a környezetükhöz képest kiemelkedő objektumok lehettek Csernő korában. A kapu esetén szintén figyelemre méltó, hogy annak két oldalán a többi ábrázolt nyílástól eltérően kávázatot rajzol, a belső oldalon pedig tőle néhány méterre szaggatott vonallal egy haránt irányú falat mutat a szorosban. Közvetlenül a belső vár előtt a kapunál folytonosból szaggatotttá váltó vonallal falrátét van jelölve, mely az említett haránt irányú falon túl is folytatódik. Ennek a résznek a többihez viszonyított részletezettsége arra enged következtetni, hogy Csernő itt még jól kivehető – akár még jelentős méretűnek is számító – romokat láthatott.

A másik, a boltozott helyiségeknél található falszakasz megegyezik a korábban már említett csonkkal, mely a '30-as évek fényképein még megfigyelhető³⁴. Itt ki kell emelnünk, hogy a fal nyugati, a rajzon jobb oldali vége sík lezárással van jelölve. Itt még akkoriban látható falazott síkot, de legalábbis az eredeti épület végződését és a falmagasság jelentős ugrását feltételezhetjük.

Az alaprajzot követően vizsgáljuk meg a másik két rajzot is! A kisebb méretű távlati képpel kezdve megfigyelhetjük, hogy a jelenlegi állapothoz képest az északnyugati épület még sokkal jelentősebb méretű falakkal rendelkezett, ekkoriban az északi fal a védőpártzat szintjéig megvolt. Ugyanennek

³⁴ P 3.514 és P 28.963 számú fényképek a Műemléki Fotótárban (ld.: Melléklet)

az épületnek a nyugati része azonban már ekkor is a mai hoz hasonló állapotban volt, mindösszesen az udvar felőli szárnyhoz kapcsolódó részen álltak falai néhány méter szélességben. Az udvar felőli szárny nagyméretű alsó ablakán áttekintve egy fehér, és az azt körülvevő sötét „folt” látható, mely az ábrázolás helyessége esetén nem a vár mögött található hegy része, hanem valamiféle belső építmény vagy tereptárgy képe lehet, azonban ennek pontos mivoltát sajnos erről a képről nem állapíthatjuk meg. A másik szokatlan dolog az ábrázoláson az udvar falának rendkívüli magassága. A többi épületrész egymáshoz viszonyított viszonylagos jó arányával, és a valóságot jól tükröző formájával ellentétben ez nagyon eltér a jelenleg tapasztalható kialakítástól, a tetején látható oromfogmaradványok viszont hasonlóságot mutatnak a későbbi fényképeken láthatókkal, valamint a ma tapasztalható formával. Ezek alapján feltételezhető, hogy itt csupán rajzi pontatlanságról van szó – a falkötések hiánya is ezt a feltételezést erősíti.

A nagyobb méretű képen az északnyugati épület udvari szárnyának belső képe látható. Az ugyanerről a részről készült későbbi fényképek tanúbizonysága szerint az ábrázolt részeket nagyrészt hitelesnek tekinthetjük, a jelölt főbb morfológiai jegyek topológiai elhelyezkedése helyesen van bemutatva. A képen még megfigyelhetjük a mára már csak boltindításként meglévő boltozati ív egy szakaszát, valamint a falon lévő ablaknyílások és oromfogak elhelyezkedését. A három szinten elhelyezkedő ablakok közül a középsőben oldalirányból benyúló két, egy magasságban lévő alakzat található, melyet gyakran kőkeretek még akkoriban meglévő részeként azonosítanak. Azonban a mai állapotot jobban szemügyre véve, megállapíthatjuk, hogy a benyúló részek még mindig megtalálhatók, azonban nem kőkeret, hanem inkább egy terméskőből készült káva elemei lehetnek.

Ami azonban a kép legfontosabb információit hordozza, az a jobb és a bal oldalon álló két fal, melyek a későbbi ábrázolásokon, fényképeken már sokkal rosszabb állapotban szerepelnek ismételtén. A bal oldalon lévő fal a kép alapján egészen a védőpártázat szintjéig nyúlhatott, ami a mostani állapottal összevetve azt jelentené, hogy ez a fal a felső szinten falkötés nélkül csatlakozott volna az ablakokat is magába foglaló külső várfalhoz, ott ugyanis jelenleg egy teljesen ép falsík látható ennek a falnak a helyén.

A jobb oldalon látható fal szintén nagy magassággal van ábrázolva, rajta két nyílás is látható. Ezek közül az alsónak az oldalfala még napjainkban is vizsgálható a várban, épen megőrződött. Az 1930-as évek során készült fotósorozat³⁵ egyik képén szintén látható ez a fal, de már csak az alsó szint magasságáig, a felső szint eddigre már elpusztult.

Náczy József vértessomlói plébános Csernó Geyza munkáját is felhasználja 1899-es munkájában, az *Archaeológiai Közleményekben* megjelenő „A Vértessomlói vár történelmi műemlékei”³⁶ című tanulmányban, mely az első olyan írás, mely megkísérli a vár leírásán túlmenően az általa ismert történelmi adatokat is összefoglalni.

³⁵ Műemléki Fotótár, P 3.513.

³⁶ Náczy József – A Vértessomlói vár történelmi műemlékei [Folyóirat] // *Archaeológiai Közlemények*. - 1899. - old.: 118-203.

Leírásában a korábbiakhoz képest új elem jelenik, ugyanis állítása szerint a várat a hegyoldalon „két árokgyűrű 10-17 méternyi közökkel védelmezte”, tehát az eddig említett körbefutó árkon kívül egy további árkot is látott a vár körül.

A vár kapuja Náczi szerint Rómer, Könyöki és Csernó leírásához hasonlóan a vár nyugati oldalán nyílt, s a hozzá érkező várút az északkeleti kerítőfal tövében haladt. Leírja, hogy „a kapufő le van rontva, sőt a bontásnál meglazított alap földje is lecsúszott s így ma a bástyafal [a külső kerítőfal északkeleti szakasza] rövidebbnek látszik, mint a várnak homlokfala”. Arra következtet, hogy az északkeleti épület külső szárnyának építéskor, melyet a körbefutó falszoros beépítésével nyertek, „a bástyafalat is egy új erősebb kapufővel kellett meghosszabbítani. A fala kötése azonban nem volt kellő, mert nem vágtak a régi falba kötéseket”. Az északnyugati épület bővítésével kapcsolatban megjegyzi, hogy a külső szárny utólagos voltát jól jelzi a „két torony összeillesztésének varrta”.

Az északnyugati épület külső oldalán a mai napig látható egy íves áthidalású, ember számára megfelelő méretű nyílás, vagy falfülke, valamint egy felette a falból kilógó kőkonzol. Náczi e két részletet a következőképpen magyarázza: „Az eltűnt kapufőnél embermagasságú félköríves fülke van, hol az őrtálló meghuzhatta magát. A kapu védelmére szolgált a torony első emeleti ablakánál egyenesen föléje hajló erkély, melynek egyik gerendafája még a helyén áll”.

A kaput követően induló falszorost, melyet sikátornak nevez, Náczi 4,6 méter szélességűnek, 6 méter emelkedésűnek írja le. A szoros keleti végén 2 méter szintemelkedést említ, melynek okaként az „itt a törmelék alól kilátszó bolthajtásos helyiség”-et nevezi meg, mely „bizonyára tanyául szolgált a kapu őrségének”. A falszoros további részét illetően megjegyzi, hogy a korábban esetlegesen itt álló épületrészek kialakítása már nem megállapítható, mert leomlott falait törmelék borítja. A falszoros ezen szakaszával kapcsolatban megemlíti még a következőt: „hogy az őrség a sikátornak hirtelen kezdődő magasságáról le ne essék, korlátot alkalmaztak ott, melynek karfája még a bástyafal sarkából kiáll. Ugyancsak ezen bástyasarok gyilokvédő nyomát is mutatja, mely különben a tornyok oromzatán és a tornyok közti homlok falán még tisztán felismerhető”. E részeket ma már nem figyelhetők meg a váron, ezért pontos értelmezésük, és lokalizálásuk is nehézséget jelent, azonban fontos adalékot jelent a korabeli kialakítás lehetőségeinek elképzeléséhez.

Az udvarra vezető északi oldali kaput, valamint a várban található ablakokat lapos ívezetűnek, építészeti díszítés nélkülinek írja le. Ellentmondásos tartalmat hordoz viszont az ablakok kialakításáról írt szövegrész, miszerint „az ablaknyílások mind a két oldalon peremések voltak s főleg az alsó sarkok betömve voltak, mely földőzet mögül a harcos bátran lövöldözhetett nyilait, golyóit”. E leírás a nagyméretű ablakokra vonatkozik, a peremek, és a betömött alsó sarkok értelmezése azonban nehézségekbe ütközik. Az viszont biztosnak látszik, hogy ezek a reprezentatív kialakítású nyílások nem harcászati okból kerültek kialakításra, a katonai védelem szempontjából eredetileg kifejezett jelentőséggel nem rendelkeztek, az ilyen irányú felhasználásra csak végszükség esetén kerülhetett volna sor.

A belső várban két épületet különböztet meg: az északnyugati „kettős tornyot”, valamint a délkeleti „tornyot”. Mindkét toronyról azonosan azt állítja: „bolthajtásos földszinnel és két mennyezetes emelettel birt”. A délkeleti toronyról írja: „földszintjének dongás keresztboltozata volt, de mivel nem rendes négyzetben feszült, teherképességének emelésére gerendás padokat borítottak föléje”. Mint a későbbiekben látni fogjuk, ez a megállapítás annyiban helytelen, hogy a fa földem építése korábban, a falak építésével egy időben történt, a boltozás későbbi, a földem elbontásakor, egy reprezentatív átalakítás keretében jött létre. E torony alsó szintjét istállóként azonosítja, melyre a kisméretű, felfelé erőteljesen szűkülő bevilágító ablakok alapján következtet. Az északnyugati épület alsó szintjén az udvar felől szertárat, a távolabbi részen pedig börtönt feltételez. E börtönről megjegyzi, hogy azon ajtó nyoma nem látható, a két épületszárny között ma is látható nyílás a falon pedig csupán omlás eredménye, benne áthidalás nyomát nem látja. Feltételezi, hogy ezt a helyiséget csak felülről, egy nyíláson keresztül lehetett megközelíteni.

Az udvaron gerendás karzat nyomait írja le, melyen a két épület emeleti helyiségeit lehetett megközelíteni. E karzatra feljutni az udvar délnyugati részén található épületben, az északnyugati épület falára merőleges falba ültetett kő lépcsősoron át lehetett feljutni leírása alapján. A nevezett épület szerinte e lépcsősor védelmére szolgálhatott. Az udvar falán gyilokjáró nyomait említi – mely még ma is azonosítható. Az épület belső közlekedéséről leírja, hogy az első emeleti helyiségből a magasabb szintekre létrákon lehetett feljutni. A torony rendeltetéseként a katonaság elszállásolását, a két sejtéből álló északnyugati épület esetén pedig a várnagy és cselédnép lakhelyét jelöli meg.

Az 1920-as években **Soós Elemér** ad kéziratos leírást³⁷ a várról. Az általa közölt információk a korábbi tanulmányokra, valamint egy 1924-es helyszíni bejárásra támaszkodnak. Sok adatot ismétel a fent részletezett források megfigyeléseiből, de meg kell jegyeznünk, hogy a valóságban tapasztaltakat több alkalommal is fantáziájára hagyatkozva, egyéni elképzelései szerint egészíti ki.

Alapvető hibaként említhetjük, hogy az építéstörténettel kapcsolatos megfigyeléseit egy 1216-os, Vitám faluról szóló adatra alapozza³⁸, és e falu templomának átépítésének gondolja a romokat.

³⁷ Soós Elemér Vitám vár története, hadi és műleírása // Magyarország várai. (Anyaggyűjtés, és tanulmány részletek.) Függelék: Néhány hadtudományi dolgozat. - 1924. k.. - Kézirat az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárából, Fol. Hung. 3105. ff. 339-364.

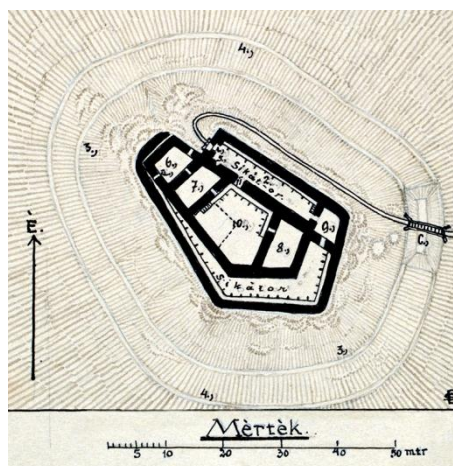
³⁸ Forrásként a Vende Aladár által jegyzett, Komárom vármegye községeiről szóló munkát nevezi meg a Borovszky Samu szerkesztette Magyarország vármegyéi és városai, Komárom vármegye és Komárom sz. kir város című kötetében (1907). Itt a Bánhidáról szóló szakasz valóban említi a következőt: „Közel ide fekszik Vitány vára is, és 1216-ban Vitán falu is említve van”. A forrás azonban nincs megjelölve. Az oklevelet egyelőre nem sikerült megtalálnom, de valószínűsíthető, hogy az nem hozható összefüggésbe a vértesi Vitányvárral.

Mivel az általa közölt, az eddig ismertetteken túlmutató információkról nehéz eldönteni, hogy melyik alapul valós tapasztalatokon, és melyik elképzeléseken. Itt nem bocsátkozunk ezek részletes elemzésébe, inkább csak az eddig nem említett jelenségek felsorolását végezzük el – azonban ezek esetében is fokozott kritikai szemlélettel kell, hogy eljárjunk.

Soós a korábbiakkal egyezően a vár kapuját az északnyugati oldalra helyezi, azonban az oda vezető úton két helyen is farkasverem jellegű védművet említ, illetve ábrázol alaprajzán. Az egyiket a várat körbeölelő árok vonalában jelöli, a másikat pedig a kapu előtt. Utóbbiról leírja, hogy azon keresztül az „emelcső hidacskája engedte a belépést”. Leírása szerint a várat kettős árokgyűrű övezi, amit valószínűleg Náczy József hatására említ.

A külső kerítőfal északkeleti szakaszának belsejéről ezt írja: „a rajta észlelhető gerendaágyainak nyomai után itélve felpoczkolt védőfolyosóval volt ellátva. Ezen foglalt állást szükség esetén a védőőrség”.

Az északnyugati kettős épülettel kapcsolatban feljegyzi, hogy annak két épületrészét Csernó Geyza rajzán, 1899-ben „az észak keleti oldalon egy rövidke fal választotta el, [...] most már ez nem látható, leomlott”. Az említett falrész valószínűleg a felső szinteket elválasztó fal lehetett, mely a Csernó által a vár belsejéről készített képen még látható.³⁹

A toronyon⁴⁰ kívülről látható gerendafészkek alapján arra következtet, hogy azon kívül körbefutó védőfolyosók húzódtak, melyek egyben a közlekedés megoldására is szolgáltak. Erről egy rekonstrukciós rajzot is közöl.

A falszoros keleti sarkánál lévő, a korábbiakban részletesebben tárgyalt épületről leírja: „a helyiség két fallal volt határolva, melynek északi zárófalán egy ajtó [az északkeleti oldalon lévő] sikátorra, a másik ajtó a nyugatra [délre] nyíló hasonló sikátorba vezetett”, valamint hogy „nyitott bástyának kellett lennie, hogy a délkeleti [északkeleti] sarkot megvédhesse”. A falszoros déli oldali folytatását megszakítás nélkül, az északnyugati épületrészig folyamatosan futónak mutatja. Feltételezi, hogy az északkeleti falszoroshoz hasonlóan itt is gylókjárós védőpártázat lehetett, továbbá hogy az erre történő feljutás az északnyugati épületen nyíló kis ajtón keresztül volt lehetséges.

A belső vár leírásánál végig Náczy József megállapításait idézi: említi az udvaron körbefutó karzatot, a nyugati oldalon felvezető kő lépcsővel, a torony oromfogas lezárását, a létrákon megoldott belső közlekedést, továbbá feltételezi, hogy az épületek lefedése sátoztető lehetett.

³⁹ Képet lásd: Melléklet

⁴⁰ Nem lehet teljes bizonyossággal megállapítani, hogy melyik épületre gondol, ugyanis Náczy Józseftől vett idézeteit teljesen véletlenszerű helyekre vonatkoztatva írja le, nem volt tisztában vele, hogy azok mely épületrészekre vonatkoznak.

Ezt követően Soós felvázolja elképzelését a vár építését illetően. Mint feljebb említettük, gondolatmenetének alapja az a feltételezés, miszerint a vár eredetileg „egy zárda, vagy klastrom lehetett, melyet már a Csákok építettek be a várba”. Az érvelést végigolvasva azonban megállapítható, hogy az elgondolás jelen formájában nem megalapozott, ezért annak részletesebb ismertetésétől itt eltekintünk.

Az 1930-as években két érdekes adalék is megjelenik Vitézvár építéstörténetével kapcsolatban. Az egyik az 1937-ben kiadott, **Szeghalmi Gyula** által írt Dunántúli vármegyék című könyvben jelenik meg⁴¹. A kötetben Szeghalmi néhány szóban összefoglalja a vár történetét, azonban ennek végén számunkra jelentőséggel bíró utalást tesz: „[a vár] 1512-ben Kanizsai György horvát bán birtokába jutott, kitől Kanizsai László országbíró örökölte. Ebből a korszakból maradt fenn a vár egy márványcímere, helyesebben ennek töredéke, mely szétterjesztett sasszárnyakat és a sasnak szétterpesztett lábát ábrázolja. A címer a Kanizsai-család címere. Évszáma 1513, vagyis akkor készült, mikor a család Vitéz várának birtokába jutott”. Sajnos a szöveg nem tér ki rá, hogy az említett faragványt hol lelte fel, így ennek valóság-alapját jelenleg nem ellenőrizhetjük.

A siklósi kandalló
(Gerő - Magyar várak, 87.o)

A másik adat **Révhelyi Elemér**, A Tatai Piarista Rendház és Múzeuma c. 1938-as munkájából való⁴². A kötetben lajstromba vett műtárgyak között található egy „renaissance pillértöredék, fehér mészkőből”, melyről a következő leírást kapjuk: „A keretelt mező levél-, virág, vagy gyümölcsfüzéres domborművű díszítésből csak a szalagvég és szalagbojt maradt meg. XV. század második fele. Vitéz várából (a tatai járásban), melyet a Rozgonyi-család (1445 – 1492) épített át és erősített meg. Méret: 40 x 37 cm. – Varjú Pál ajándéka (Kömlőd).”

⁴¹ Szeghalmi Gyula – Dunántúli vármegyék [Könyv]. - Budapest : Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, 1937. - 227. oldal

⁴² Révhelyi Elemér – A Tatai Piarista Rendház és Múzeuma. - Budapest : Tatai Piarista Öregdiákok Szövetsége, 1938. – 24. oldal

A mives kivitelt sejtető leírást követően részletesebben foglalkozik a faragvánnyal Kiss Ákos a Művészettörténeti Értesítőben megjelent dolgozatában⁴³. Munkájában fényképet is közöl a kőről, melyet akkoriban a tatai Kuny Domokos Múzeumban őriztek⁴⁴. Az ő leírása szerint „a fehéres mészkőből faragott, előoldalán díszített kőlapot [...] simakeretű, beljebb hullámvonal átmetszetű tag szegélyezi, csupán a belső kis lécs hiányzik. A mélyített képmezőből mindössze egy redőzött szalag vége, és az azon levő dús bojt maradt meg. Kerülete 37-szer 40 cm. A kőlap kettétörött.” Gondolatmenete során arra jut, hogy a töredék sem álpillér, vagy korlát törpepillér, sem pedig ajtó feletti díszítés nem lehetett. Analógiákat is figyelembe véve úgy gondolja, a faragvány közepén címerpajzs állhatott: „a hangsúlyozott ábrázolat, a címer volta a fő, mondhatni egyetlen dísz, ehhez csatlakoztak járulékosan oldalt a repdeső bojtos szalagok, ezért nem kívánta a teret a kőfaragó jobban felhasználni”. Ezek alapján „kőtöredékünk kandalló kőkeretének felső keretelt mezője lehetett”. Végkövetkeztetésként a következőket vonja le: „a siklósi vár Perényi címeres kandallójának felső része az, ami az eredeti rendeltetés tekintetében útbaigazíthat. A vitányvári kő a siklósihoz hasonlóan a vár egyik kandallójának felső kerete volt, felette kiálló párkányszerű szemöldök is lehetett. Tekintettel arra, hogy a várat a Rozgonyi család építette át és erősítette meg, feltehető, hogy ezeknek a munkálatoknak a során keletkezett az a kandalló is, amelynek felső részét a tatai kőlap díszíthette. Ebben az esetben a közepén volt címer a Rozgonyi-család címere lehetett. Ez ellen az szólhat, hogy a Rozgonyiak 1492-ig a vár urai, míg a kőemlék stílusa már inkább a kezdődő cinquecento egyszerűbb formáit mutatja. [...] A vitányvári kandalló párkánytöredéke [...] elsőrendű kiviteli mű, amely akár a budai emlékek színvonalára is helyezhető. A szalagdíszes címerpajzs igazi firenzei motívum, az egykori berlini Simon gyűjteményből ismerünk kapukeretet, amely a vitányvári és a siklósi címeres kandallók quattrocentobeli előzményeül szolgálhat, a még az 1470-es évekre tehető toszkánai ajtókeretet Francesco di Giorgioval hozták összefüggésbe. Az ajtó feletti képszék keskenyebb lévén, a szalagos címer mezeje is összébb szorul. Ez az emlék a vitányvári formának igen korai, a toszkán quattrocentóban való meglétét igazolja.

A vitányvári töredék lehiggadt formái, a díszítőkedv elmaradása már a cinquecentora utalna, a bojt szövetének mélyített, fény-árny hatásokat kereső rugalmas, lágy, puhább felfogása a velencei kőfaragás, a Lombardiak fentebb említett iskolájára mutat. Lehetséges, hogy a vitányvári mesterazonos a siklósi vár díszítőjével. Hasonló címeres, bojtosvégű szalagos kőemlék van befalazva a piliszántói templom homlokzatában.

A vitányvári töredéket is a XVI. sz. elejére, első két évtizedére tesszük.⁴⁵

⁴³ Kiss Ákos – Veszprém és Komárom megyei renaissancekori kőemlékek, Művészettörténeti Értesítő. - Budapest: Magyar Régészeti, Művészettörténeti és Éremtani Társulat, Akadémiai Kiadó, 1959. VIII. évf. 1. sz. - old.: 18-27.

⁴⁴ A pillértöredéket a múzeum raktárában jelenleg nem találni, elképzelhető, hogy azóta elkallódott.

⁴⁵ Érdemes kiemelni a várban a 2012. évben folytatott ásatás leletanyagában található reneszánsz kőfaragványt, (László J. i. m. 108.o.; 116. o.) melynek profilja hasonlóságot mutat a kandalló töredékével. Elképzelhető, hogy ezek egyazon átépítés során kerültek beépítésre, akár még az is szóba jöhet, hogy ugyanan-

Végül még egy további forrás maradt, mely a vitányvári kőemlékekről szól, ez pedig Balogh Jolán: „Művészet Mátyás király udvarában” című munkájának adattára. Itt⁴⁶ a címeres töredékek bemutatása során, a „címerpajzsok jobbról balról vízszintesen kiinduló lágyan hullámzó szalagdísszel” csoportban említi a vitányi faragványt, melyet „Vitán várából származó címer”-nek nevez, és a tatai Kuny Domokos Múzeumot jelöli meg a kő helyeként. Valószínűleg itt a Kiss Ákos által bemutatott faragványra gondol, de nem zárta, hogy valóban címeres faragványra gondol.⁴⁷

A 2012-es ásatáson
talált profil
László J. i. m. 116.o.

Az irodalomban előforduló források megemlézése után térjünk vissza a szorosan vett építészeti kutatástörténet vizsgálatához! Soós Elemért követően a következő számottevő tudásanyagot rögzítő kutató **Méhes Gábor** építész. Ő 1952-ben felmérési rajzokat⁴⁸ készít a várról ennek eredményeként alaprajz, valamint három metszeti rajz születik. Alaprajzán már érzékelhetően törekszik az egyes építési periódusok elkülönítésére (ld. északnyugati épület két szárnyánál a falelválás jelölése). A déli oldalon a kerítőfal és a belső vár között falszorost ábrázol. A szoros keleti oldalán a „kazamaták” helyén még jelöl bizonyos falszakaszmaradványokat, de már jóval kevesebbet, mint a korábbi munkák. Ami további fontos részletet jelent, az az északkeleti falszoros nyugati végződése, mely hosszában eléri a belsővár északnyugati épülete két részének találkozását. Ma már ez a fal körülbelül csupán az udvar végéig ér. Metszeteivel kapcsolatban ki kell emelnünk, hogy azon nagyszámú részlet kerül rögzítésre, viszont ezek kisebb hibákat is tartalmaznak. Az északnyugati külső homlokzaton jellegében helyesen ábrázolja a vár részletit, megjelenik az itt végigfutó gerendalyukak sora, valamint még látható az azóta leomlott északnyugati épület felső szintje, valamint az udvar védőpártázatos falának a jobb oldali épülethez csatlakozó része is, rajta lőréssel, vagy valamilyen más szerepű nyílással. Hibaként kell azonban tekintenünk a kép jobb oldalán látható falelválás faltetőig történő vezetésére, ugyanis az csupán az alsó, nagyméretű ablak magasságáig érő falmegvastagodás tetejéig ér.

E fal másik oldalán az elválás szintén hibásan szerepel. Ettől eltekintve azonban a fal többi részén jelölt jelenségek helyesen szerepelnek, legfeljebb topológiai elcsúszásokat tapasztalunk.

A harmadik, a torony udvar felőli falát belülről ábrázoló metszet esetén még jól látható a kép bal oldalán, a falkontúr vonalában látható kis függőleges sík rész, melynek maradványai a közelmúltig láthatók voltak. E résztől jobbra azonban Méhes sík falat ábrázol, azonban itt a valóságban a fal éles határolóvonal mentén elvékonyodik egy szakaszon, majd ismét eredeti szélességében folytatódik. A fal tetején ekkor már csak két oromfog található, a harmadik, bal oldali a kép tanúsága

nak a kandallónak voltak részei. Ezt az elképzelést szintén erősíti a siklósi kandalló felépítésének szemügyre vétele, ahol hasonló méretű és formájú architrávkeret jellegű faragványok alkotják az oldalsó, és felső keretezést. Nem elképzelhetetlen a Szeghalmy által leírt címerrel való összefüggés sem, annak keletkezése ugyanis a meghatározott korszakba beleesik (a címerrel kapcsolatos információink bizonytalanok).

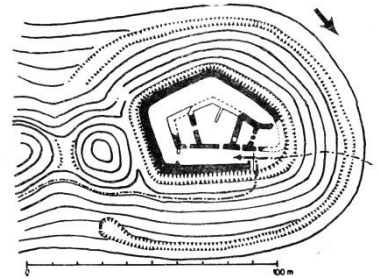
⁴⁶ Balogh Jolán – A művészet Mátyás király udvarában [Könyv]. - Budapest: Akadémiai Kiadó, 1966. - I. kötet. 123. oldal

⁴⁷ A Kiss Ákos által leírt kő a könyvben máshol is szerepel, ahol egyértelműen azonosítható is, így valószínűleg erre gondolhat Balogh Jolán.

⁴⁸ Méhes Gábor felmérési rajzai Vitányvárról, 1952. Az eredeti a Műemléki Tervtárban található, 8.629-8.632 szám alatt.

szerint eddigre már leomlott (az 1930-as évek felvételein ez még látható volt). E metszet esetén a jobb oldalon, a külső várfal omlott, falhézajat nélküli felszínnel rendelkezik, tetején viszont egy hátrébb álló sík felület található. E jelenség napjainkban is megfigyelhető, a falazat megmagasításával, és a korábbi gyilokjárószint „feltöltésével” magyarázható. A külső, korábbi fal már leomlott, és csak a „tömés” maradt meg.

A sorban következő kutató **Gerő László** építész, aki a magyar várak fejlődésével foglalkozó tanulmányaiban (1955, 1968)⁴⁹ az általa formai és fejlődéstörténeti szempontból felállított osztályozási rendszerbe sorolja be Vitány várát is. Csoportosítása szerint a vár a szabálytalan, belsőtornyos várak közé tartozik, és felépítését tekintve „hosszúka alaprajzú kerítőfala két végében egy-egy négyszögű torony van 2,50m vastag falakkal. Úgy is le lehetne a várat írni, hogy két, szabálytalan négyszögű toronyból és közöttük kis udvarból áll”. Az általa elgondolt csoportba azonban Vitány azért nem illeszkedhet, mivel kialakulását tekintve nem homogén módon, egy egységként jött létre, a ma látható falak sokszoros bővítések eredményei. Gerő megjegyzi, hogy a vár „nagy ablaknyílásaikban egykor kőkeretes, gótikus ablakok lehettek, vagy későbbi átalakításból származnak”.

Gerő leírását használja fel 1958-ban **Dobroslava Mencilová**⁵⁰, aki szintén e csoportosítással összhangban sorolja be a várat rendszerébe: a Magyarországon a XIV. század első felében megjelenő, szabályos alaprajzú, központi udvarra szervezett várak között említi, és e típust cseh földről átvett mintaként értelmezi (Helfenburk, Majdštejn, és Gesztes várával együtt tárgyalja). Mivel leírása mindössze Gerő megállapításaira támaszkodik, ő sem veszi figyelembe, hogy a vár ma tapasztalható kialakítása nem az 1300-as évek elejéről származik, ugyanis az későbbi bővítések eredményeként jött létre, így e csoportba nem illeszthető be.

A Gesztesi várban folytatott feltárást követően **G. Sándor Mária** régész összefoglalja a Vértes többi váráról ismert adatokat A Vértes hegység középkori várai⁵¹ c. munkájában (1968). Vitány várával kapcsolatban összegzi az akkoriban már ismert okleveles, és más történeti adatokat. Fontos kiemelnünk, hogy a várról egy 1555-ös leltár részletét közli, melyben a vár helyiségeit is felsorolták:

„Az thoronba negh hordó oo Bor... az Kys Pyncheben három hordó oo Bor ... az Nagy Pyncheben Veres bor losy egy hordó ... az Echetes házban ... az thoronban zalonna 88 ... az Söther hazban... az Kapw feletwalo kylenc wegh zwr, egy öreg szekren kyben az Wr tollay wannak Marthon deák

⁴⁹ Gerő László – Magyarországi várépítészet (vázlat a magyar várépítés fejezeteiről) [Könyv]. - Budapest: Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó, 1955.

Gerő László – Magyar várak [Könyv]. - Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 1968.

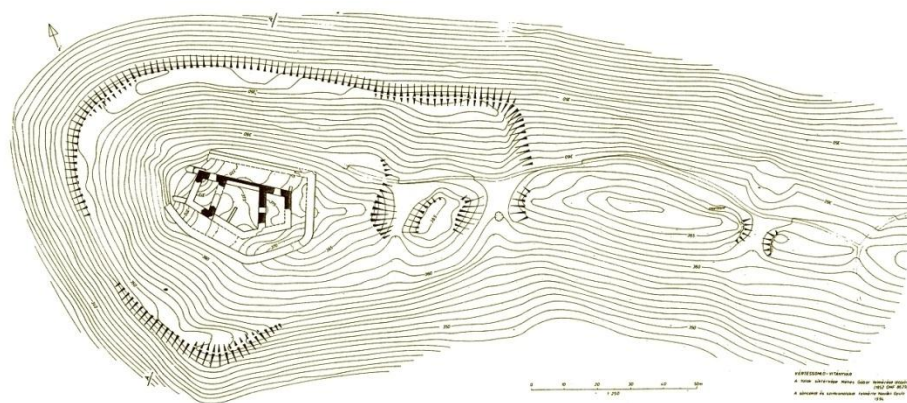
⁵⁰ Dobroslava Mencilová – Középeurópai XIV. és XV. századi szabályos alaprajzú várpaloták [Folyóirat] // Művészettörténeti Értesítő. - Budapest : Akadémiai Kiadó, 1958. VIII. évf. 2-3. sz. - old.: 89.

⁵¹ G. Sándor Mária – A Vértes hegység középkori várai [Folyóirat] // Komárom Megyei Múzeumok Közleményei. - Tata : [ismeretlen szerző], 1968.. - old.: 245-262.

*hazaban . . . az Pathyanthyws házban . . . az kys Boltban ...*⁵²

Ezután rövid leírást kapunk a várról, benne többnyire a ma is látható jelenségeket írja le. A vár kapuját ekkor már egyértelműen elpusztultként említi.

Ezt követően hosszú ideig nem történik lényeges előrelépés a romok vizsgálatával kapcsolatban. Legközelebb 1994-ben **Nováki Gyula** Méhes Gábor 1952-es felmérésére támaszkodva készíti el a vár, és környezetének szintvonalas felmérését, alaprajzán jól láthatóvá válnak a vár környezetében található árkok és sáncok, valamint a hegygerinc három keresztülvágása. A felmérés elkészülése után továbbra sem zajlik újabb kutatómunka a várral kapcsolatban.

2008-ban jelenik meg **Karczag Ákos** cikke a Várak, Kastélyok, Templomok című folyóiratban⁵³. A munka lényeges újdonságot ugyan nem tartalmaz, de röviden összegzi az addig megjelent elképzeléseket a várról.

A cikk idézi **László János** régész egy korábbi munkáját, miszerint „Vitány várával kapcsolatban folyamatosan az az információ jelenik meg – nem vizsgálva kritikával annak létjogosultságát –, hogy az építmény központját egy ötszögű mag alkotja, amely két torony közti udvarból áll. Azonban ha jobban megvizsgáljuk az északnyugati kiemelkedő építményt („toronyt”), a jelenlegi falazásokból és falkötésekből láthatjuk, hogy eredetileg nem toronynak épült. Valószínűleg először csak a délkeleti – valóban – torony épült meg, hozzá tartozott egy udvart kerítő fal. Minderre az egységes falazási technika utal. Később aztán az udvar északnyugati részét leválasztották, itt egy talán gazdasági funkciójú vagy lakóépületet alakítottak ki; jól látható ez a délnyugati építmény délkeleti falának falkötéséből. Majd ezek után ezt az épületet megmagasították, talán az északnyugati, mára erősen leromlott épületrésszel egy időben, s így nyerte el azt a magasságot védőpárkányzatával együtt, amely hosszú ideig meghatározhatta a vár összképét, s amely alapján azt sokan kéttornyúnak gondolták. Minderre azonban természetesen régészeti feltárás és falkutatás hozhat perdöntő bizonyítékokat”.

⁵² G. Sándor Mária a következő forrást jelöli meg: „Orsz. lt. Kamarai lt. Nádasdy cs. lt. -a, B. 1557. Leltárak p. 6. Wytan 1555. Júl. 23.”. Levéltári kutatásom során a leírt adatok alapján a leltárat megtalálni azonban nem sikerült, így az abban foglaltakat ellenőrizni nem sikerült.

⁵³ Karczag Ákos – Vitányvár romjainál [Folyóirat] // Várak, Kastélyok, Templomok / szerk. Pál Kósa. - 2008. február. - old.: 38-41.

László János felismerte a korábbiakban leírt, Gerő-féle típus-meghatározás hibáját, kimutatja, hogy az épületrészek nem egy időben épültek, így a rom nem sorolható a két tornyú, szabályos alaprajzú várak közé. Azonban megállapítása az eredeti kialakítással kapcsolatban (torony és a hozzá tartozó kerítőfal) nem helytálló, ugyanis nem ismeri a vár még korábbi állapotát, mikor még egyik ma látható épület sem állt a mai formájában, csupán a kerítőfal, benne a maiaktól eltérő formájú épületrészekkel. Emellett a torony építése sem tehető egy időpontra, ugyanis annak felső szintje is bővítés eredménye. Ezekkel a megállapításokkal a későbbi fejezetekben még részletesen foglalkozunk, az itt leírt megállapításokat ott fogjuk alátámasztani.

Karczag Ákos cikkének fontos szerepe volt abban, hogy a vár ismét bekerüljön az érdeklődő közönség és a kutatás látókörébe.

2013-ban Kelemen Bálint és Rácz Miklós műemlékes szakemberek cikket közölnek Vitányvárról a Visegrádi Mátyás Király Múzeum internetes folyóiratában⁵⁴

E cikk az első olyan írás, mely nem a vár szorosan vett külső leírására szorítkozik, hanem elsősorban a vár falain tapasztalható jelenségek bemutatását, az építéstörténettel összefüggő megfigyeléseket helyezi az előtérbe.

A vizsgált jelenségeket négy csoportra, ú. m. építéstechnikai, építéstörténeti, építészeti, valamint a pusztulásra utaló megfigyelésekre bontják. Az első csoportban két dolgot említenek; egyrészt az eltérő kőtípusok alkalmazását: „mind az északnyugati, mind a délkeleti toronyban a boltozatok és nyílásáthidalások a falaktól eltérően likacsos forrásvízi mészkőből épültek, vélhetőleg azért, hogy könnyebb legyen a szerkezet”, másrészt hogy „a délkeleti torony falvége elválik a belső várfaltól, tehát az építést a kerítőfallal kezdték”. Utóbbi megállapítás e csoportban történő szerepeltetése arra utal, hogy véleményük szerint a kerítőfal és a belső torony egy építési periódushoz tartoznak, az elválás oka pusztán az építés során alkalmazott egymásutániség eredménye. E fellelással még részletesebben foglalkozunk dolgozatunkban.

Az építéstörténetre utaló jelek közt szintén két dolog szerepel. Egyfelől az északnyugati épület északnyugati részének fellelása a délkeleti rész sarkától, melyet a külső szárny utólagos bővítésével magyaráznak. Másfelől a külső kerítőfal északkeleti és délkeleti szakaszáról írják, hogy „azokat jelentősen megmagasították és a falazatban elválik a korábbi faltető gyilokjárójának mellvéd fala. A falszoros ugyanakkor első formájában sem egyszerre épült meg a belső vár körül: a délkeleti torony délkeleti sarkánál a falszoros külsején korábbi íves sarok látható elfalazva: a falszoros északkeleti szakasza egykor itt véget ért”.

Az építészeti megfigyelések között a boltozat- és födénnyomokat, a kőpados ülőfülkék részleteit, az udvar feletti külső fakonzolos szerkezeteket, a pártázatmaradványokat, illetve a nyílásokat sorolják fel. Emellett szó van a falszoros fölé nyúló kőkonzolról, és a fal alsó szintjein lévő vastagabb

⁵⁴ Kelemen Bálint és Rácz Miklós Vitány: értékek, felelősség és lehetőségek [Folyóirat] // Archaeologia - Altum Castrum Online. A Magyar Nemzeti Múzeum Visegrádi Mátyás Király Múzeumának Középkori Régészeti Online Magazinja. - Visegrád: Mátyás Király Múzeum, 2013
<http://archeologia.hu/content/archeologia/186/vitanyvar2.pdf>

falrészről. Ezekről a következőket írják: „a falszoros felé egy konzol és egy falcsorbázat néz a felsőbb szintek magasságában, az alsó szinten ugyanakkor egyenes falsík található. Ezen a helyen tehát épületrész(ek) nyúlt(ak) át a falszoros felett”. Utóbbi megállapítás azonban valószínűleg nem helyes, ugyanis az említett épületrész feltételezett helyén ablakok nyílnak, és a kőkonzol is e tér részbe nyúlik, mellyel kapcsolatban nincs olyan szóba jöhető kialakítás, mely épület belsejében helyezkedhetne el. E kérdéssel szintén foglalkozunk még a későbbiekben.

Végül pedig a pusztulással összefüggő jeleknél az északkeleti falszorosban látható égésnyomokat említik a belső vár külső falán: „[az égésnyomok] legfeltűnőbbek a falszoros északkeleti szakaszában a belső vár külső falán, egy ide nyíló egykori nyílásban (valószínűleg lőrés) és körülötte.”

2012-ben a várról lézerszkenneres felmérés készül a **SziMe3D** projekt⁵⁵ keretében, melynek adatai alapján tudományos vizsgálat zajlik, és digitális rekonstrukció készül, azonban ennek eredményeiről dolgozatunk megírásáig tudtunkkal nem készült írásos összegzés, így ennek megállapításaival sajnos érdemben nem tudunk foglalkozni.⁵⁶

A kutatástörténeti rész végén említést kell tennünk az egyik legfrissebb munkáról a vár építéstörténetével kapcsolatban. Ez **László János** régész által, a várban 2012-ben folytatott ásatásról írt beszámolójában⁵⁷ olvasható. Dolgozatában a vár történetének ismertetése, és a kutatástörténeti előzmények rövid bemutatása után az építés történetével összefüggően tett megfigyeléseit ismerteti, majd ezek alapján egy építési periodizáció felállítását kíséri meg. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy ez a munka, bár az eddigi leírások közül a legrészletesebb, azonban levont következtetései – az építési jelenségek teljes ismerete és azok térbeli összefüggésének megértése hiányában – sok helyen hibásak, benne több, a helyszínen tapasztalható építési periódus elkülönítése nem történik meg. Itt, a kutatástörténettel foglalkozó fejezetben ezeket a pontatlanságokat csak megemlíteni fogjuk, részletes álláspontunkat a saját vizsgálatok eredményeiről szóló részben fejtjük ki.

A László János tárgyalásában a várat négy főbb egységben elemzi: a délkeleti tornyot, a belső vár kerítőfalát, az északnyugati épületet, végül pedig a külső kerítőfalat vizsgálja meg. Összegzésünkben mi is ezt a rendszert fogjuk követni.

A *toronnyal*/kapcsolatban a következő megállapításokat teszi: a vár legkorábban megépült részének a tornyot, és a hozzá kapcsolódó belső kerítőfalat tekinti. A toronynak két építési periódusát különbözteti meg:

⁵⁵ <http://szime3dar.com/projekt/vitany-varrom/>

⁵⁶ A munka alapján készült egy számítógépes „játéksoftver” mely segítségével a rekonstruált épület bejárható. E program készítésekor azonban nem a tudományosság, hanem a program használhatósági szempontjai voltak elsődlegesek, így tudományos szempontból több helyen is erős hibák kerültek bele (csigalépcsők, jelenségek figyelmen kívül hagyása, stb.). Hangsúlyozzuk azonban, hogy e modell nem azonos a tudományos kutatás eredményével, csupán annak egyszerűsített, átalakított változata.

⁵⁷ László János – Egy méltatlanul elhanyagolt vár a Vértesben: Vitány [Folyóirat] // Kuny Domokos Múzeum Közleményei 19. 2013 / szerk. János László. - Tata : Kuny Domokos Múzeum, 2014.. - old.: 95-116.

Első periódus: a torony teljes magasságában megépül, belsejében síkfödémmel, a földszint és az első emelet között belső falépcsővel, melyre az épület keleti sarkában hiányzó gerendafészek alapján következtet. A falakkal kapcsolatban megjegyzi, hogy azokon „lényeges falazásbeli-falszerkezetbeli különbség nem figyelhető meg”. Az épület alsó szintjén lévő, a jelenlegi ajtótól északra található elfalazott nyílást az ajtó korábbi helyeként értelmezi, az áthelyezés okaként a következő periódusban beépített kőboltozattal való átmetsződést nevezi meg. Nevezett nyílás azonban nem ajtó, hanem egy elfalazott lőrés, mely az ajtóval egy időben épült. A falegyenek, valamint a falkötések vizsgálatával azt is megállapíthatjuk, hogy mindkettő a fallal egy időben épült.

Leírja, hogy a toronyból két irányba „kónuszos”⁵⁸ és ülőfülkés ablakok nyílnak, kialakításuk idejét a jelenlegi információk birtokában, falkutatás hiányában nem tudja meghatározni. Az udvar felé vezető ajtót kőkeret nélkülinek nevezi. Felhívja a figyelmet továbbá a torony udvar felőli külső falán futó gerendasorra, melynek néhány gerendafája még a helyén áll.

Második periódus: ebbe a csoportba az alsó két szinten a síkfödémeket felváltó dongás keresztboltozatok beépítését, valamint a fent leírt ajtóáthelyezést teszi. A boltozat gerendás födémhez viszonyított utólagosságát a boltozat indítása mögül helyenként kibukkanó korábbi vakolat alapján állapítja meg. Az ablakokkal kapcsolatban megállapítja, hogy azok belső oldalán édesvízi mészkő ráfalazást alkalmaztak, mellyel a korábbi vakolatot elfedték, azonban az ülőfülke jelleget így is megtartották. Az ablakokat keresztosztatúaknak írja, melyek keresztosztóját régi, pontosabban meg nem nevezett felvételeken és felméréseken még jól láthatónak vél.⁵⁹

Az udvar felőli fal délnyugati részén, belül a fal elvékonyodik, benne a falak többi részével ellentétben tégladarabok vannak beépítve. László János szerint itt a vár ostrom⁶⁰ alatti sérüléséről lehet szó, melyet gyors helyreállítás során csak vékonyabb fallal javítottak ki. Ennek az elképzelésnek az mond ellent, hogy a normál és a mélyebb falsíkok közötti átmenet nem omlásról tanúskodik, mivel az az előző kettőre merőleges falsíkkal rendelkezik.

Végül említést tesz a torony udvar felőli oldalának külsején látható, az első emeletre nyíló ajtó jobb felső sarkánál látható, téglá áthidalású, téglával elfalazott ablakról, melynek építési és elfalazási időpontját nem állapítja meg.

A toronnyal kapcsolatban meg kell jegyeznünk azonban, hogy bár itt csak két építési periódus került megemlítésre, valójában azonban legalább négy részben épült. A fentiekén túl létezik egy korábbi kialakítás, melyet később írunk le részletesen, valamint szintén belátható lesz, hogy a legfelső szint is későbbi bővítés eredménye.

⁵⁸ Az ablakokat hibásan kónuszosnak, azaz kúp formájúnak írja le, mely a kifelé szűkülő ablakok esetén nem helytálló, ugyanis azok sík lapokkal határoltak, legfeljebb gúla formájúként említhetők.

⁵⁹ Sem az általa korábban említett képeken, sem az általunk ismert más ábrázolásokon nem találtuk keresztosztó indításának nyomát ezeken az ablakokon.

⁶⁰ 1540-re, vagy 1559-re datálja

A belső várat *kerítő falat* a torony első periódusával egykorúra datálja. Az udvar túl oldaláról feltételezi, hogy ekkor még beépítetlen volt. A későbbi északnyugati épület alsó szintjén lévő lőrészeket is e korszakhoz rendeli. Leírja az udvar falán látható oromfogakat, és gerendafészkeket, és említi az udvarra délről benyúló keskeny falat, mely környezetében a 2012-es feltárás egyik árka húzódott.

Itt is ki kell emelnünk, hogy a toronyhoz hasonlóan ennek a falnak is léteznek egy ennél korábbi periódusa, a most megnevezett elemek egy része is ehhez tartozik, de ezt a későbbiekben fogjuk részletezni.

Az északnyugati épületet három periódusra osztja: véleménye szerint az elsőként megépül az udvar kerítőfala, majd e végének elrekesztése történik meg az udvar felől. Ezt a kerítőfal és a „rekesztőfal” elválásával támasztja alá. Az így létrejött épület kétszintes lehetett, lakóépületként szolgálhatott. Nagyméretű ablakának kialakítását is ekkorra teszi (torony második periódusához hasonló kialakítású, forrásvízi mészkővel borított keresztosztatú szerkezetűnek feltételezi). A harmadik periódusban egy további északnyugati épületszárny hozzátoldását, és a két rész közös megmagasítását képzelel el. Utóbbira a két épületrészen, a felső szinteken végigfutó téglakiegyenlítő réteg alapján következtet. A későbbiekben látni fogjuk, hogy ennek az épületnek a kialakulása is bonyolultabb az itt leírtaknál. László az épület külső oldalán látható kőkonzolt erkély tartójaként azonosítja.

Végül a külső kerítőfallal kapcsolatban jegyzi fel észrevételeit: itt két periódust különböztet meg. A délkeleti várfalon látható elfalazott oromfogak alapján a kerítőfal megmagasítására, és megvastagítására következtet. Az alaprajzból és az északnyugati épület északnyugati szárnyal történő bővítéséből arra következtet, hogy ugyan a kerítőfal jelenleg az új szárny nyugati végéhez kapcsolódik, azonban a bővítés előtt talán csak az udvar felőli szárny végéig érhetett. Állítását nem támasztja alá helyszínen tapasztalható jelenségekkel, csupán lehetőségként említi. A későbbiekben be fogjuk látni, hogy ez a feltételezés nem igaz, ugyanis a kerítőfal nagy valószínűség szerint a bővítésnél korábbi, az a kerítőfal végének beépítésével jött létre.

Az építészeti fejezet végén László János egy képet közöl a külső várfal keleti sarkáról lehullott oszloplábazat egy töredékéről. A nagyméretű faragvány eredeti helyéről nincs elképzelése, kérdéses, hogy a vár melyik részén lehetett olyan nagy helyiség, ahova egy ilyen méretű oszlop alkalmazása vált szükségessé.

Az oszloplábazat

Az eddig megjelent utolsó tanulmány **Fürjes János** szak-
középiskolai tanártól származik⁶¹. Munkájában László János, Kelemen Bálint és Rácz Miklós, valamint Náczy József

⁶¹ Fürjes János – Castrum Vytam, Vitány-vár múltja és jelene // Várjáró Magazin (online folyóirat). - Kiadja: Szádvárért Baráti Kör, 2014. II. évf. 2. szám.. - 2. - <http://www.szadvar.hu/2014/08/varjaro-magazin-10-szam/>

leírásaira támaszkodik elsősorban, emellett téziseit helyszíni bejárások megfigyeléseivel is kiegészíti.

A vár elsőként megépült részének szintén a tornyot, és a hozzá tartozó kerítőfalat tekinti. Felveti azonban, hogy a torony második emelete későbbi periódusban épült volna, és hogy helyén falszerkezetű szint állhatott. Ezt azonban elveti, mert az így kialakuló tömeget nem tartja elég „toronyszerűnek”. Ez alapján László János következtetését tartja helyesnek, miszerint a torony eredetileg is a mai magasságáig épülhetett meg.

Feltételezi, hogy a torony elsőként lőrészerű ablaknyílásokkal rendelkezhetett, ezeket cserélhették később nagyméretű ülőfülkés ablakokra. Említi a torony udvar felőli falának déli végén a külső faltól elváló falazást, melyet építéstechnikai, vagy periódusbeli határként is értelmezhetőnek tekinti. Az udvari kerítőfal nagyméretű gyilokjáró-gerendái miatt komolyabb, esetleg zárt gyilokjáró létét is elképzelhetőnek tarja.

Az építés második szakaszában véleménye szerint az udvar végének lerekesztése történt. A külső kerítőfal létrejöttét is több szakaszra osztja. A László János által említett magasítást és vastagítást említi, valamint a Kelemen-Rácz páros által bemutatott beforduló, korábbi falvéget az északeleti fal délkeleti végénél. Elképzelése szerint elsőként a belsővár kapujának védelmére épült meg a fal első szakasza az említett befordulásig. Úgy véli, ezt a falat addig bővítették több perióduson át, míg az az egész várat 4-5 méter széles falszorossal körbe nem vette – ezt az elképzelését írásában nem támasztja alá helyszíni megfigyelésekkel. Nézete szerint ezt a falat magasították és vastagították meg a későbbiekben a korábban már leírt módon.

Utolsó periódusként az északnyugati épület külső kerítőfal irányába történő bővítését nevezi, valamint e korban magasíthatták is meg mindkét szárnyat még egy szinttel. Az épület külső oldalán látható kőkonzolt zárterkély részeként azonosítja, azt a vár reprezentatív átalakításával hozza összefüggésbe.

Végül a vár kapujának helyét illetően fogalmazza meg véleményét: A SziMe3D projekt keretében történt rekonstrukcióban látható keleti megközelítéssel ellentétben a várkapu északnyugati elhelyezését valószínűsíti. Előbbi elgondolás gyengepontjaként a nehezen járható terepet, az árkokon való átjutás problémáját, az „elővédműveken” látható épületek hiányát nevezi meg. Ezzel szemben a másik elképzelés jobban alátámasztható, az odavezető út nyomvonala ma is járható, kialakítása jól követhető.

A várat övező sánccról megjegyzi, hogy akár ott, akár a vár falain belül könnyű szerkezetű gazdasági épületek is állhattak.

...

Mint az eddigiek során tapasztaltuk, a várral kapcsolatban az idők során a legkülönbözőbb elképzelések születtek. A korábbi kutatások eredményeként sok építészeti jelenségről szereztünk tudomást, azonban a külön-külön megjelenő információk összefoglalása, azok egységként történő elemzése, egyértelmű következtetések levonása még nem történt meg. Emellett az említett mun-

kák több, jelentőséggel bíró részlet felett is átsiklottak, melyek nélkül a pontos építési periodizáció nem végezhető el.

A következő fejezetekben ezt a közös értékelést kíséreljük meg. Bemutatjuk saját megfigyelési, és vizsgálati módszerünket, valamint ismertetjük a munka eredményeit, a levonható következtetéseket.

A felmérés módszerei

Dolgozatunk első felében már volt szó a Bauforschung eljárásáról. Ekkor megállapítottuk, hogy az épület vizsgálatának első lépése az építészeti részletek pontos, és objektív felmérése, a kutató személyes meglátásaitól, elképzeléseitől mentes dokumentálása. Ennek a szemléletnek köszönhetően elkerülhető, hogy a vizsgálati megfigyelések ne a feltételezett következtetéseknek alárendelten, azokhoz „igazítva” jelenjenek meg, hanem a két dolog különválasztható legyen. Így a rögzített jelenségek alapján a későbbiekben akár a kutató eredményeitől eltérő következtetések is levonhatók lesznek az eredeti elgondolás helyességének kétségessége, a vélemények különbsége során.

A korábban már idézett, Halmos-Maróty páros által jegyzett értekezésben⁶² a Bauforschung számára legideálisabb módszereként az alakhű építészeti felmérést ismerhetjük meg. Ennek lényegét a következőképpen foglalják össze: „Ennek az – alapvetően a régészeti feltárások rajzi dokumentáló módszeréből eredeztethető – módszernek a lényege, hogy az objektumtól független, abszolút geometriai hálózathoz – koordináta-rendszerhez – viszonyítva rögzíti az épület mért adatait, mentes ez által minden geometriai szabályszerűség – merőlegesség, párhuzamosság, derékszög, azonosnak tűnő elemek közti méretegyezés – feltételezésétől. Az általunk alakhű felmérésnek nevezett módszernek azonban még két fontos ismérve van. Az egyik az, hogy a felmérési rajz lényegében a helyszínen készül, így a rajzolás közben rajzban és szöveges megjegyzések formájában minden jelenség közvetlen megfigyelés alapján rögzíthető. A másik, hogy a felmérési rajzot ebben az esetben maga a kutató, vagy legalábbis a kutató helyszíni felügyelete alatt dolgozó, építészeti-leg is képzett rajzoló készíti. Így az alakhű építészeti felmérés nem egyszerűen dokumentálási eljárás, hanem a Bauforschungnak egyik legfontosabb kutatói módszere.”

A szerzőpáros által leírt módszer alkalmazását a gyulafehérvári Szent Mihály székesegyház felmérésének példáján keresztül mutatják be. Ez a vizsgálati objektum kialakítását, és helyzetét tekintve sok szempontból különbözik Vitányvártól, valamint az adott feltételek a munka végzéséhez is eltérnek a mi esetünkhöz képest. Ennek alapján az ott részletezett módszert saját lehetőségeinkhez, illetve a vár adottságaihoz kellett optimalizálni.

A gyulafehérvári székesegyház Vitánnal ellentétben építészeti részletekben, megmunkált felületekben gazdag homlokzatokkal, falakkal rendelkezik, melyek részletes, néhány milliméter pontosságú rögzítése a vizsgálat szempontjából fontos információkat hordoz. Vitányvár esetében azon-

⁶² Halmos Balázs és Maróty Katalin – Az alakhű felmérés módszerének adaptációi [Folyóirat] // Architectura Hungariae. – 2011. június X. évf. 2. szám. – http://arch.eptort.bme.hu/arch_old/hu/fooldal?id=26. – ISSN 1588-0109.

ban finoman kidolgozott, még eredeti helyén megtalálható részletekkel nem, vagy csak a legritkább esetben találkozhatunk, így a hatalmas méretű falfelületeket is figyelembe véve az egyes jelenségek ilyen mérvű rögzítése nem kifizetődő. Ezen túlmenően a székesegyház egy város szövetében helyezkedik el, könnyen hozzáférhető terepen, infrastrukturális szempontból jól ellátott helyen. A felmérés során biztosított volt az épület felállványozása, az egyes részletek testközelből történő vizsgálatának lehetősége, valamint a mérések lebonyolításához kellő mennyiségű szakember és apparátus alkalmazása.

Vitányvár ezzel szemben nehezen megközelíthető, egyenetlen felszínű hegyen fekszik, a meglevő falak geometriája a fentiekhez képest meglehetősen amorf jellegű – mind tömegét, mind pedig részleteit tekintve. Emellett a falak rossz állapota, több helyen a falhézjakatok részleges, vagy teljes hiánya nehezítette a feladat elvégzését. A munka során nem állt rendelkezésre nagyobb létszámú felmérőcsapat, a vár felállványozására sem volt lehetőség, így olyan megoldást kellett találni, mely során a körülbelül két-három ezer négyzetméternyi falfelület felmérésébe fektetett idő és az így kinyert információk minél jobb arányba kerülnek.

Már a dolgozat megírása előtt évek óta folyt a falak jelenségeinek helyszíni megfigyelése, ennek vázlatok, jegyzetek, fényképek segítségével történő rögzítése. Mikor lehetőség adódott rá, egész napos bejárásokat, vizsgálatokat tartottunk, mely során szisztematikusan, egy alkalommal egy-két falat, falszakaszt szemügyre véve dokumentáltuk a tapasztaltakat, kísérleteztünk az egyes jelenségek értelmezésével, összefüggéseik áttekintésével⁶³. A nagy mennyiségű információ felhalmozását követően egyre inkább szükségessé vált ezek egy rendszerben történő megjelenítése, a tapasztalatok összefoglalása.

A már említett körülmények között ki kellett dolgozni egy olyan eljárást, melynek keretein belül az egyes falak nézetrajzai belátható időn belül, különösebb technikai felszereltség nélkül is elkészíthetők⁶⁴. A felmérés kézi módszerekkel, helyszíni méréssel és rajzolással időigényes feladat lett volna, nem beszélve arról, hogy az állványozás hiánya miatt az eljárást részletesen csak a felszín közelében tudtuk volna elvégezni. Ha e mellett a módszer mellett döntünk, valószínűleg csupán a rom egy kis részletét sikerül ábrázolni, ugyan e mérés kétségtelenül nagy pontosságú lenne. Ebben az esetben azonban a jelenségek összefüggéseinek komplex vizsgálatára nem nyílt volna lehetőség.

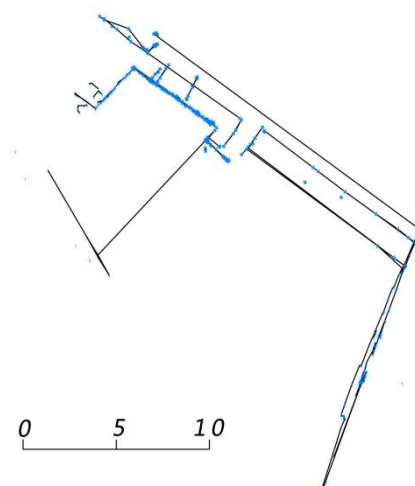
Ez alapján úgy döntöttünk, hogy a felmérést fotogrammetriai jellegű módszerrel készítjük el. Az általunk használt technika során, az egyes falsíkokról meghatározott rendszer szerint fényképeket készítettünk, majd ezeket egy képszerkesztő programmal az átfedések mentén összeillesztettük. Az így létrejött képeket első körben távlati, hozzávetőleg falsíkra merőleges irányú nézetből készült fényképekhez igazítottuk, így azok már jobban közelítették az ortografikus nézeteket, mint azelőtt.

⁶³ A vizsgálatok során nagy segítséget jelentett édesapám, Bozsik József (gépészmérnök) támogatása, aki a bejárásokon mindvégig velem tartott. Segítő munkájának köszönhetően hatékonyabban végezhetük a megfigyeléseket, a közös elmélkedés sokszor lendített előre egy-egy építészeti kérdés megoldásában.

⁶⁴ A felmérési módszerekkel, és az eredmények feldolgozásával kapcsolatban Daragó László DLA nyújtott kutatómódszertani segítséget.

Miután e képek elkészültek, helyszíni, műszeres mérés segítségével pontosítottuk őket, így azok falsíkon fekvő pontjai immár valós, mért helyzetben váltak rögzíthetővé.

A módszer viszonylagos gyorsasága és pontossága, valamint a rom valódi, látható megjelenésének visszaadása mellett azonban figyelembe kell vennünk a technika korlátait is. Az első, és egyben legfontosabb gyengeség, hogy az eljárás pontos képet csak sík felületekről nyújt, ellentétes esetben a síkból kilépő elemeknél a készítendő képek sűrítésére van szükség. Ideális feltételek mellett lehetőség van az egyes képeket a falra merőleges nézetből elkészíteni, így elkerülhető a feldolgozás során a jelentős mértékű transzformációk alkalmazása, valamint nő az egyes geometriai szabálytalanságokkal, és a síkból kilépő elemek ábrázolásával szembeni tolerancia. Esetünkben azonban merőleges nézőpontok alkalmazására csupán a legritkább esetekben volt lehetőség, többször még a falaktól való eltávolodás is gondot okozott

A felmérési pontfelhő által kirajzolt alaprajzi részlet

a szintkülönbségek miatt. Szintén a kis távolság miatt nagy számú kép készítése volt szükséges, mivel egy-egy fotó csupán kis részt volt képes átfogni. A fényképezés menete a következő volt: a faltól adott távolságra (esetenként csupán 4-5 méterre), azzal párhuzamosan haladva néhány lépésenként fényképet készítettünk. Nagyobb falmagasság esetén, ha egy képbe nem fért bele egész terjedelmében a fal, lépésenként függőleges irányban is több fotó volt készítendő az adott nézőpontból, úgy, hogy azok között is átfedés legyen. Ha a területi adottságok engedték, a nagyobb faltól való távolság esetén csökkenthető volt a készítendő képek száma.

Miután elkészültek a szükséges képek, az illesztés menete következett, melyre egyes képszerkesztő programok automatizált eljárással rendelkeznek – a panorámaképek összeillesztésére szolgáló módszert tudtuk alkalmazni a falnézetek létrehozásához is. Az illesztés eredményeként, létrejött ábrázolásokat ellenőrizve azt tapasztaltuk, hogy számításainknak megfelelően a sík felületen fekvő részek tökéletesen illeszkedtek a szomszédos képekhez. A munkát nehezítette, hogy bizonyos esetekben a falak előtt fák, vagy más növények voltak találhatóak, melyek eltávolítására nem volt lehetőségünk. A problémát úgy oldottuk meg, hogy ezeken a részeken a szokásosnál is sűrűbben készítettük a felvételeket, melyeken a gondot jelentő fák a térbeli mozgásunk következtében mindig más és más részletet takartak ki a

A pontfelhő térbeli képe

falból. A képek illesztése után, kimaszkoltuk a növényeket, és az adott szakaszból készült sok kép redundanciája miatt az egyikről kitakart rész a másik képről pótolható volt.

Az ábrázolások további sajátossága, hogy a fent leírt eljárás következtében a falakról készült képek a földfelszínről készültek, ezért a nem síkban lévő elemek (például a falsíkugrások, az ablakok íves áthidalásának alsó felülete, a falkiomlások, valamint kihullott habarcs esetén a kövek közötti hézagok, stb.) nem az ortogonális nézetnek, hanem az eredeti nézőpontnak megfelelően egy alsó nézet szerint jelennek meg⁶⁵. Emiatt a feldolgozás során a váltakozó falsíkokat is külön kellett kezelnünk.

Az eddig részleteztettek alapján általános volt, hogy egy-egy falról nagy mennyiségű képet kellett készíteni. A legnagyobb méretű egységek feldolgozása során 100-120 kép is szükséges volt a megfelelő ábrázolás létrehozásához. A belső vár összes falának képi feldolgozása körülbelül két hónapon át tartott. Ennek befejezése után kezdődhetett el a műszeres mérés a térbeli viszonyok pontosításához.

Az eddig lezajlott méréseket 2014 szeptemberében végeztük el Daragó László DLA-val, a Műegyetem Építészettörténeti és Műemléki Tanszékének docensével. Ennek során térbeli pontok rögzítésére alkalmas lézeres műszer segítségével mértük meg a várudvar és a palotaépület udvar felőli szárnyának jellemző pontjait, melyeket a kész falnézeti ábrákon jelöltünk⁶⁶. Ennek eredményeként egy térbeli, digitális pontfelhőt kaptunk, melyen a vizsgált pontok egyértelműen beazonosíthatók, a rajzokon lévőkkel egyeztethetők. Immár a képek és a mérési eredmények birtokában létrehozhatóvá váltak a valós léptékű és arányú felmérési rajzok, melyek segítségével a térbeli viszonyok távoli épületrészek esetén is tisztázhatóvá váltak. A mérésnek köszönhetően továbbá megrajzolható a vizsgált részek alaprajza is.

A mérési eredmények valamint a helyszíni megfigyelések egyesítésével megteremtődött a lehetőség a faljelenségek közös vizsgálatára, a tapasztalatok összegzésére, melyet a következő fejezetben fogunk elvégezni.

A felmérés eredményei, az építési periodizáció

E fejezetben mutatjuk be a vár falain megfigyelt jelenségeket, majd ezek összefoglalásaként megvizsgáljuk a köztük lévő lehetséges összefüggéseket. Ismertetjük továbbá elképzelésünket az építés periódusait illetően, valamint foglalkozunk az eddig még meg nem válaszolt kérdésekkel, a későbbiekben még elvégezhető vizsgálatokkal.

⁶⁵ A nevezett részek pontosabb fényképes ábrázolásához távoli pontból készült képekkel is lehet közelíteni. Geometriailag az ortografikus nézet párhuzamos vetítést jelent egy fallal párhuzamos síkra. Minél távolabb helyezkedünk el az épülettől, a falak és a fényképezőgép optikája között található vetítésugarak egyre inkább közelíteni fognak a párhuzamoshoz, így minél távolabb kerülünk, annál inkább jobban fogjuk közelíteni ezt az ábrázolásmódot.

⁶⁶ A mérés a későbbiekben tovább folytatható, részletezhető a helyszínen elhelyezett tájékoztató pontoknak köszönhetően, így a jelenleg meg nem vizsgált falak is megmérhetők lesznek.

Tárgyalásunk során törekszünk az általunk *megfigyelt* jelenségek, valamint az *elképzelésünk szerinti* kialakítás egyértelmű elkülönítésére. Igyekszünk továbbá az összes megfigyelt, nem csak az eredményeinket alátámasztó, azoknak alárendelt részletet bemutatni, megkönnyítendő a későbbi vizsgálatok elvégzését.

Dolgozatunkban a korábbiakban csupán említettük a várról készült archív fényképeket, azok részletesebb bemutatását itt, az ábrázolt fal tárgyalásánál fogjuk elvégezni. A képeken látható információkat a ma tapasztalhatókkal együttesen próbáljuk értelmezni.

Véleményünk szerint a tárgyalás számára leginkább megfelelő rendszer, ha az épületet falanként lebontva, külön-külön elemezzük, az egy szakaszon található minden jelenséget rögzítünk. Ezt követően minden falon egyesével megvizsgáljuk az önállóan értelmezhető jelenségeket, és levonjuk belőlük az ezek alapján megállapítható következtetéseket. Miután minden falat külön megfigyeltünk, az egyes eredményeket összevetjük a többi falon tapasztaltakkal, és így újabb megállapításokat tehetünk, megláthatjuk a nagyobb összefüggéseket a különböző helyeken lévő jelenségek között. Végül összegezhetjük elemzésünket, és felállíthatjuk elképzelésünket a vár építéstörténetét illetően.

A várfalak elnevezése

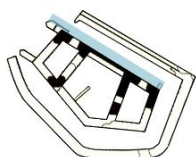
A korábbiakban leírtak során már többször illettük a vár egyes falait, épületeit, helyiségeit különböző elnevezésekkel, azonban fontosnak tartjuk, hogy az elemző rész előtt teljesen egyértelművé tegyük az általunk használt elnevezéseket. Vitézhely alaprajzi hossz tengelye nagyjából északnyugat – délkeleti irányú, *belsővárból*, körölte *külső kerítőfalakból*, a hegyoldalon pedig további *árokból*, illetve *sáncból* áll. Ezen kívül a vártól délkeleti irányban feltételezett *elővédművek* (gerincátvágások) találhatóak. A belső vár jelenlegi állapotában három főbb egységből áll: az *északnyugati épületből*, másként *palotából*, a két épület közti *udvarból*, valamint a délkeleti oldalon található *toronyból*. A palotát két épületsejt alkotja: egy *északnyugati* vagy *külső* illetve egy *délkeleti*, *belső* másként *udvar felőli* rész.

A hossz tengely irányait figyelembe véve, az egyszerűség kedvéért a várat ezzel azonos hossz tengelyű téglalap alaprajzúként közelítve adódik, hogy az egyes falak rendre *északkeleti*, *délkeleti*, *dél nyugati*, és *északnyugati* elnevezést kapnak, a sarkok pedig *északi*, *keleti*, *déli*, és *nyugati* jelzőt. Egyes falak vizsgálata esetén, ha relatív irányokat adunk meg (*balra*, *jobbra*, *fel*, *le*), akkor azok az adott fal nézetrajzán értelmezendők.

A belső vár két épülete esetén a szinteket a mai felszín feletti részek alapján nevezzük el, bár nem kizárt, hogy a föld alatt további szintek találhatóak. A *torony* esetén a *földszintként* a jelenlegi járószintet is magába foglaló, felfelé szűkülő bevilágító ablakok szintjét értjük. Innen felfelé az *első*, illetve a *második emelet* alatt a két, nagyméretű ablakkal rendelkező szintre, *harmadikként* pedig az oromfogas, legfelső, tetőtéri részre gondolunk. A palota két része esetén *földszintnek* a belső szárnynál a lőrészekkel rendelkező, a külső szárny esetén pedig a felfelé szűkülő bevilágító ablak, valamint a falfülke/ajtó szintjét tekintjük. Az *első emelet* a meglévő nagyméretű ablakot tartalmazza, valamint a külső szárnynál a kőkonzol szintjét, a *második emelet* pedig a még meglévő fal-

csonkot, mely a leomlott ablak oldalfalát tartalmazza. A *harmadik emelet* a toronyhoz hasonlóan itt is az oromfogas védőpártázat szintje.

A belső vár északkeleti falának külső oldala⁶⁷

A vár vizsgálatát kezdjük a belső vár északkeleti falával, mert az itt megfigyelhető jelenségek viszonylag átfogó képet nyújtanak a vár kialakításával, valamint építésével kapcsolatban. (Id.: Melléklet) A fal jól szemlélteti a vár felépítését jellemző rendszer főbb elemeit: a falnézet bal oldalán megfigyelhető a torony jelenleg is szinte teljes magasságában álló tömbje, ettől jobbra található az udvar jóval alacsonyabb, északkeleti lezárása, majd végül a palota udvar felőli szárnyának romjai. A korábbi felvételeken még ez az épületrész is a védőoromzat szintjéig állt (Id.: Melléklet), mára viszont második emeletéből csak egy karcsú csonk maradt. Az épület külső, északnyugati része, a kép jobb oldali részén már alig érzékelhető, csupán az udvar felőli helyiséghez csatlakozó falai vizsgálhatók napjainkban.

A torony tömegéhez kapcsolódó részek vizsgálatakor a következő jelenségek figyelhetők meg: a torony falán két, egymáshoz képest eltolt tengelyű, nagy ablaknyílás, valamint közvetlenül az alsó alatt egy harmadik, kisebb ablak beszakadt áthidalás helyét látjuk (a belső oldal felfelé szűkülő bevilágítóablaka), melyek körük észlelhetően elkülönülő felületi mintázatú falazatok állnak. E rész alsó részén, az ablakoktól jobbra a falazat szövetének változása egy, a jelenlegi talajszinttől induló, balra dőlő, a vízszintessel kb. 75°-ot bezáró *ferde „vonalat”* rajzol ki, mely nagyjából a legalsó, kis méretű ablak magasságáig ér fel. E vonal a jobb oldalon lent egy hosszú, az udvar falán végighaladó vízszintes kiomlásban folytatódik. A vonal két oldalán a falak több tulajdonságukban is eltérnek egymástól: az egyik legszembeötlőbb különbség a felhasznált kövek méretében, valamint azok beépítési mintázatában fedezhető fel. A bal oldali rész vízszintes falegyenekkel osztott felületén kétféle méretű – megmunkálatlan – követ alkalmaztak: egyrészt a többi felülethez viszonyítva is nagynak számítókat, valamint az ezek közti részen jóval kisebb méretűeket. A falazás erőteljesen szétválik az egyes falegyenek mentén, azokat a kövek rakási módja markánsan kirajzolja a fal textúrájában. A beépített nagy kövek viszonylag szabályosan egymás mellé rakva láthatók, a köztes részek pedig a jóval kisebb kövekkel vannak kitöltve, melyek a falegyenek közti részen több összefüggő, csak kis kövekből álló foltot alkotnak. Szintén szembeötlő, hogy ezen a részen a vakolat teljes egészében hiányzik a falról, valamint a fugákból is viszonylag mélyen kipergett a habarcs.

A ferde vonal jobb oldalán a falazat szintén falegyenekkel tagolt, azonban a fal sokkal homogénebb az azt alkotó kövek méretét illetően. A felület az előbbihez képest jóval simább, ugyanis azon a vakolat még viszonylag jó állapotban megvan. A két oldal falegyeneit összevetve azt tapasztaljuk, hogy a ferde vonal mentén azok csak elvétve találkoznak, többnyire egymástól eltolódva, más-más szinteken futnak.

⁶⁷ A következőkben elsősorban a belső vár falairól fogunk beszélni, így az egyes megnevezések esetén a címben a továbbiakban eltekintünk a „belső vár” megjelölésétől. Egyéb esetben az eltérő megnevezéseket nem mellőzzük.

A két oldalon található habarcsok, illetve a vakolat is eltér egymástól: a bal oldali rész esetén szürkés színű, viszonylag homogén, finomabb szemcséket tartalmazó, míg a jobb oldalnál sárga, durva szemeket tartalmazó, egyenetlen felületű habarcsról beszélhetünk. A jobb oldali rész vakolatát tekintve azt tapasztaljuk, hogy annak anyaga a felszíne környezetében vörössé színeződött, ennek oka valószínűleg korábbi, magas hőmérsékleti behatás, valószínűleg épülettűz lehetett. Bejárások során azt is tapasztaltuk, hogy adott időpontban a jobb oldali felület vakolatán a só kivirágzott, míg a bal oldali részén nem, ami az azonos körülmények miatt szintén az alkalmazott anyagok különbözőségét mutatja. Az eddig részletezett különbségek alapján arra következtethetünk, hogy e két rész nem épülhetett egy időben, külön periódushoz tartoznak, a ferde vonal pedig a két oldal közötti falelválás.

A ferde falelválástól balra eső rész tekintetében további említésre méltó jelenségek, anomáliák figyelhetők meg. A falegyenek részletesebb tanulmányozásakor feltűnik, hogy azok ez egyeneműnek látszó felületen belül is elcsúsznak egymáshoz képest, nem vonulnak végig folyamatos vonalként a falon. A délkeleti fal (bal oldalról csatlakozó) falegyenei a sarkot elérve átfordulnak a jelenleg vizsgált felületre, azonban ott a saroktól mérve 2-4 méter változó távolságban megszakadnak, majd más szinten új egyen indul. Véleményünk szerint az ugrás oka nem periódusok elkülönülése, mint inkább építéstechnikai okokból adódó szintváltások⁶⁸, de ennek igazolására további kutatások, a jelenleg földdel takart részek vizsgálata is szükséges.

Ugyane falon gerendafészek, illetve falba vésett szerkezeti feltámaszkodási pontok (mélyedések), valamint javítások, vagy utólagos foltozások nyomai látszanak. Az előbbieket közül talán a legszokatlanabb a bal alsó, 1,7 méter mély, négyszögletes gerendafészek, mely nagyon valószínű, hogy e fal építésekor kerülhetett helyére, mivel utólag ilyen gerenda elhelyezése igencsak bonyolult, és indokolatlanul nagy munkával járó feladat lenne. Emellett a falon nem látható semmilyen utólagosságra utaló nyom, a nyílás körül a falazás a környezetével megegyező. Ha ez a gerenda a falszoros irányában állt, akkor az alkalmazott mélység, és keresztmetszeti méret igencsak zavarba ejtő, ugyanis egy ekkora gerendából már akár jelentős méretű konzol is kialakítható lenne, ami azt jelentené, hogy ebben az időben a falon kívül már ilyen nagyságú szerkezet is állott. Elképzelhető azonban az is, hogy a gerenda korábban a fal másik oldalának irányába nyúlt ki, ugyanis a falszoros felőli oldalon a keresztmetszetébe a fal külső síkján lévő kövek belógnak. Lehetséges, hogy itt a teljes felületen takarva volt a gerenda egy sor kővel, azonban ezek az idők során kihullottak. A fészek túloldalán jelenleg a nyílás el van falazva, de nem kizárt, hogy egy utólagos, a belső helyiséget érintő átalakítás során került betömésre.

A gerendafészekken kívül további mélyedések is láthatók a falon, melyek szintén korábbi csatlakozó szerkezetek helyét feltételezik. A viszonylag szabálytalanul elhelyezkedő fészek jelenleg utólagosan a falba vésettnek látszanak, formájuk szabálytalan, a falegyenek meglévő osztásához nem igazodnak. A mélyedések nagyjából három vízszintes sorba rendeződnek: az alsó sor az imént vizsgált gerendafészekről jobbra, kicsivel feljebb található, a második a fészek felett, az előbbinél ma-

⁶⁸ Elképzelhető, hogy egy periódusban épült ugyan a vár, de építés közben a falakat nem egyszerre, teljes szintenként haladva, hanem kisebb részletekre (falakra, falszakaszokra) bontva építették.

gasabban, balra eltolva. Mindkét sor három mélyedést foglal magába. A négy elemet tartalmazó, legfelső sor már majdnem eléri a bevilágítóablak magasságát. Az alsó és felső sor a falelválástól jobbra, többé-kevésbé azonos szinten két szabályosnak mondható gerendalyuksorban folytatódik. Az említetteken túl további nyílások láthatók a bal falsarok mentén, egymás felett elhelyezkedően. Közülük alulról a másodiknál a nyílás alsó részét adó kő a fal síkjából kilép, kis „párkányt” alkotva.

A mélyedések, fészkek értelmezése jelenleg nehézséget okoz, azok eredeti rendeltetését illetően több dolog is szóba jöhet: gerendafészkek esetén a kis mélység miatt (15-20 cm) csak kéttámaszú tartós rendszer képzelhető el, a kapcsolat konzol nyomatékát nem volna képes viselni. Ekkor azonban feltételeznünk kell, hogy a fallal szemben másik falnak, vagy fa szerkezetnek kellett állnia. Szóba jöhetnek boltozatok vállának gyámolítására szolgáló bevésések is, ez esetben szintén szükséges a szemközti teherhordó fal megléte. Jelen pillanatban azonban csak találgatni tudunk, a pontosabb képhez további kutatások feltárások szükségesek.

A falszakasz mintázatát vizsgálva javítások nyomai fedezhetők fel a mély gerendafészektől jobbra, az alsó mélyedéssor alatt, valamint az alsó és középső mélyedéssor közötti részen. Itt a habarcs a kövek között a felület szintjéig megvan, a kövek közül nincs kihullva. A kövek színe is enyhén eltér a többitől: míg e fal nagy részét alkotó mészkő fehéres, szürkés színű kövei között sárgás színű darabokat találunk, a javításban inkább a rózsaszínes kövek jelennek meg a fehérek mellett. A javítás oka a fal sérülése mellett akár korábbi elemek betömése is lehet, de a mélyedések bevésése során is pótolhatták a feleslegesen kitörött darabokat. Nem elképzelhetetlen, hogy ezek mögött további, a bal oldalihoz hasonló gerendafészkek találhatók.

A falhoz ezen a részen, a bal oldali saroknál egy rá merőleges további fal csatlakozik, mely a falszoros végét lezárja. E fal jelenleg rossz állapotban van, a felszínen csak a toronyhoz csatlakozó részen látszik nyoma. Mögötte a talajszint körülbelül másfél méterrel magasabban folytatódik a délkeleti oldal falszorosában. A fal a toronyhoz nem köt, de alsó részén úgy tűnik, mintha a két falon a vakolat átfordulna, ez azonban további tisztázást igényel. A falat azonosíthatjuk a Rómer Flóris által leírt kazamata részeként, de az itt álló épület csonkját ábrázolta Méhes Gábor is az 1952-es felmérési alaprajzán a külső kerítőfal keleti sarkánál (a csonk archív felvételeken még látszik).

E felület jelenségeinek vizsgálata után folytassuk a megfigyeléseinket a torony magasabb szintjein! Itt azt tapasztaljuk, hogy a fentebb leírt, bal oldalon lévő jellegzetességek nagyjából az alsó bevilágítóablak magasságában megszűnnek, és itt, bár nem éles váltással, de egy vízszintes sáv felett más minőségűvé válik a falazat. A felület ezen a részen a már korábban leírt sárgás színű habarccsal vakolt, az alatta lévő falegyenek, textúrák csak ritkán figyelhetők meg. A kövek az udvar falához hasonlóan nagyjából azonos, közepes méretűek. Az alsó nagy ablak mellett balra, egymáshoz közel két kis mélyedés található, átlós elrendezésben. Ezek rendeltetése nem tisztázott.

Felfelé tovább haladva, a harmadik emelet nagy ablakának alsó szintjétől kezdve négy sorban, az ablak két oldalán három-három darabból álló kerek gerendafészkek nyoma látszik a fal teljes szélességében, egymáshoz viszonyítva kb. 2 méteres szintenként. Ezek közül a legfelső az oromfogak

szintjén fut, mára nehezebben megfigyelhető, de a már említett archív fotókon (ld.: Melléklet) még teljes egészében látható. E részen a falegyenek megritkúlnak – ezt a kapcsolódó falak vizsgálata során jobban is érezhetjük majd – két gerendalyuk sor között legfeljebb egy, vagy egy köztes falegyen sincs. A harmadik sor felett azonban, a tetőtér gyilokjáró-mellvédjének szintjén az egyenek ismét jóval sűrűbbé válnak. E felső szint fehér kövei között a már említett rózsaszínes árnyalatú darabok jelennek meg.

A torony ablaknyílásait szemügyre véve a külső oldali nézet alapján a következőket állapíthatjuk meg: az alsó bevilágító esetén az oldalsó és alsó élek mentén a fal merőlegesen fordul be, a sarkok szépen megépítettek, így nem valószínű, hogy a kis nyílást a korábbiakban még további kőkerettel szűkítették volna. Az ablak felső áthidalási helyének mindkét oldalán egyszerű, faragott, a megmunkálás jellemző mintázatát mutató kemény homokkő elemek találhatók, melyek négyszögletes keresztmetszettel rendelkeznek, és a fal külső síkjáig futnak, azon nem túllógva. A kövek köztes része, mely valószínűleg az áthidalásért volt felelős, már hiányzik, letört. A kő beépítésére valószínűleg a felette lévő ablaktól mért kis magasságbeli eltérés indokolta, ugyanis a fenti padlószint mellett kőből boltozott áthidalás nem fért volna el.

Az alsó nagy ablak szerkezetei az alsó bevilágítóhoz hasonlóan édesvízi forrásmész-kőből (helyi nevén szőlősi kőből) készültek, azonban a külső oldalán a falsík közelében tégláiv indítását látjuk mindkét oldalon, mely mára már beszakadt. A nyílás külső falsíkhhoz csatlakozó oldalfalai szépen rakottak, egyenesek, s függőlegesek, a mellékletben megtalálható, század eleji képen pedig még a felső részen is ép felette a falhézarat, amin vízszintes, egyenes lezárás látható. Valószínűsíthető, hogy a szabályos kialakítás a korábban ide beépített kőkeret miatt ilyen.

A legfelső ablak jóval vékonyabb falba épült, áthidalása teljes egészében tégláiv volt, melynek mára csupán indítása látszik. Az ív itt az alsó ablakhoz képes jóval magasabb lehetett, a még látható részei alapján szegmensívesnek látszik, függőleges végérintővel, míg az alsó a falakhoz laposan csatlakozik, alacsony íve szinte vízszintesen éri el az oldalfalakat. A felső ablak oldalfalain nem található szőlősi kő borítás, azok nyersen, a fal anyagával egyező módon vannak kialakítva.

A fal felső részén három oromfog rossz állapotú romja látszik, közöttük két lőréssel. Ezek jelen pillanatban nagyon rossz állapotban vannak, megerősítés nélkül valószínűleg a közeljövőben elenyésznek a felső ablak áthidalásának maradványaival együtt.

A torony részleteinek vizsgálata után a korábban már említett ferde elválástól jobbra levő részt, az udvar északkeleti falát kezdjük elemezni. A falszövet itt a korábbiakban leírtaknak megfelelően falegyenekkel tagolt, közepes méretű kövekből épül fel, felületét nagyrészt sárgás, néhol vöröses elszíneződésű vakolat borítja. A felületen több, első pillantásra feltűnő dolgot is látunk: a falon két sorban vízszintes, kis mélységű (15-30 cm) gerendalyukak sorakoznak, közöttük emberi tartózkodásra is alkalmas magasságú közzel. A jobb oldalon egy ajtónyílás omladozó maradványa látszik, melynek kőből épült íves áthidalása, még többé-kevésbé ma is ép, azonban a bal oldali oldalfala már hiányzik. Ez egy, az egész fal hosszán végigfutó vízszintes falkiomláshoz csatlakozik, mely egészen a talaj szintjéig leér. A fal felső részén a belső oldal gyilokjárónak mellvédje látszik, me-

lyen három helyen teljes keresztmetszeten átmenő gerendák helyét látjuk. A mellvéd a bal oldalon nem köt a torony falához, ahhoz elválással csatlakozik. Az említett archív képeken (ld.: Melléklet) még az oromfogak torzói is láthatók, melyek közül a jobb szélsőn egy átmenő nyílás (lőrés?) is felfedezhető, melyet Méhes Gábor is ábrázol metszetein.

Az említett vízszintes kiomlással kapcsolatban szembeötlő annak szabályos vízszintes felső vonala. Ennek okaként megemlíthető, hogy a két rész egy falegyen mentén válik el egymástól, azonban közelebről megvizsgálva azt látjuk, hogy a felső és alsó falazatok kötőanyaga is egészen elkülönül egymástól. A ferde falelválás esetén már részletezettekkel azonos módon a felső habarcs itt is sárgás színű, durvább szemcseszerkezetű, kisebb mészkőkavicsokat is tartalmazó, míg az alsó egy finomabb, kevés szemcsét tartalmazó homogénebb, szürkés színű habarcs. E különbség, valamint a szokatlanul erőteljes vízszintes szétválás miatt itt azt kell feltételeznünk, hogy periódushatárról van szó, és a felső fal az alsó, korábbi rész megmagasításával jött létre. (A kiomlásban a periódushatárt alkotó egyen alatt egy másik falegyen nyoma is jól követhető.

A kiomlás alatti habarcsváltás

A falon található ajtónyílás az udvarra történő átjárást szolgálta. Az áthidalása élére állított, keskeny terméskövekből készült, ezt a meglévő oldalfalával egyetemben a külső oldal sárgás-vöröses vakolatával azonos habarcs borítja. A környező falazatokat vizsgálva nem utal semmi sem utóidejűsége, így annak kialakítását valószínűleg egy időben végezték a körülötte lévő fal építésével. Az ajtótól jobbra egy további, azonban az előbbinél magasabb, vízszintes záródású kiomlást látunk, melyben azonban falegyenek nyoma nem látszik.

A falon két sor gerendafészek fut, melyek valószínűleg utólagosan kerültek kialakításra, mivel formájuk, elhelyezkedésük viszonylag szabálytalan. Ennek biztos eldöntése azonban további vizsgálatokat igényel. A két sor egyes elemei nincsenek mindenhol tökéletes szinkronban, egymáshoz képest el vannak tolódva a függőleges tengelyektől. E sorok eredeti rendeltetése sok kérdést vet fel, ugyanis ilyen feltételek mellett csak kéttámaszú tartó formájában alakítható ki stabil szerkezet, így itt is feltételeznünk kell egy további falat, vagy ácsolatot, mely a gerendák túlsó végét támasztotta. Azonban ha ilyen szerkezetről van szó, az meglehetősen magas építményt feltételez, mely már majdnem eléri, vagy akár túl is haladhat a belső udvar falának mellvédjén. Kicsi a valószínűsége, hogy itt fa oszlopokkal lett volna a szerkezet gyámolítva az átellenes oldalon, mivel ez esetben a talajon nagyon merev befogásra lett volna szükség a kidőlés megelőzésére, ugyanis a falra terhelő vég a vízszintes irányú erőket nem lenne képes felvenni. Ha az épület valóban ilyen magasságú szerkezet volt, akkor a belső vár működését, a gyilokjárók, valamint a lent található udvari kapu rendeltetését újra kell értelmezni, mert ez esetben azok a jelenleg feltételezett védelmi funkciójuk ellátására nem lennének alkalmasak.

A gyilokjáró mellvédjét vizsgálva megállapítottuk, hogy az a bal oldalon kötés nélkül csatlakozik a torony falához. A jobb oldalon a palota falához azonban már folyamatos az átmenet, itt nem be-

szélhetünk falelválásról. A falazatok mintázatát tekintve a jobb oldali palotaszárny, valamint az udvar falának alsó része között nem mutatkozik különösebb eltérés. Ez a két megállapítás viszont első pillantásra kizárja egymást, ugyanis a falelválás utólagosságra, a homogén falazati tulajdonságok pedig egyidejűségre utalnának. A kérdés pontos eldöntésére jelenleg még nincs lehetőség, azonban felállíthatunk három feltételezést az építéssel kapcsolatban: az egyik szerint az udvar és a palota fala egy időben csupán a mellvéd alatt húzódó falegyen magasságáig tartott, majd ezt követően a kettő rést egyszerre megmagasították, és az egységes falazás csak a véletlen folytán, vagy az utólagos vakolatok miatt tűnik egyformának. A másik szerint az egész egység egyszerre épült, az elválás oka csupán építéstechnikai, azaz a tornyot már magasabban felrakták, mikor a mellvéd építésének nekiláttak. A harmadik lehetőség valamivel indirektebb: a falelválástól jobbra haladva a mellvéd vonala egy részen teljesen megszakad egy itt található kiomlás miatt. Feltételezhetjük esetleg, hogy itt a korábbiakban egy másik falelválás volt található, mely mára leomlott, és így csak az e kettő közötti rész utólagos (javítás, vagy új fal). Elehetőségek megalapozásához további vizsgálat szükséges, beleértve az egyes szakaszok habarcsainak vizsgálatát is.

Végül még vizsgáljuk meg az udvar falán található falegyenek viselkedését! Azt tapasztaljuk, hogy a torony falán elinduló egyenek az udvari fal bal oldalán is folytatódnak egy darabig, azonban ott néhány méter megtétele után egy szabálytalan, balra dőlő ferde vonal mentén megszűnnek, és újabb, más szintben található falegyenekként indulnak el újra. A korábban már leírt ferde falelváláshoz viszonyítva itt azonban a két oldal falazata nem mutat jelentős különbséget, és a váltás vonala is sokkal szabálytalanabb. Elképzelhető, hogy itt szintén csupán építéstechnikai váltásról van szó, egy építésen belül a torony előrehaladottabb állapotának, a kerítőfal folytatásának későbbre helyezése okozhatta. Az sem kizárt, hogy a különbség oka ma még nem ismert jelenségben keresendő, vagy az akár esetleges sérülés, bontás, majd újraépítés eredményeképp alakult ki.

A palota irányában továbbhaladva az ajtónyílást követően egy függőleges vonal mentén a habarcs éles színváltására leszünk figyelmesek: a vonal mentén, a bal oldalon a vakolat eredeti sárga, a jobbon pedig a megpörkölt vörös színét látjuk. A vonaltól közvetlenül jobbra egy újabb gerendafészek található. Elképzelhető, hogy a feltételezett tűz idején az itt található épületnek ez volt a határa, és a tűz csak az egyik oldalig terjedt. A palota udvar felőli részét egy lőrés, valamint felette egy nagyméretű ablak tagolja, a második emeleti ablaknak már csak a jobb oldalfala áll. E résztől jobbra a falsík az alsó két szint magasságában előreugrik az eddig vizsgált felülethez képest, a második emeleten azonban már ismét visszalép a korábbi síkba. A kiálló rész az első két szinten falelválással kapcsolódik a palota udvar felőli részéhez

A bal oldalon lévő épületrész esetén a korábbiakhoz hasonló vízszintes falkiaglást látunk, a falszővet és a habarcs hasonló módon változik ennek két oldalán. Ez az omlás az udvarkapujától jobbra lévő kiomlásnál is magasabban van, alatta pedig a kövek rakási módja az e rész elején leírt ferde falelválástól balra található résszel hasonló: nagy méretű kövek; erőteljesen megjelenő falegyenek; a vakolat, valamint a fugázás lepusztulása jellemző. Azonban hiányzik a kis méretű kövekből rakott kiegyenlítés az egyenek körül, valamint a vakolat durvább szemű az ott található nál. A fal tartalmazza a keskeny lőrés kőből rakott áthidalású nyílását, mely a fallal egy időben készült. Emellett a nyí-

lás alatt két sorba rendezve nagy felületű, de kis mélységű mélyedések sorakoznak, melyekhez további szerkezetek kapcsolódása feltételezhető. Az e falon futó egyenek a bal oldalon lévő kiomlásban nem folytatódnak, vagy legalábbis nehéz őket megfigyelni, mivel ott egyáltalán nem találunk falegyenre utaló nyomokat.

A vízszintes falkiomlás feletti rész falazása az udvari fal szerves folytatása, azon a falegyenek is követhetők, valamint az alkalmazott anyagok, formai sajátosságok is megegyeznek az itt tapasztalhatókkal. Ezen a szinten még jelenleg is jó állapotban találunk egy nagy méretű ablakot melynek szerkezeti részei, oldalfalai, valamint az áthidalása is édesvízi forrásmészakőből készültek. A nyílás alatti és feletti rész azonban már jelentősen rongálódott, itt a falak héjazata már nagy mélységig hiányzik. Az ablaktól közvetlenül jobbra, néhány téglát látunk beépítve a falba, melyek közül az ablakhoz legközelebbi néhány az élére állítva van sorolva, mely nem kizárt, hogy – mint a fal belső vizsgálatakor látni fogjuk – az itt korábban álló, a későbbiek során megnagyobbított ablak áthidalásának indításáról van szó.

E két szint magasságában a palota külső szárnyának fala végig elválik, azonban innentől kezdve a második emeletnél már ez az elkülönülés megszűnik, a szint egy ütemben épül rá a korábbi kettő tetejére, ezért ennek tárgyalását a palota külső épületrésze falainak elemzése utánra hagyjuk.

A palota északnyugati (jobb oldali) részéből a mai felszín felett csupán egy néhány méter széles, azonban szinte teljes magasságában álló falcsonk maradt meg. Ez a rész jelenségekben meglehetősen gazdagnak számít. Az épület három meglévő szintjén többféle nyílás nyomait találjuk: a legalsó, földszinti részen egy az épület alsó helyiségébe vezető ajtó vagy esetleges falfülke figyelhető meg. Ugyanennek a szintnek egy, a már korábbiakban látottakhoz hasonló, felfelé szűkülő bevilágítóablaka is van, mely az ajtóhoz képest jobbra, annál jóval magasabban helyezkedik el, és mára csak oldalsó fala figyelhető meg. Az első emeletnél a fal síkjából egy kőből készült konzol áll ki, melyhez egy nyílás meglévő oldalsíkja csatlakozik. A legfelső, a másik oldal helyiségeivel egyszerre épült szinten, egy további nyílás szabályosan rakott falából két darab faragott szőlősi kő maradt meg a helyén. Az alsó szinten a két épületegységet elválasztó falelválás bal oldalán egy harmadik fal romjai látszanak. E fal merőlegesen futhatott a vizsgált északkeleti fallal, és sem a palota udvari, sem pedig az északnyugati, külső helyiség falaihoz nem kötött.

A palota külső helyiségének északkeleti fala
(oldalnézet)

Vegyük szemügyre részletesebben az említett jelenségeket! A legalsó nyílással, a feltételezett ajtóval kapcsolatban már NácZ József óta több feltevés látott napvilágot. Ő a XIX. század végén ezt a nyílást falfülkének írja le, melyben a kapuőrök húzhatták meg magukat. Jelenleg a nyílás mindkét oldala nyitott, azonban a hátsó részen az áthidalás helyén kövek lógnak bele az ajtó feltételezett szabad keresztmetszetébe. A fal túloldalán az áthidalás nyoma sem látszik, a fal egyszerűen van rakva, a többi falrészszel azonosan. Ezek alapján akár arra is gondolhatunk, hogy ez eredetileg valóban egy fülke volt, a hátsó nyílás csak később keletkezett az ottani vékony fal átszakadásával. Ennek azonban elmentmond, hogy a külső oldalon ajtórekesztő gerendára utaló fészek van a falfelszín mögött, mely az ajtó belső zárhatóságát feltételeznél, mely alapján adódik a feltételezés, hogy a záraskor valakinek bent is kellett tartózkodni, mivel másként nem lenne megoldható ez a feladat. Ez esetben valóban képtelenség azt gondolni, hogy ez egy egyszerű falfülke lenne. A nyílásáthidalás itt szintén élére állított lapos terméskőből van, a nyílás minden jel szerint egykorú az őt körülvevő fallal. Az ajtótól balra található, az előbbiekre merőleges fal indítása minden bizonnyal a korábbi alaprajzokon (Csernó Geyza, Méhes Gábor, stb.) a kapuként azonosított szakasz lehet. A falon jelenleg egymás felett két, faltengelyben haladó gerenda végének helye látszik, ezen kívül más nemigen állapítható meg el róla régészeti feltárások nélkül.

Az ajtótól felfelé tovább haladva négy kerek gerendalyukat, valamint alattuk egy függőleges, 60-70 cm magas éles vonalat látunk, melytől balra a fal mintázata és színe az alsó részhez, a tőle jobbra pedig a felsőbb részek falazásához hasonlít. A négy gerendalyuktól jobbra található a bevilágítóablak megmaradt „lenyomata”, melyet az előbb leírt jelenségek értelmezéséhez célszerű oldalról is megvizsgálunk. Az ablak alsó vonala, valamint áthidalásának vállvonala is kifelé emelkedik. Az alsó vonalától balra lefelé azonban a megbontott faltestben egy függőleges, valamint alacsonyabban egy vízszintes elválást látunk. E három vonal

egy háromszöget alkot, melynek köztes területét később falazták ki. (ld.: Melléklet) Ha az itt tapasztaltakat összevetjük a fal homlokzati síkján látottakkal, következtetésként arra jutunk, hogy a vizsgált jelenségek egy korábbi várfal gyilokjárós-oromfogas felső lezárásának részei, és az épület többi része a későbbiekben erre épült rá. Ebben az esetben érthetővé válnak a külső oldalon látott kerek gerendalyukak is – melyek az egész fal szélességét átszúrák – mivel azok ennek a későbbi magasztásnak az építési állványzatát tartották. Ez a következtetés azért különös jelentőségű, mivel a külső kerítőfal a jelenleg tapasztalható alaprajzi forma, valamint a korábbi leírások alapján az északnyugati épületig húzódott, így viszont nagy biztonsággal kimondható – bár a köztes részen lévő falak pillanatnyilag nem megfigyelhetők – hogy a külső kerítőfal nem a palota bővítése után, hanem még annak kialakítása előtt épült meg, és a későbbi periódusok mind a külső kerítőfal létrejöttét követően alakultak ki.⁶⁹

Érdekes megjegyezni, hogy az elfalazott gyilokjáró szintje fölött közvetlenül a fal néhány köve rá-lóg a merőlegesen csatlakozó falra (a kapu feltételezett helye), melytől eddig éles vonalban elvált. Elképzelhető, hogy a magasztás idején ez a másik fal szintén ilyen magas lehetett. Ezt a magasságot érdemes összevetni az északkeleti külső kerítőfallal, ott ugyanis, mint látni fogjuk szintén egy korábban épített, a későbbiek során megmagasztott gyilokjáró nyomai látszanak közel azonos magasságban.

A fal magasabb részein a kiugró felület bal oldali sarka le van omolva. A következő emeleten, a fal jobb oldalán a kontúrvonala mentén egy kő konzol nyúlik a bevilágítóablak fölé. A konzol felett egy magas nyílás oldalfala látszik forrásvízi mészkőből, és mészkőből vegyesen falazva. A konzol mellett és alatt téglából készült, falazott részletek láthatók. Mivel a fal többi részén sehol nem látunk téglát, könnyen lehet, hogy a konzol beépítésére is utólag, egy későbbi átalakításkor került sor.

A konzol rendeltetését illetően eddig három lehetőség jött szóba: a) a kapu védelmét szolgáló, a fal síkjából kiugró védelmi létesítmény, melyből a kapu előtti terület lőhető, b) árnyékszék, vagy c) zárterkély. Az első lehetőség, bár nem zárható ki biztosan, de talán kevésbé valószínű. Egyrészt ez a védelem a vár többi részéről is megoldható volt, másrészt ennek az állásnak a megközelítése csak a palota helyiségein keresztül volt megközelíthető. Ez bizonyos korokban elképzelhető ugyan, de ha már számolunk a vár később részletezendő, reprezentatív átalakításaival, akkor a védelem és a főúri élet már nehezen összeegyeztethetővé válik (v.ö.: hatalmas méretű ablakok)

Az árnyékszék lehetősége a palota használata szempontjából indokolt lenne, de figyelembe kell vennünk, hogy a helyiség alatt feltételezhető a kapu helye, valamint hogy pontosan e létesítmény alatt egy ablak, és egy ajtó/falfülke található, mely megint ellentmond ennek a rendeltetésnek.

⁶⁹ Az eddigiekben leírt ajtó, gyilokjáró, valamint a feltételezett várkapu viszonya nagyon sok kérdést vet fel, mivel védelmi szempontból több helyen ellentmondásokat tartalmaz. Nem érthető, miért építenének a kapu külső oldalára ajtót, mely egyből a vár magjába vezet, megkerülve minden további védelmi vonalat. Szintén zavarba ejtő, hogy az ajtó feletti gyilokjáró szintje csupán kb. 2 méterrel magasabb. A kérdések tisztázásához régészeti feltárás szükséges.

A harmadik és leginkább elfogadható lehetőség a zárterkély funkciója. Ez az elem összhangban van a palota kiemelt, reprezentatív lakóhely szerepével, valamint a konzol utólagos beépítése is arra utal, hogy nem egy korai periódusban, hanem már később, talán a főúri lakóhely kialakítása során került helyére.

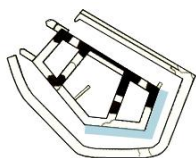
A falon tovább haladva felfelé, még a második emelet elérése előtt visszatérünk az északkeleti fal többi részén tartott síkhoz, innentől kezdve a két szint azonos vastagságú falakból épül. Azonban mielőtt a fal visszavékonyodna, a felső részen nagyobb mennyiségű szőlősi kő alkalmazását tapasztaljuk. A fal bal oldalán, fent néhány éve még szépen illesztett, nagyjából megfaragott forrásmész-kő sarok volt kiképezve, mely azóta lehullott. Közvetlenül a kiugró rész végének határán felül néhány téglát építve.

A legfelső szint megfigyelése során, mint a korábbiakban írtuk, a két épületrészt együttesen szemléljük, mivel ezek egyszerre, egy periódusban épültek meg. Mivel e falból a közelmúltban nagy tömegű szakasz omlott le, a vizsgálatkor nagyobb szerepet fordítunk a fennmaradt archív fényképeknek.

A jelen pillanatban meglévő csonk a második emelet két nyílása közötti területen található. A bal oldalán az udvar felőli helyiség ablakának mészkőből falazott oldala, valamint egykori téglát áthidalásának egy-két téglából álló indítása látszik. A jobb oldali nyílás falán mára már csak két darab, nagyméretű, faragott forrásmész-kő tömb található. A csonk vizsgálata során feltűnik, hogy az eddigiekkel ellentétben itt több helyen is téglát törmeléke van beépítve a falba. A csonkon háromszor két kerek építési gerendafészek látszik, melynek folytatása az egykori ablaktól balra is megvolt a század eleji képek tanúsága szerint (ld.: Melléklet). A falegyenek e fészek között is ritkábbak, mint az alsóbb részekben, maximum egy osztás van két gerendalyuk között. Az egykori ablaktól jobbra, annak alsó sarkánál egy nagy, négyszögletes gerendafészek töri át a falat, mely napjainkban is megfigyelhető. Ennek rendeltetése nem ismert, akár a jobb oldali szárny megépítése előtt, de akár utána is keletkezhetett. Az ablaktól balra ugyanebben a magasságban a régi felvételen egy kisebb falátszakadás látszik, nem tudni, hogy ez spontán romlás, vagy valamilyen szerkezet maradványa lehet.

Az épületrészt nagy oromfogakból álló védőpártázat koronázta, az egyes oromfogak közepén lőréses kiképzéssel.

A torony délkeleti és délnyugati falának külső oldala

A belsővár északkeleti fala külső oldalának leírása után mely talán a legösszetettebb az összes fal közül, térjünk át, az ehhez keleti irányból (bal oldal) csatlakozó délkeleti falra!

E felület egyes részleteit tekintve a már vizsgált fal délkeleti (bal oldali) végének szerves folytatása. A fal vizuálisan jelenleg két részre bomlik: a jobb oldali egység teljes magasságban áll, azonban bal oldali vége a felszíntől csupán egy-két méter magasságig van meg. A két részt egy gyalogos ösvény földes sávja osztja két részre. A jobb oldali fal bal oldalán korábbi abla-

kok (egy bevilágító és egy ülőfülkés ablak) oldalfala látszik, ezekkel a torony belső falainak leírásánál foglalkozunk).

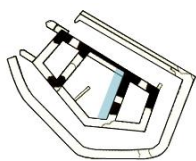
A bal oldali rész teljes egészében a jobb oldali pedig az alsó részén azonos falazási mintázatot mutat, mint az északkeleti falon, a ferde falelválástól balra vizsgált felület: nagyméretű kövek között jóval kisebbekből álló kiegyenlítések, és erősen kirajzolódó, viszonylag sűrű (2-3 kő magas) falegyenek jellemzik. Az egyenek a sarkokon átfordulnak, a másik falon folytatódnak tovább. A jobb oldali faltesten felfelé haladva körülbelül két és fél méter magasan két, egy magasságban lévő nagyobb mélyedés látható. Ezek felett egy vízszintes sávban a fal felszíne kb. fél méter magasságon át visszaugrik (valószínűleg utólagos bevésés eredménye). Elképzelhető, hogy ezek a formák a korábban itt álló épületekhez csatlakozó szerkezetek részei. Érdekes kiemelni, hogy a XIX. században itt még boltozott helyiségeket említenek. Nem kizárt, hogy e falon is erre utaló nyomokat láthattak.

A visszaugratott részen belül egy másik dolog is feltűnik: a fal középső részén két függőleges, 50-60 centiméter magas falelválást látunk, valamint a kettő között az alsó részen egy vízszintes elválás köti őket össze. Mindhárom felület vakolt. A felső oldalon nem látjuk elválás nyomát, ott a fal a felette lévő résszel homogén. A függőleges elválások tetejénél ezen kívül mindkét oldalon egy-egy négyszögletes pár centi méretű lyuk van, melyek a fal belsejébe haladnak. A fal túloldalát vizsgálva – bár az a felület be van vakolva – nem utal semmi e jelenségre, ez valószínűleg nem fut végig a fal teljes keresztmetszetén. Ezek alapján, valamint a forma és a nagyság jellegzetessége folytán itt szintén egy a korábbi oromfogak közti lőrés elfalazásáról beszélhetünk. Érdekes megfigyelni, hogy ez a szint egybeesik a torony északkeleti oldalán látható bevilágítóablak magasságával, ugyanis a korábban taglalt ferde falelválás szintén e szintig fut, valamint e vízszintes vonal mentén vált mindkét felületen a falazat minősége, és morfológiai felépítése. E jelenségek együttállása miatt azt kell feltételezzük, hogy e szakaszon korábban olyan fal állhatott, melynek a most leírt oromfogas rész volt a felső lezárása, és amely az északkeleti falon a ferde falelválásig húzódott. E falnak még a torony megépítését megelőzően kellett állnia.

E részt követően a falon felfelé továbbhaladva falegyenek sorát láthatjuk, közöttük közepes, többé-kevésbé azonos méretű mészkövekből rakott falazattal. Két egyen között itt szintén két-három könyi távolság van. A második emelet szintjére érve a falszerkezet változik. A toronyhoz hasonlóan itt is építési gerendák fészkei jelennek meg, egymás felett háromszor kettő. Közöttük a falegyenek osztása is azonos a toronyéval legfeljebb egy-két darab van két sor fészkek között. A fal tetején oromfogak értékelhető nyoma nem látszik.

A torony déli sarkához csatlakozó két falszakasz mára rossz állapotban van, csupán a saroktól mért pár méteres távolságban látható héjazatuk, mindössze 1-2 méter magasságig. A falazat jellege itt is azonos a ferde falelválás melletti bal oldali részével. A délnyugati falnál ki kell emelni, hogy a meglévő falegyenek a sarok közelében itt is ugranak. A fal további részei egészen az udvarig haladva le vannak pusztulva, csupán a faltest belső kövei figyelhetők meg, de különösebb dolog nem észlelhető rajtuk.

A torony északnyugati (udvar felőli) falának külső oldala

A torony udvar felőli fala a földfelszíntől mérve körülbelül 17 méter magas, nagyobb része az oromfogak szintjéig áll. E fal a vár egyik legnagyobb összefüggő sík felülete. A homlokzatát jellemző főbb eleme a földszint és az első emelet nagy ajtaja, valamint a felső alatt a falon végigfutó gerendasor. A második emeleten jelenleg nem látható nyílás. A legfelső szint oromfogai közül még kettő áll a helyén, a harmadik már erősen lepusztult.

A torony déli végén lévő falelálás a gerendafészekkel

1A másodlagosan beépített gerenda fészkeinek külső, és belső része

A nagy felületek jó alkalmat kínálnak a falszerkezet vizsgálatára, ezért elsőként foglalkozunk a falegyenek rendszerének felderítésével. A földszinten a gerendafészek magasságáig a fal nagy részén még jó állapotban vizsgálható a szürkés-rózsaszínes vakolat, ennek ellenére a mögötte található falegyenek is láthatóan kirajzolódnak. A földszint és az első emelet szintjén a falegyenek viszonylag sűrűn, két-három kövenként követik egymást, közöttük a kövek közepes, nagyjából azonos méretűek. A fal bal oldalán az egyenek a sarok teljes hossza mentén átfordulnak az északkeleti falra. Ezen kívül az udvar északkeleti falának csatlakozásánál is folytatódnak, mellyel az utolsó két falegyent leszámítva a felszín felett kötésben van a torony fala. A fal túloldalán a torony elválik az egykori külső kerítőfaltól, majd kb. 2 méter magasságban kezd el ráépülni, innentől az elválás síkja megszűnik, a fal kövei kilépnek belőle. A falat oldalról nézve az elválás tetejénél két, a fal tengelyével párhuzamosan futó gerendafészeket találunk, melyek a külső kerítőfal egykor volt tömegébe futnak bele. A fészek elhelyezkedésén túl belső nézetük is arra utal, hogy a gerendák már az építéskor a falba kerültek, mivel a gerendák lenyomata a körülvevő habarcsban jól látszik. Még inkább ráerősít erre a bal oldali nyílás belseje, itt ugyanis egy érdekes dolgot figyelhetünk meg: a nyílásban a felső oldalon habarcsból álló, szabályos formájú kidudorodó formák figyelhetők meg a nyílás szájánál, és hátsó részénél. Jobban szemügyre véve megállapíthatjuk, hogy ezek az alakok a gerendán egykor volt ácskötések negatív lenyomatai, melyekbe az építéskor a habarcs belefolyt, és így kötött meg. Emiatt a gerenda utólag nem kerülhetett a falba, és megállapíthatjuk azt is, hogy a fa beépítésekor már másodlagosan került oda, korábban máshol, más szerepben használták. Ez alapján akár arra is következtethetünk, hogy a torony építésekor talán a várban valamilyen komolyabb fa szerkezetet (tetőt, épületet, stb.) bonthattak el, és annak faanyagát is felhasználták az építés során.

A falon lévő belső összefüggéseket tekintve azt tapasztaljuk, hogy az alsó ajtó két oldalán a falazatok bár azonos jellegűek, de a két oldal egyenei nem találkoznak, csak az ajtó áthidalásától kezdve. Ennek a nyílásnak az áthidalása élére állított mészkövekből van, alsó felületén a habarcsban még láthatók az építés során alkalmazott fa minta nyomai, mely deszkázatának közeibe a habarcs befolyt. Az ajtó jobb oldalán, a külső oldalon két kisebb, és közöttük egy nagyobb gerenda helye fut befelé a fal tengelyével párhuzamosan. E nyílások az ajtó védelmi célú zárását lehetővé tevő rekesztőgerenda (gerendák) fészkei lehetnek, melyet szükség esetén a falból kihúztak, és az ajtó túloldalán található fogadófészkekbe toltak, így torlaszolván el azt. A fal szövetében nem látszik utólagos bevésésre utaló nyom (pl. visszafalazás), valamint a fészkekbe nézve a kövek közötti kötőanyag a betölt gerenda formáját szépen követi. Az ajtó többi része is szervesen illeszkedik a faltest többi részéhez, így azt kell feltételezzük, hogy a nyílás egy időben épült a fallal.⁷⁰ Ennek az sem mond ellent, hogy a két oldal falegyenei nem csatlakoznak, hiszen az építés során az ajtó két független részre osztotta a falat, és felesleges fáradság lett volna a falegyeneket minden ok nélkül egyeztetni a két oldalon.⁷¹ Mikor azonban az áthidalásnál a két oldal csatlakozik, már a falegyenek is közösen haladnak tovább. Az ajtó külső oldalán negatív káva van, itt egykor volt kőkeret helyét feltételezhetjük.

Az ujjnyi méretű lyukak a sarokban

Az ajtótól balra egy kb. 10 centiméter széles, méternyi magasságú, fallal egykorú elfalazott rést látunk, melyről a belső fal vizsgálata után meg fogjuk állapítani, hogy az egy korábbi lőrés betömése. Az udvar falának csatlakozásánál a sarokban néhány, a vakolat még lágy állapotában keletkezett kerek, ujjnyi méretű lyuk látható, melyekről egyelőre nem tudni, miért kerültek oda.

Még a földszint magasságában néhány falba mélyített, kis fészket láthatunk két sorban, ritkán elhelyezve: egyrészt a felszíntől kb. másfél méter magasan, az ajtótól jobbra kettő (esetleg három) nyílás egy magasságban, majd a karzat gerendáinak vonala alatt kb. egy méterre 5-6 darab sorakozik a fal szélessége mentén. E fészkek nem képesek konzolok hordására, ide csupán fentről letámasztó, vagy a felszínen álló, falnak döntött szerkezetek jöhetnek szóba.

Az első emelet ajtaja előtt futó gerendasor, melyből néhány helyen még az eredeti faanyagok is megtalálhatók a fészkekben, a falba utólagosan kerültek be, mivel a nyílások körül téglák, illetve kőjavítások nyoma látszik. Ennek igazolását habarcsvizsgálat segítségével lehet elvégezni.

⁷⁰ v.ö. László János elképzeléseivel

⁷¹ A torony vízszintes metszetét tekintve az építés során a fal még tagoltabb volt, hiszen az északkeleti oldalon a „ferde falelválás”, a fal jobb oldalán pedig a külső falhoz történő csatlakozásnál tapasztalható elválás szakította meg azt. Ezeken az anomáliákon túlhaladva azonban a torony keresztmetszetében a falak már bezáródó kört alkotnak különösebb megszakításoktól mentesen (az akkor még valószínűleg kisebb ablakoktól eltekintve).

Az emelet ajtajának két oldalán a falegyenek azonos szintekben folytatódnak. A nagyméretű ajtó jobb felső sarkában egy téglával elfalazott, téglá ívezetű nyílás nyoma látszik, melyet valószínűleg az ajtó kialakítása miatt szüntettek meg.⁷² Magának az ajtónak a belső felületein az áthidalás lapos, szőlősi kő ív, az oldalfalak pedig mészkő, és szőlősi kő vegyeséből állnak. A külső oldalon negatív káva kiképzése látható, itt valószínűleg az ajtónak kőből faragott kerete lehetett.

Az ajtótól balra a falazat homogén, a falegyenek szabályos rendben sorakoznak egymás felett. Csupán két mélyedés látszik ezen a részen, melyekről nem tudni, hogy szerkezeti okból, vagy a spontán pusztulás következtében vannak jelen, mindenesetre a kettő közül a felső a fal teljes keresztmetszetén átmegy, azon a földön állva is átlátni bizonyos szögben. Az ajtótól jobbra szintén megfigyelhetjük a falegyeneket, azonban itt valamivel nehezebb megállapítani, hogy az egész felület eredeti-e vagy javítások során alakult ki, a textúra ugyanis nehezen kivehető. Közvetlenül az ajtótól jobbra, kézmagasságban egy kb. 10x10 centiméteres, téglával kitömött lyuk látszik, majd az elfalazott ablak magasságában gerendafészkét látunk. Ettől jobbra és felfelé tovább, kisebb „nyílások” találhatóak, ám ezekről szintén nehéz megállapítani mesterséges, vagy spontán kialakulásukat.

A legfelső szinten a már vizsgált két falhoz hasonlóan építési gerendafészek jelennek meg, a falegyenek ritkábbá válnak, és szinkronban vannak a csatlakozó északkeleti fal egyeneivel. A fal bal oldalán más említésre méltó jelenség nem látható. Más a helyzet azonban a jobb oldali résszel, itt ugyanis a megszokott textúrához képest a falegyenek és gerendafészek rendszere megszűnik, a fal mintája folyamatosan rakott, elválások nélkülivé vált. Az összes többi felülettől eltérően itt nagyobb mennyiségben beépített téglatöredékeket látunk. A fal jobb oldala jó közelítéssel függőlegesen törik le. Itt az 1930-as években készült, a Műemléki Fotótárban őrzött felvételen⁷³ (ld.: Melléklet) a fal szélessége még nagyjából egy méterrel nagyobb, és ott szőlősi kőből egy függőleges sík kiképzése látható. E síkot Méhes Gábor is ábrázolja metszetrájzában. E sík köveinek egy része 2009 októberében még a helyén állt, ezt követően nem sokkal később a fal egy részével együtt leomlott. A síkról nem tudni, hogy milyen szerkezet része lehetett, elképzelhető, hogy ablak, vagy ajtó eleme volt. Utóbbi esetben vele összefügghet a valamivel alacsonyabban található, az imént említett gerendafészekbe csatlakozó szerkezet is.

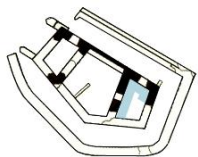
A téglá felhasználásával épült falszakasz utólagos javításként értelmezhető, részletesebben a fal belső oldalának leírásakor foglalkozunk vele. E részről megjegyzendő azonban, hogy a felette lévő részen az építési gerendák fészkeinek sora folytatódik, továbbá alsó részén, az elfalazott ablak felett egy kerek, tetején egy darab téglával „áthidalt” kis nyílást látunk. Szintén érdekes a helyszínen megfigyelni, hogy a fal tövébe állva, és onnan felfelé tekintve, a második emeletről kezdődően a fal jobb oldala a javítás környezetében erőteljesen dől kifelé, majd az oromfogak alatt futó gerenda-sor után valamennyit visszaugrik. Az érzékelt jelenséget a műszeres vizsgálat is alátámasztotta, itt nagyjából 40 centiméternyi kihajlást mértünk. Az oromfogak visszaléptetésének oka valószínűleg

⁷² A későbbiekben érdemes a torony északkeleti fala alsó ülőfülkés ablakának külső oldalán, a korábbiakban már ismertetett tégláívezettel összevetni ezt a jelenséget, elképzelhető ugyanis, hogy az ott található ív, valamint ennek a nyílásnak az elfalazása egykorú. Szintén vizsgálandó a karzat gerendái mellett található téglákkal való viszony.

⁷³ Műemléki Fotótár, P3.513.

az építés közben észlelt külpontosság ellensúlyozása lehetett. A toronynak ezen a falán a harmincas években még egy további oromfog állt, melyet még Méhes felmérése is ábrázol, mára azonban ez leomlott⁷⁴.

A torony falainak belső oldala

Miután a torony minden álló külső falát megvizsgáltuk, a belső felületeit kezdjük elemezni.

Elsőként vizsgáljuk az iménti, *udvar felőli fal* belső oldalát! Itt az eddigi falaktól eltérően térben jóval tagoltabb felülettel találkozunk, a belső homlokzat négy különböző, felfelé egyre mélyebben található síkból áll: A földszint és az első emelet magasságában a fal végig egy vastagságú, nagyjából 2 méteres, zömök, erős szerkezet. Ezt követően a második emeleten ez körülbelül fele vastagságúra csökken, a külső oldal esetén leírt javítás túloldalán pedig ennél is tovább karcsúsodik. A gyilokjáró mellvédje körülbelül ezt a vastagságot tartja meg, de az oromfogak esetén további vékonyodást tapasztalunk.

A falak szerkezeti kialakítása homológ a fal túloldalával. Az alsó két szint falegyenekkel tagolt rendszerű, rajta sárgás színű vakolat látszik. A második emelet falán az egyenek ritkulnak, az építési gerendák átmenő, másik végét látjuk néhány helyen. A javítás helyén a mintázat itt is szabálytalan, a falazat téglákat tartalmaz. A mellvéd, valamint az oromfogak, mivel kevés egyen megy végig rajtuk, az előbbi részhez hasonlatosnak látszanak, de valójában ezek is a külső rendszert követik.

Az elemzést az alsó két szinttel kezdve rögtön feltűnik a kettő közt húzódó gerendafészek sora. Az egykori nagy keresztmetszetű gerendák a falon belül előre beépített sárgerendára fekszenek fel, így biztosított volt a padló felületének egyenletessége, valamint erőtani szempontból is kedvezőbb terhet jelentett a gerendák súlyának vízszintes eloszlata. A gerendák mélysége a fal mentén haladva változó: a végek mentén kevésbé mélyek, míg a köztes részen szinte a fal túloldaláig érnek⁷⁵. A csatlakozó vakolt felületeket tekintve azt tapasztaljuk, hogy az a gerendák közeiben is megtalálható, azokhoz hozzásimul. Bizonyos részeken a padló deszkázatának lenyomata is látszik a habarcsban, ami azt jelenti, hogy a fal levakolásakor, már a gerendás födém a helyén volt – a beépített sárgerenda, valamint a nagy, két oldalt befogott gerendák más módon történő beépítése nem is elképzelhető. A fal jobbról számítva hatodik fészében egy hófehér habarcsba ágyazott kő látható, mely utal rá, hogy a gerendák helyét később betömték.

A földszint kőből rakott ívű ajtajától jobbra egy erőteljes vízszintes és függőleges elválás mutatkozik a falon, mely a korábbiakban leírt, 10 centiméter széles, elfalazott rés túloldalán fekszik. A két falelválás között egy korábbi nyílás szőlősi kővel és mészkővel történt elfalazását figyelhetjük meg. Szembeötlő, hogy a felső, vízszintes határvonal a bal oldali függőleges túlnyúlóan is folytatódik kb.

⁷⁴ Az oromfogakról a különböző korokban készült fényképek segítségével az omlás fázisai is követhetők. A falról a harmincas években készült felvétel, és a mai állapotot ábrázoló nézetrajz egyesítésével létrejött kép a mellékletben megtalálható.

⁷⁵ Némelyik gerendafészék túloldaláról átjön a fény, mert a túloldalt lezáró kövek közül már kihullott a habarcs.

fél méter hosszan, alja és teteje között 4-5 centiméteres rés van. E formai jegyek alapján egy kifelé erőteljesen szűkülő nyílásról beszélhetünk, mely felett a vízszintes részbe korábban deszkázat volt beépítve áthidalás gyanánt. A leírtak alapján egy jellemző kialakítású, deszka áthidalású lőrésről beszélhetünk, mely a torony belsejéből az udvar felé irányult. A falazat csatlakozását, valamint habarcstakarásokat is figyelembe véve megállapítható, hogy mind az alsó ajtó, mind pedig ez a lőrés a falazattal egyszerre épült, egy periódusból származik.

Mindkét alsó szinten boltozatok lenyomatait, falba vésett válvonalát, a sarkokban pedig még meglévő, forrásvízi mészkőből lévő indítását is láthatjuk. A helyiségekben egykor nyújtott szárú, dongás keresztboltozat állt. A gerendák és a fa födém kapcsolatát vizsgálva azt látjuk, hogy a boltozat magas pontjai a gerendákkal összemetsződnek, így egyidejűségük nem lehetséges. A boltozat meglévő indítása mögött – valamint a már leomlott részeken is – a vállat leszámítva a boltozat nem köt a falhoz, mögötte a régi habarcs található meg, mely a fal építésével, és az eddig ismertett nyílásokkal, valamint a födémmel egykorú. Ez utal arra, hogy a boltozat előbbi elemeknél későbbi periódusban jött létre. Szintén erre a következtetésre vezet a lőrés elfalazása, az ugyanis valószínűleg a boltozat építésekor került betömésre, mivel a váll vonalába esett. Az egykorúságot erősíti a boltozattal azonos anyagú, szőlősi kő tömőanyag is.

A második szinten található ajtó belső burkolata szőlősi kő, és mészkő keveréke, áthidalása szőlősi kőből készült. A külső oldalon látható téglaiúv ablak a talajról nem látszik a fal belső oldalán. Léte azonban mindenképpen bizonyítja, hogy a nagy ajtó nem eredeti, későbbi átalakításból származik.

A javítás nyoma, a bal oldalon még meglévő szőlősi kő falazással
A sík felület alakjának kiemelésével

A második emeletre érve először a vastagabbik falszakaszt vesszük szemügyre. Ez a fal a jobb oldalon az északkeleti fal belső részéhez csatlakozik, bal oldalt pedig egy, a saját síkjára merőleges él zárja le. A jobb oldali sarokban, valamint e szakasz közepén két kiomlott rész található, közülük a jobb oldalinak alján téglák maradványai láthatók beépítve. A fal építési gerendái közül itt még néhány eredeti helyén, épen megvan.

Az e szakasztól balra található javított felülettel kapcsolatban László János fogalmazta meg elképzelését, miszerint ez a falszakasz valamely ostrom során sérülhetett meg, és ezt követően a sietségben csak vékonyabb fallal pótolták a kiomlott részt. E feltevés azonban bizonyos szempontból helyesbítésre szorul.

A vékonyabb szakaszt az imént leírtak szerint jobbról egy, a síkjára merőleges falsík határolja, továbbá a külső oldalon látottak alapján felette az építési gerendák sora zavartalanul folytatódik. E szempontok pedig kizárják, hogy itt egy egyszerű falszakasz sérüléséről lenne szó. Ezen túl, a fal bal oldalán a korábbiakban szintén látható volt a 2009. során leomlott függőleges, forrásvízi mészkőből falazott sík, melyről még ez időből fényképpel is rendelkezünk. Erről megállapítható, hogy a javított szakasz nem csak jobbról, de balról is falsík lezárással rendelkezett. Ezek alapján a befalazott dolog nem sima fal, hanem valószínűleg egy nyílás, tehát ajtó, vagy ablak helye lehet. E feltételezés esetén is merülnek fel problémák, mint például a kiváltó

szerkezet hiánya, valamint a feltételezett nyílástól balra lévő, mára leomlott szőlősi kőből készült sík felülettel való kapcsolata, mely szintén hasonló jellegű nyílás létét feltételezi. A kiváltó problémájával kapcsolatban ki kell emelnünk, hogy a jobb oldalról csatlakozó fal függőleges határoló vonala nem fut végig a javított rész tetejéig, még előtte elhal, a javított sík pedig e rész fölé is bekúszik. Elképzelhető, hogy a nyílás egykori kiváltása itt támaszkodott a falra, azonban ez valamilyen sérülés, vagy átalakítás miatt bontásra került – utóbbi esetben nem volna szükséges a kiváltó elbontása, elegendő lenne a nyílás befalazása. A felület felett elhaladó, külső oldali gerendasor épsége arra utal, hogy az áthidalás pusztulás során a mellvéd szerkezete nem sérült.⁷⁶

Végül meg kell említenünk az elfalazott rész jobb alsó sarkában található területet, melyen a kövek a javítási síkból kilépnek, ez akár ülőfülke padjának egyik darabja is lehet.

A következő vizsgálandó fal a toronyban az *északkeleti*. Ez a falszerkezet tekintetében a külső oldallal, valamint az előző fallal teljesen azonos, különbséget mindössze az alsó két szint erősebben meglévő vakolata jelent. A fal külső oldalán látható ferde falelválás a belső oldalon nem látszik, ennek oka lehet, hogy az nem is éri el ezt a falsíkot, vagy hogy a vakolat miatt e felület nem vizsgálható kellőképpen. A földszinti részen a kifelé szűkülő bevilágítóablak szőlősi kőből készült falait látjuk, valamint a mindkét oldalon meglévő indítással rendelkező boltozat ívének lenyomata sejthető a falon. Archiv képeken⁷⁷ (ld.: Melléklet) ez az ív a fal mellett még teljes szélességében megvan, az ablak felett a kétoldali szakaszok összeérnek. Az alsó ablak külső oldalán, ahogy azt már az északkeleti külső falnál részleteztük, mindkét oldalon faragott homokkő áthidalás kezdete látható.

Az első emelet ablaka hatalmas méretével uralja a torony belső képének mai megjelenését. Az ülőfülkés kialakítású nyílásában, két oldalon faragott fedkövel ellátott kő padok vannak. Az ablak felmenő szerkezetei e felett itt is forrásméskőből készültek az áthidalás lapos ívét is beleértve. Belső felületeken a vakolat nyoma ma is látszik, ez a belső sarok mentén a fal felé is átfordul.

A jobb oldalon látható padkát vizsgálva egy érdekes jelenségre lehetünk figyelmesek: a külső falsíktól mérve nagyjából fél méterre egy kis, függőleges falelválás látható annak homloksíkján, két oldalán elkülönülő jellegű habarccsal. E jelenség – bár feltételezésünk további vizsgálatot igényel – de nagy valószínűség szerint a torony délkeleti külső falán látható befalazott oromfogas gyilokjáró északkeleti falra beforduló szakaszának része lehet, mivel azzal azonos szinten fekszik.

A fal a második emeleten elvékonyodik, rajta túloldalon már látott építési gerendafészkek másik fele látszik, valamint a méskő oldalfalakkal rendelkező, téglá áthidalású ablak belső nézete. A fenti gyilokjáró szintjén a fal még vékonyabbra vált, itt újabb építési gerendasor nyomait látjuk.

A délkeleti fal belső oldalán az első emelethez tartozó padlószinten a gerendák nem a faltól indulnak, hanem nagyjából egy méternyi távolságból. László János feltételezi, hogy e helyen vezetett fel a boltozat megépítése előtt egy lépcső az emeletre, mely elképzelés valóban elfogadhatónak tű-

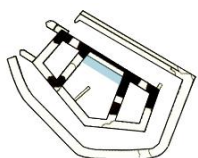
⁷⁶ A torony másik, még meglévő második emeleti ablakának áthidalása téglából készült. Ez alapján itt is valószínűsíthető a téglá áthidalás. Ez esetben nem kizárt, hogy a falba beépített téglatörmelék a korábbi áthidalásból származna

⁷⁷ Műemléki Fotótár, P66.928

nik. A fal jobb oldalán két nyílás nyoma látszik, az északkeleti falhoz hasonlóan egy bevilágító, és egy ülőfülkés ablak lenyomata. Fontos kiemelnünk azonban, hogy a kifelé szűkülő ablak építése során a fa földem sárgerendáját át kellett vágni, mivel az az új nyíláson áthaladt volna. Ezen kívül megfigyelhetjük, hogy az új szőlősi kőből épült ablak elhelyezése során a három meglévő gerendafészek közül a jobb oldaliba falazott kőanyag került, mely jól mutatja, hogy a földem gerendái ekkor már nem voltak helyükön. A felső ablaknyílás oldalnézetét tekintve a külső oldalon káva kialakítása látható az északkeleti fali ablakhoz hasonlóan, valószínűleg ez az egykori kő ablakkeret fogadószerkezete lehetett. Az ülőkő külső részén a kávanak „támaszkodva” kis méretű, utólagos falazás nyomai látszanak. Az ablak mellett a belső falon egy kisméretű nyílás téglával elfalazott nyoma látszik. Az első emelet boltozatindítása alatt a sarokban eredeti fedővakolat és rajta fehér színű festés nyoma látszik.

A második emelet fala itt szintén keskenyebb, rajta a bal sarokban, valamint a fal jobb oldalán kiomlott rész látható. Előbbi csak az alján, utóbbi azonban teljes egészében téglából van kifalazva. Hasonló helyzetű és jellegű nyílásokat láttunk a szemközti fal belső oldalán. Egyelőre e jelenségek eredeti funkciója nem ismert, azonban valószínűleg egykor itt valamilyen szerkezet csatlakozott a falakhoz. A három fal közül itt van a legrosszabb állapotban a gyilokjáró szintje, csupán a mellvéd elvékonyodó indítása látszik.

Az udvar északkeleti falának belső oldala

Az udvart északkelet felől elzáró fal belső oldala az eddigiekhez viszonyítva rossz állapotban van, felületének nagy részéről hiányzik a falhézajat. Ép falsík csupán a jobb oldalon, a toronyhoz csatlakozó részen, valamint a bal oldalon, az udvarra vezető kapu ívezetének felső sarkában látható. A két rész között a faltest belső köveit találjuk. A fal tetején gyilokjáró mellvédjének belső síkja figyelhető meg, az oromfogak azonban mára már hiányoznak róla⁷⁸.

A jelenségekben nem bővelkedő falnál két dolgot érdemes vizsgálni: a fal szerkezetét, valamint a gyilokjáró és a kapu kialakítási módját.

Elsőként a fal kötéseit megfigyelve azt tapasztaljuk, hogy a fal a jobb oldalon a torony falához kötéssel csatlakozik, a bal oldalon pedig, ahol a palota udvari falával találkozik, az mögött tovább halad, a másik fal elválással kapcsolódik hozzá. A vizsgált fal ennek túloldalán minden zavar nélkül bukkan ki újra a palota belső helyiségében, a két fal egy síkhoz tartozását a mérési eredmények is alátámasztották.

A torony felől a még meglévő falsíkra a falegyenek átfordulnak, azonban a fal külső oldalával összhangban itt is egy jobbra dőlő ferde vonal mentén ugrást tapasztalunk közöttük, azok a függőleges mentén egymáshoz képest elcsúsznak. Ennek okaként korábban már feltételeztük, hogy valószínűleg építéstechnikai okokra visszavezethető itteni megjelenése, a két oldalon a fal egyéb tulajdonságai nem térnek el jelentősen egymástól. A fal jelenleg látható felső két falegyene a gyi-

⁷⁸ A század eleji, P.3.514-es, korábbiakban már említett képen még jobb állapotban volt a fal, de az oromfogakra már itt is csak a mellvéd hullámzó formájú felső záródásából következtethetünk.

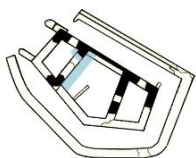
lokjáró szerkezetéhez tartozik, ezek esetén már elválás mutatkozik a torony felől, valamint a lejjebb tapasztalható ugrás sem figyelhető meg, az egész fal mentén homogén módon fut végig a jelen-ség.

A mellvéd udvar felőli felületének síkja ma még látható, azonban középen egy nagyobb omlás két részre osztja azt. Ettől jobbra öt darab, viszonylag nagy gerendafészek látszik, közülük a jobb ol-dali a fal egész keresztmetszetét átszúrja, a túloldalon kiér a falsíkig. A gerendák fészkeiben néhol kövek láthatók, azonban annak vizsgálatára, hogy ezek habarccsal rakott tömés részei, vagy csu-pán az omlás során kerültek jelenlegi helyükre, eddig nem volt mód.

A kiomlott résztől balra a gerendafészekek vonalát követve a falon kiomlott rész látszik, de nem tudni biztosan, hogy ez gerendafészek korábbi elhelyezése, vagy spontán omlás miatt alakult-e ki. E részen két átmenő nyílás van a falon, az egyik a most említett omlásban, a másik pedig a bal oldali fal csatlakozásánál. Utóbbi téglalap keresztmetszetű, szabályos gerendafészek. E fészek felett az archív fotókon az akkoriban még meglevő oromfogon egy lőrésszerű nyílás látható, ez azonban mára már nem látszik.

A fal bal oldalán lent, az udvar jelenlegi járószintjénél mélyebben látható a kapu, melynek ívezete a torony alsó ajtajához hasonlóan mészkőből van. A nyílás jobb oldalán ma már a fal kiomlott, jelen-leg csak áthidalása, valamint bal oldali fala van meg. Utóbbi egy síkot alkot a palota udvar felőli falának külső felületével, azt az építés során ehhez az ajtóhoz hangolták hozzá.

A palota udvar felőli részének délkeleti (udvar felőli) fala

A palota udvar felőli falából a jelenlegi felszín felett csupán az előbb leírt falhoz csatlakozó, nagyjából 1 méter széles szakasza van meg, ennek három oldalát vizsgáljuk a következőkben.⁷⁹

A fal fő jellemzői közé tartozik, hogy az az udvar északkeleti falához annak magasságában nem köt, azonban a magasabb szinteken már ráépül annak tetejére. A fal oldalsó nézetén egy ajtó nyílásának oldalfala látszik, külső oldalán kőkeret helye, valamint egy – talán rekesztőgerenda számára kialakított – négyszögletes mélyedés figyelhető meg középmagasság-ban. A felső részen az ív indítása is megfigyelhető, rajta vakolat nyomaival. Az ajtó oldalfala és íve szőlősi kő, elszórtan mészkővel és téglával berakva.

A belső oldal alsó részén két gerenda fészket látjuk, majd felfelé tovább haladva a jelenleg látható ajtó falazása mögött fehér színű, málló kövekből egy korábbi nyílás keretezése van kirakva, ennek felszíne mára nagyrészt lekopott. Ez alapján arra következtetünk, hogy az ajtó egy korábbi nyílás áthelyezése/szűkítése/bővítése során alakult ki. E nyílás tetején a falhoz a helyiség szőlősi kőből falazott boltozata csatlakozik, elképzelhető, hogy ennek kialakításakor a régi ajtóval összemetsző-dés keletkezett, és ez is közrejátszott a nyílás átépítésében.

⁷⁹ A 2012-ben folytatott ásatás során a fal délnyugati része is láthatóvá vált egy itt nyitott árok miatt. A fal-szakaszon nem látszottak számottevő jelenségek, csupán a falszövet egyenei voltak követhetők.

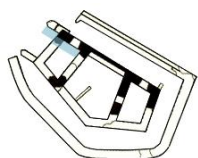
Az ajtó szintjében, a fal átellenes oldalán a korábbi nyílás vonala elválásként itt is követhető, a szőlősi kő falazás elkülönül a mészkőből készült korábbi nyílás vonalától. Itt régi keretezés nyoma, helye nem tapasztalható. Az ajtó járószintjének vonalában a külső oldalon egy meglepően nagy, mély gerendafészkét láthatunk, mely a benti fészkekhez képest eltolva, kicsivel magasabban fekszik. Az itteni gerenda által hordott szerkezet valószínűleg az ajtóhoz kapcsolódó közlekedés lebonyolítását szolgálta. Elképzelhető, hogy valami módon az udvar északkeleti falának gyilokjárójának szintjére is itt lehetett feljutni.

A második emeleti szinten a fal elvékonyodik a belső oldalon, innentől kezdve már a külső falra ráépül, a sarok mentén kötésben van a két oldala. A belső oldalon egy vízszintes téglasáv beépítése látszik, melynek folytatása a palota északkeleti falának belső oldalán is megfigyelhető lesz. A belső sarok mára már leomlott, csupán egy kő maradt meg a rá merőleges falsíkból. A falrészlet külső oldalán szintén téglabeépítést látjuk, valamint a meglévő rész közepén egy kisebb gerendafészkek is megfigyelhető, melynek gerendája a kinti gyilokjáró fölé lógott.

Célszerű áttekintenünk továbbá a korábbi ábrázolásokat, fényképeket, mivel ekkor még e fal jelentősen nagyobb maradványokkal rendelkezett. Az első ilyen Csernó Geyza 1897-es rajza⁸⁰, melyen a fal két emelet magasságban áll, és rajta a most elemzett ajtó felett egy másik nyílás akkorra már leomlott áthidalású helye látszik. Mivel a helyiség főbb jellemzői a rajzon helyesen vannak ábrázolva, feltételezhetjük, hogy e falszakasz sem a fantáziára hagyatkozva került rögzítésre.

Az 1930-as évek fotográfiáin⁸¹ már csak az alsó ajtó magasságában áll a fal, azonban ennek áthidalása ekkor még ép volt. A felvételen az északkeleti falhoz csatlakozó második emeleti csonk, még az egész szint magasságában áll, rajta építési gerendák fészkei láthatók a belső oldalon.

A palota északkeleti falának belső oldala

A palota északkeleti falának belső felét a két épületrész közti fal osztja két részre. A belső helyiségben az első szint magasságáig állnak a falak, valamint ide is kapcsolódik a két egység határán lévő második emeleti csonk. A köztes fal túloldalán a korábbiakban már vizsgált, mára csak keskeny sávban meglévő, szintén e csonkban befejeződő falszakasz található.

Az elválás a vízszintes falegyen mentén

A belső helyiséget tekintve az alsó két szintet egy markáns falki-omlás osztja két részre, mely a külső oldalon vizsgált vízszintes kiomlásnak pontosan ellenoldali párja. Ennek, a kívülről periódushatáráként azonosított felső, lezáró falegyene a belső oldalon is különböző jellegű falazatokat választ szét. Két oldalán a struktúrán túl a habarcs minősége is megváltozik: élesen elkülönül az alsó, világos, szürkés színű, valamint a felette található sárgás kötőanyag. Az alsó viszonylag finom masszába ágyazott nagy

⁸⁰ A rajzot lásd: Melléklet

⁸¹ A rajzot lásd: Melléklet

kődarabokból áll, egyes helyeken pikkelyszerűen mállik, a felső vizsont teljes egészében durva anyagú, sok kőtöredéket tartalmazó jelleggel rendelkezik.

Az elválás a külső oldallal egyező távolságig jut: a jobb oldalon, mielőtt elérné a palota udvar felőli falát, megszűnik, helyére a feljebb lévő szerkezeti minőséggel azonos fal fut le.

A kiomlás alatti részen a felület egyenekkel tagolt, nagy kövekből áll, valamint itt találjuk a falszoros irányába néző lőrés belső oldalát is. Ennek áthidalása, és oldalfalai mészkőből állnak, kialakítása a falazattal egy időre tehető. Az első emeleten a falegyenek nehezebben követhetők, de a szerkezet az udvar felőli fal mögött folytatódik délkeleti irányba, ahol a már említett északkeleti falban folytatódik.

A helyiség belső oldalán ezen a szinten a nagyméretű, korábban ülőfülkés, forrásmészkő oldalfalú és áthidalású ablakot látjuk. Ennek bal oldalán a leomlott szőlősi kő borítás mögött vakolt felület látszik ki, amely egy korábbi ablak oldalsó felülete volt. Az új ablak jobb oldalán a friss ráfalazás egy egyenetlen felületű mészkő falhoz csatlakozik, azt egészíti ki síkká. Ezek alapján felmerül a lehetőség, hogy a régi ablak bővítéséről van szó, melynek bal oldalát meghagyták, a jobbot pedig elbontva a nyílást megszélesítették, és az így kapott felületeket belülről minden irányban a szürke színű, likacsos kővel borították. Az ablak külső felén két oldalt egy-egy belógó, szőlősi kő csonkot látunk. E korábbi leírások során is megfigyelt jelenséget többször is még meglévő kő keresztosztó maradványaként mutatják, azonban közelről vizsgálva látható, hogy ez egy, az ablak külső síkja mentén végigfutó káva megmaradt része, és csupán a véletlen műve, hogy magassága a feltételezett keresztosztóval egy magasságban van.⁸²

az ablak alatti elválás

Egy egyelőre meg nem határozott korábbi szerkezetre utal, hogy az ablak nyílása alatt egy kis függőleges, majd alján vízszintesre forduló falelválás látszik, melyen belül a habarcs színe is megváltozik. A jelenség jobb oldali folytatása még nem ismert, további vizsgálatokra van szükség. A jelenség talán a korábbi ablakkal, vagy a még régebbi falte-
tővel van összefüggésben, de nem kizárt a földemmel, vagy más ge-
rendás szerkezettel való kapcsolata sem.

Az emelet szintjének jobb oldalán szőlősi kő boltozatindítás nyoma látszik, az 1930-as években⁸³ pedig itt még egy egész helyiséget átérő ív is megvolt. Az alsó szint esetén is boltozat nyomait találjuk a két helyiséget elválasztó falon, erről ott beszélünk. Egy későbbi képen⁸⁴ a boltozat már leomlott állapotában látszik, viszont az emelet falait még jól megfigyelhető vakolat borítja, az ablak szerkezeteit is beleértve.

⁸² Id. pl. Csernó Geyza rajza, László János leírása.

⁸³ Műemléki Fotótár P3.513, Id.: Melléklet

⁸⁴ Műemléki Fotótár P64.000, Id.: Melléklet

Áttérve a második emelet csonkjára, megállapítható, hogy itt ismét a fal megvékonyodásáról van szó. A fal jobb oldalán a korábbi ablak mészkőből falazott oldala látszik, tetején néhány téglalelékeztet a korábbi ív helyére. A fal belső oldalának alsó részén egy téglalelékeztet és cseréptöredékekből álló sáv látható, mely a két épületszárny között az alsóbb szinteken meglévő elválás lezárását is jelenti, akár egy korábbi felső szint kiegyenlítő falazása is lehet. E fölött a fal egy részből áll. Megfigyelhető négy darab építési gerendafészek, némelyikben az eredeti fa is benne van. A csonk felső részén néhány éve még egy téglalélekből álló falazott felület látszott, mely kialakítása akár korábbi ívet is sejtethet. Tőle jobbra hasonló szerkezet nyomai látszanak, ebből néhány töredék még a helyén van.

Az archív felvételeket⁸⁵ vizsgálva az emeleti fal többi, leomlott része is elemezhető. A korábban még meglévő ablak íve téglalélekből rakott, körülötte a belső oldalon a lentitől különböző vakolatot látunk, mely finomabb felület kialakítását tette lehetővé. Az ablaktól jobbra lévő felületen az építési gerendafészek sorának folytatása követhető. Itt két nagyobb omlott felületet is látunk, egyet a fal alsó részén, melyben a fal teljes keresztmetszetében át van szakadva, egyet pedig magasabban, vízszintes irányultságú kiterjedéssel. Ki kell emelnünk, hogy az ekkoriban még meglévő vakolat nagyjából ez, és a bal oldali csonk esetén már leírt, még most is meglévő téglaléleket tartalmazó rész között fut, és felső vonalára ív illeszthető. E feltételezés bizonyítása nehézségekbe ütközik, de nem elképzelhetetlen, hogy e két pont között valaha téglalelékeztet feszült, melynek az ablak felett homlokíve, a jobb oldali vízszintes kiomlásnál pedig vállvonala lett volna. Kérdéses, hogy a vékony, leterhelés nélküli falak egy ilyen szerkezet hordására képesek lehettek-e. Ma már nem könnyű eldönteni e feltételezés valóságát, elképzelhető, hogy az omlás más szerkezet csatlakozása, vagy spontán kiszakadás miatt jött létre. Az emelet vakolat feletti részén egy vízszintes sávban a fal felülete durvábbá válik, ez a távlati felvételeken is jól látszik. A felső szinten oromfogas gyilkjáró volt kialakítva, melynek köztes fogait lőrés szűrték át. Több, más szögből készült kép összeillesztése esetén megállapítható, hogy az oromfogak nem a második emelet falsíkjában fekszenek, hanem annál vékonyabbak, a síkból hátrébb lépnek⁸⁶. Az oromfogak esetén a régi felvételeken egész téglalélek beépítése látszik.

Említettük a palota udvar felőli falánál, hogy rajta egy kő még a helyén áll a most vizsgált fal sarokcsatlakozásából. A kő pontos pozícióját a felmérés során rögzítettük, és mivel ez az archív felvételeken is azonosítható, a régi felvételek a későbbiekbe jó pontossággal hozzákapcsolhatók lesznek a még meglévő, felmért falakhoz.

A belső helyiségek vizsgálata után áttérünk az északnyugati, külső helyiség falához. E rész külső oldalát, valamint oldalnézetét már korábban vizsgáltuk, így ezekre most nem térünk részletesen.

⁸⁵ Műemléki Fotótár P64.000, P89.169, P3.513, Id.: Melléklet

⁸⁶ Ha különböző szögből készült képeket a fal egy adott síkja mentén illesztünk, akkor a két kép között váltva a térbeliség és a leképezés geometriájából adódóan csak azok a pontok maradnak helyben, melyek e síkon fekszenek. Ehhez képest a többi dolog el fog mozdulni. Ez esetben ezt tapasztaltuk a ma is látható első emelt esetén, valamint az oromfogaknál. Az illesztés referenciasíkja a második emelet fala volt. (Az anaglif fényképezés is hasonló alapelven működik.)

A falat két különböző sík alkotja: az egyik a talajszinten kezdődik, és egészen az első emelet tetejéig tart, ahol az imént bemutatott csomópont belső oldala adja a másik felületet.

Legalul a kintől már bemutatott ajtó/falfülke másik felét látjuk. Falazása ezen a részen nem mutat áthidalásra utaló nyomot, a nyílás formája is szabálytalan, több kő belelóg az ajtó feltételezett terébe. E felett háromszor két építési gerenda fészket látjuk, a kinti oldallal ellentétben, ahol csupán a felső négy látszik. Ennek oka a már leírt korábbi gyilokjáró mellvédje, ugyanis ez akadályozza meg, hogy a gerenda a teljes falon átmenjen. Bal oldalon látjuk a bevilágítóablakot, melyben az említett szerkezetre való ráfalazás nyomait láttuk.

A felső építési fészkek felett a falba vésvé íves mélyedést látunk, mellette pedig a két épületrészt elválasztó falon téglából rakott vízszintes boltvállat. Ezek alapján láthatjuk, hogy e szintnek itt volt a felső lezárása, így itt egy meglehetősen magas térről beszélhetünk. Innen kezdve, bár néhány helyen látható építési gerendafészkekre utaló jellegzetesség, de a nagy szintkülönbségek, valamint az omlott felületek miatt ezek vizsgálata kissé körülményes.

A feltételezett zárterkély szintje felett a lentihez hasonló téglaboltzat maradványa látszik, majd ezt követően a fal szélessége visszaugrik, és a korábban leírt csomóponttal csatlakozik. A fal eddig a szintig elvált a tőle jobbra látható faltól, innentől azonban kötésbe kerül.

A palota két részét elválasztó, valamint délnyugati falai

A palota két szárnya között található fal a belső oldalon csak az északkeleti falhoz csatlakozóan áll nagyobb magasságban. A külső oldalon azonban a szintkülönbség miatt a délnyugati irányba, a nyugati sarok felé is kilátszik a leomlott törmelék fölött, és itt is több méteres magasságot ér el.

A belső fal vizsgálható jobb oldalán, a földszinten két nyílás található: egy, az északkeleti falon találhatóval azonos kialakítású lőrés, valamint tőle jobbra egy alaktalan faláttörés, melyben sem oldalfal, sem boltzás nyoma nem látszik, és jelen formájában is olyan alacsony, hogy azon egy ember is csak lehajtott fejjel tud áthaladni. Ha ez eredetileg közlekedésre szolgáló nyílás volt, akkor még számolnunk kell a kiváltás szerkezeti magasságával is, mely során végképp alkalmatlanná válna az átjárásra. A faláttörés a legelső ismertett falperiódus szövetébe van utólag bevágva, biztosan annak megépítését követően jött létre. Azonban ha itt semmilyen szerkezet nem haladt át a falon korábban, akkor az ilyen koncentráltan történő kiomlás meglehetősen szokatlanul számíthat.

Közvetlenül e nyílás felett egy vízszintes bevésés látszik a falon, melyben néhány szőlősi kő található íves kialakításhoz megfelelő helyzetben. A bal oldalon lévő lőréstől balra a törmelékből álló lejtős talajból további, ívbe rakott kövek állnak ki, itt a boltzat indítását rejti a föld.

A váll vonalán felül a falon tovább követhető a falegyenek sora, de a tőle jobbra lévő falon lévő vízszintes kiomlás magasságában két falegyen jóval közelebb van egymáshoz a többinél. Az ezek feletti sáv is keskenyebb a fentebb tapasztalhatóknál, itt egy téglát is be van építve a falba. Az alacsonyabb köz oka a fal oldalnézetét

Az elfalazott fészke a sárgagerenda helyével

vizsgálva válik világossá: pontosan ezen a szinten a falba egy sárgerenda beépítésének nyomát, annak üregét látjuk. Viszont ha ezen a részen tőle balra is megvizsgáljuk az omlott felületet, egy korábbi földemgerenda befalazott nyomát figyelhetjük meg. Ezek alapján itt egykor a szemközti falon már említett két gerendafészkekhez tartozó földem másik oldali befogása helyezkedett el, és az is bizonyosan állítható, hogy e gerendafészkeket a későbbiekben betömték, valószínűleg az előbb leírt boltozat építésekor. A gerendák beépítésének koráról megállapíthatjuk, hogy azok a fallal egykorúak, mivel a fészkek belső felülete nagyon szabályos, mely nem utal utólagos bevésésre. Ezen kívül az ilyen szerkezet amúgy sem lenne utólag a falba helyezhető. A sárgerenda előtt futó, a gerenda magasságát követő alacsonyabb falegyen is ezt az állítást erősíti. A földemgerenda magasságában, a jobb oldali falhoz kapcsolódó rész mellett egy további függőleges habarcselválás látszik, mely egy másik gerenda oldalát adta. E gerenda a túloldalon a fal mellett induló másik fészkekkel pontosan egy vonalban van.

A falazat a jobb oldali csatlakozó fallal homológ. A felső részén egy további mélyedés van, mely a korábbi boltozat indítása is lehet.

A fal túsó felének bal oldala épebben megmaradt, a jobb oldali félen a falhézarat már nagyrészt hiányzik.

A falon az előzőleg leírt áttörés és lőrés túlfele látszik. Utóbbi még a külső épületrész megépítése előtt jött létre. Az áttörés felett a benti részen ismertetett boltvállal egy magasságban szintén egy váll található, ám ebben téglából rakott ív boltozat maradványai látszanak. A belső oldal sárgerendájával egy szintben a fal külső felénél is találunk egy faltengellyel párhuzamos nyílást, mely akár sárgerenda, akár falkötő gerenda szerepű is lehetett. Vizsgálat hiányában nem állapítható meg annak utólagossága, azonban belső felülete jóval szabálytalanabb túloldali párjánál. Emellett a külső épületrész későbbi megépülése miatt is valószínű az utólagos beépítés. Egyelőre nem figyeltünk meg a gerendára terhelő földemgerendák nyomát.

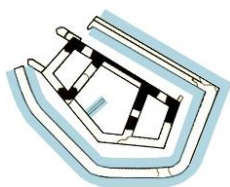
Felfelé tovább haladva egy kiomlott falfelületi részlet, majd a szakasz csúcsánál néhány tégladarabját látjuk, mely a felsőbb szint boltozatának indítása. Itt jegyezzük meg, hogy Csernó Geyza rajzán a fal az északkeleti a harmadik szint magasságában is folytatódik. Ha ábrázolása helyes, akkor itt egy olyan fal állhatott, mely az északkeleti falhoz nem kötött hozzá, továbbá elképzelhető, hogy az ott részletezett ívesen rakott téglákból álló indítások e fal két oldalára terheltek, és így két különálló boltozott helyiség alakult ki a szinten.

A fal jobbra folytatódó részén a falhézarat hiányzik, rajta különösebb jelenség nem figyelhető meg. Még a jobb oldali sarok elérése előtt azonban egy kis szakaszon újra ép falfelületeket találunk, ez mutatja azt is, hogy a külső helyiség délnyugati fala sem kötött be a belső helyiség falához.

Az említett fal csak nagyon csekély maradványokkal rendelkezik, kis mérete miatt sok minden nem állapítható meg róla. Az udvar felőli helyiség fala, miután a nyugati sarkon átfordult, nagy felületen ép síkokkal rendelkezik. Építési technikája azonos az épület földszintjén már többször említett falazással. A középső részen a felszín már az első emelet padlószintjéig feltöltődött ezen a részen, viszont itt a talajon egy mélyedés van a fal tövében, melybe egy rúd segítségével legalább másfél

méter mélyen be tudunk nyúlni. Feltételezésünk szerint ez a palota két falán már látott lőrésnek harmadik oldali párja lehet. A jelenlegi belső járószint magasságában a fal mindkét oldalán építéskor elhelyezett gerenda fészke látható, mely a fal tengelyével azonos irányban, párhuzamosan halad. A gerendák pontosan az előzőleg leírt sárgerendák szintjében haladnak, de jelenlegi elképzeléseink szerint itt nem lehetett földemet tartó gerenda elhelyezve. E feltételezést azonban további kutatással kell alátámasztani. Ezen felül a palotán kívül lévő rész eredeti kialakításával kapcsolatban semmilyen információnk nincs, és ha igaznak tekintjük Rómer Flóris leírását, akkor itt egy, a többi résztől elszeparált falszoros szakasz lehetett, melyet akár be is építhettek valamikor. A vizsgált fal jobb oldalán még egy magasabb csonk áll. Ennek belső fele éppen a palota udvar felőli falának becsatlakozásánál fekszik. Belső oldalát vizsgálva azt látjuk, hogy az alsó részen nem köt az udvar felőli fal hozzá, azonban kicsit magasabban a két fal már egyszerre épül meg, mivel ebből az elválási síkból kilép néhány kő. E szintet a mérés során összevetettük a torony udvar felőli falának nyugati sarkán látható elválás felső végződésével, és tapasztalataink szerint ezek hozzávetőleg egy magasságban vannak. Így nem kizárt, hogy a torony, valamint a palota építéskor a belső vár kerítőfala e szint magasságáig ért.

Egyéb falak (külső várfalak, az udvarban található fal)

Jelen tanulmányban részletesen csak a belső vár falaival foglalkozunk, de említés szintjén beszámolunk néhány, a külső várfalon tapasztalható jelenségről is.

A vár körüljárását az északkeleti fallal kezdve azt tapasztaljuk, hogy a várfal a feltételezett kapu környezetében lepusztult, magasabb romokkal csak jóval később, nagyjából a belső vár kapujának szintjén találkozunk. E szakasz külső részén a falhézarat hiányzik, de a felső részen egy, az eredeti falsíknál beljebb lévő felülettel találkozunk. László János ebből arra következtet, hogy a falat ezen a részen megvastagították, és megmagasították. Azonban a mi álláspontunk szerint itt korábban itt alacsonyabb a gyilokjárós pártázat lehetett, melyet a későbbiekben megmagasítottak. Ekkor a gyilokjáró részét a mellvédig ki kellett tölteni, majd ezt követően lehetett a falat magasítani. Az omlás során az eredeti, régebbi részek gyorsabban omlottak, így a mellvéd és az oromfogak megsemmisültek, és ennek negatív lenyomatát tapasztaljuk a most látható síkban, mely valójában az elfalazás maradványa. E feltevés a kötések, és a habarcsok vizsgálatával igazolható vagy cáfolható meg. Tovább haladva a keleti sarkot elérve a felszín a falszorosban hirtelen megemelkedik, és ezt valamelyest a külső várfal is követi. Korábban itt állhatott az a csonk, melyet már többször említettünk, és mely a régi felvételeken még egyértelműen azonosítható. A külső oldalt szemlélve ugyanitt egy korábbi íves falsarok befordulását látjuk, mely akkor jött létre, mikor a falszorost a keleti és déli irányokba is bővítették, így e fal is hosszabbá vált. A falzatban itt érdekes mintázatok, vakolt felületek figyelhetők meg, valamint a habarcsok között egy szakaszon olyat is találunk, mely formáját tekintve képlékeny állapotban kilapított, majd felcsavart tekercseknek látszik, melyet a fal kövei közé helyeztek. Ez további vizsgálatokat igényel. A délkeleti oldaltól kezdve a fal egész hosszán elfalazott oromfogak nyoma figyelhető meg, amely a fal magasítását jelöli. Bizonyos részeken nagyon jó állapotú oromfogak látszanak (pl. a déli részen, a külső várfal nagy kiomlásánál), máshol viszont csak negatív lenyomatuk látszik a falkoronán (délnyugati falsza-

kaszok). A falhézarat szinte az egész külső várfalról hiányzik. Egyes feltételezések a várkaput szintén a délkeleti fal déli végére, egy ott látható nagy falkiomlás helyére teszik. Azonban e részen a korábbi, elfalazott gyilokjáró szintje keresztülmegy, továbbá semmilyen kialakítás nem mutat arra, hogy ez a középkorban megközelíthető lett volna, ugyanis itt nagyon nagy hídszerkezetre lett volna szükség. A délnyugati szakaszon, a földfelszín csatlakozásánál a fal alá egy hasadék vezet. Itt egy sárga színű szikla látható, melyre a vár ráépült. Semmi nem mutat arra, hogy itt szándékosan kialakított helyiség, vagy nyílás lenne, valószínűleg spontán romlásról van szó. A fal további szakaszán a földfelszínnél egy kisebb ép falsík van, melynek bal oldali vége szinte teljesen szabályosan függőleges. Vizsgálandó a jelenség szándékoltága. E szakasz felett, s végig elfalazott oromfogak lenyomatait látjuk, a falat körben magasították. Végül a nyugati véget elérve, viszonylag magasan egy kerek, szabálytalan nyílás van a falon, kb. fél méteres átmérővel. Ennek kialakulási oka is ellenőrizendő. A fal végül az északnyugati épületrészhez csatlakozik, mint azt már a korábbi leírások során bemutattuk.

A külső fal déli oldalán található nagy kiomlásánál meg kell említenünk, hogy a fal magassága jelentősen ugrik, az omlás két oldala között kb. 3 méter szintkülönbség van. Az itt található alacsonyabb fal tetején még a megmagasított gyilokjáró járórésze megvan. A falon kicsit alacsonyabban egy perem látható, mely valószínűleg a korábbi faltető helyét jelzi.

Nem foglalkoztunk az udvaron futó keskenyebb fallal, mely környezetében a 2012-es ásatás egy része zajlott. A fal rendeltetése, és kapcsolata a többi épülethez egyelőre nem tisztázott, a feltárás során azonban a felszín alatt egy szélesebb falat találtunk, melynek pereme a palota felőli oldalon a rajta álló fal alól kilóg. Még nem tudni, hogy korábbi épületre, vagy magasításra utal-e ez a jelenség.

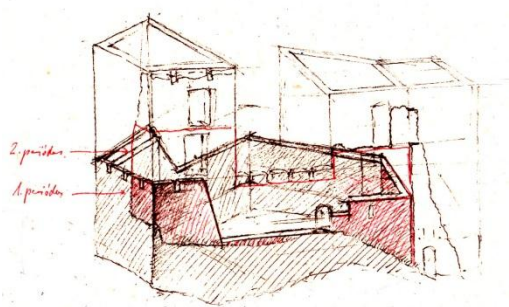
A várat övező sánc, és árok, valamint a hegygerincen kialakított átvágások pusztán építészeti szempontok alapján nem, vagy csak áttételesen köthetők hozzá a vár építési periódusaihoz. A kor megállapítását csak régészeti módszerekkel lehet elvégezni.

Globális vizsgálatok, az építési periodizáció

Az előző fejezetben falanként haladva megvizsgáltuk a várban tapasztalható, általunk fellelt szinte valamennyi jelenséget. Az egyes elemek vizsgálata során többször azok elő- és utóidejűségét feltételeztük, valamint ilyen esetekben kísérletet tettünk állításaink bizonyítására is. Ezt követően most összefoglaljuk az eddig megismerteket, közben pedig törekszünk rá, hogy a gondolatmenet során a nagyobb, globális összefüggéseket is figyelembe vegyük.

A vár két fő, ma álló egysége, a belső vár, és a külső kerítőfalak viszonyáról könnyen belátjuk, hogy közülük az előbbinek, illetve előbbi kezdeményének kellett elsőként kialakulnia, ugyanis a külső várfal minden belsővel való csatlakozása olyan, hogy az ott már egy eleve meglévő épület létét feltételezi.⁸⁷

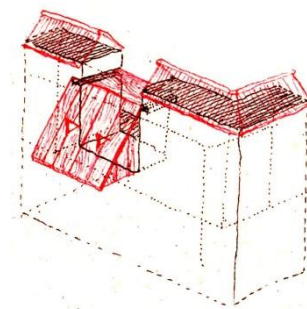
⁸⁷ A kapu feltételezett helyén, a palota külső helyiségénél, valamint az északkeleti fal keleti végénél, ahol az akkor még rövidebb kerítőfal a torony irányába ívesen befordul, a külső fal merőlegesen ütközik a belső várnak, és falelválással csatlakozik hozzá.

vázlat az első periódusról

A belső vár esetén a legkorábbi periódusokat az alsó részeken kell keresnünk. A leíró rész legelső alfejezetében az északkeleti fal külső felét vizsgáltuk. Ekkor azt állapítottuk meg, hogy a fal bal oldalán egy ferde falelválás látható, és ettől balra egy, a többi felületnél korábbi rész található, melynek felső végződése a mai bevilágítóablak magasságában van. Az ide csatlakozó délkeleti falon ezzel egykorú felületeket találtunk, melynek tetején elfalazott oromfogak nyoma látszik. A jellegzetes falmintázat a torony délnyugati falán is

tovább folytatódott, amíg a fal síkját követni tudtuk. E szakaszon a torony udvar felőli fala elválnak a mára már leomlott délnyugati faltól egy bizonyos magasságig. Ezeket a pillanatnyilag széttagoltan jelentkező megfigyeléseket egészéssé összekapcsolva azt látjuk, hogy a belső vár délkeleti végén ekkor egy, a többi falszakaszhoz képest magasabb, tetején oromfogas védőpártázattal ellátott, a hegygerinc felől a várat pajzsként védő falat találhatunk, mely a jelenlegi udvar irányába haladva mindkét vége mentén jóval alacsonyabb falakban folytatódik. E magasságokat a torony említett falelválása alapján, valamint az északkeleti oldalon az udvar kapujától balra látható vízszintes, hosszú kiomlásban lévő periódushatár mutatja meg. Ezen az oldalon a kaput követően (mely szerkezetei nem ehhez a periódushoz tartoznak) egy újabb, periódushatárt is tartalmazó kiomlást látunk, melynek szintje néhány méter után újból emelkedik, és immár a jelenlegi palota épülete udvar felőli helyiségének végéig tart. Utóbbi rész magában foglalja a palota északkeleti oldalán lévő lőrést is, mely e periódussal egykorú. A fal ezt követően befordul, és a mai épületeket kettéválasztó fal formájában lezárja a belső vár eredeti nyugati végét. Itt újabb lőrés nyoma figyelhető meg. A délnyugati oldalon a fal tovább halad a torony irányába. Itt szintén lőrés helye feltételezhető. A még meglévő csonk belső oldalán az udvar felőli palotafal elválásának felső részét látjuk, mely a torony falán lévővel egy magasságban van. Ezek alapján valószínűleg ez a korai fal ekkor még idáig érhetett, és ebben a magasságban folytatódott tovább, míg a megkezdett hurkot be nem fejezte a torony falainál.⁸⁸

A délkeleti fal oromfogainak lehetséges kialakítása

Ebben, a körben más-más magasságú falakkal határolt magban nem találtunk olyan belső falat, ami akár csak feltételezhetően is egykorú lenne vele. Ez alapján az egykori belső épületek vagy a föld alatt fekszenek, vagy már elpusztultak. Könnyen lehet, hogy ekkor a vár belsejében csak könnyűszerkezetes épületek, faházak voltak, melyek a későbbi átépítések során, a kőépítkezéssel párhuzamosan tűntek el.

⁸⁸ Az északkeleti oldal esetén a kaputól jobbra lévő szakasznál nem találtuk falegyenek nyomait, valamint a lőréses rész fala valamelyest eltért a pajzsfal szerkezetétől. A mostani feltételezés pontosításához régészeti feltárássra, és további vizsgálatokra lenne szükség.

Szintén problémát jelent az eredeti közlekedés kérdése, ugyanis a belső vár kapuja később keletkezett. A korai kialakítás esetén a védelem szerepe dominálhatott. Erre utal a belsővel szemben a külső falak túlsúlya, a gerinc felé kialakított védőpártázatos pajzsfal, valamint a nyugati részen lévő íjászlőrészek kialakítása. Az északkeleti oldalon a fal csak másfél méter magas a jelenlegi felülethez képest, de itt számolnunk kell a későbbi feltöltődéssel, valamint a falszoros ekkori hiányával.

A következő periódus eldöntéséhez két lehetőségünk van: egyrészt az épület megmagasítása, másrészt a külső kerítőfallal való bővítés. Mindkét lehetőség elképzelhető a megfigyelések alapján. A külső kerítőfalról azt tudjuk, hogy alaprajzi értelemben legalább két periódus során alakult ki, mivel az északkeleti szakaszának keleti végének kívülről nézve jobb oldala befordul a torony felé, és a délkeleti szakasz ehhez kapcsolódik hozzá falelválásával. A többi részt tekintve nem látszik különösebb eltérés, a szerkezetek a folytonosnak, megszakítás nélkülinek tűnnek. Az északnyugati szakasz úgy csatlakozik a palota belső helyiségéhez, hogy annak északkeleti homlokzatán túllóg. Itt kapcsolódik be a kapu feltételezett fala is, mely a palota északnyugati külső síkját követi. A három fal találkozásából itt is az sejthető, hogy a déli szakasz az újabb, valószínűleg a falazásakor arra törekedtek, hogy a három fal közötti az elválások ne essenek mind egybe, ezért tolták el az utóbbit. A védelmi szempontok alapján is ez a feltételezés adódik, mert az északkeleti szakasz a kapu védelmét volt hivatott szolgálni a délivel ellentétben.

A bővítés másik lehetősége a megmagasítás. Ismét az északkeleti belső falat vizsgálva azt látjuk, hogy a fent leírt első periódus felett egy nagyjából homogén, a falegyeneket is tekintve – a torony és az udvar falának csatlakozását leszámítva – egységes falfelületet látunk, mely a torony falát az első emelet szintjéig, az udvar falát teljes magasságában, valamint a palota falát az első emelet magasságában foglalja magába. A torony falait külön vizsgálva is azt tapasztaljuk, hogy a falegyenek megszakítás nélkül körbeérnek az épületen, valamint az udvar északkeleti falára is átfordulnak, mellyel az épület kötésben van. Az udvar felőli homlokzat jobb oldalán azonban – mint az első periódusnál már leírtuk – falelválás van. A két oldal közti különbség oka, hogy az ott korábban megépült kerítőfal részei más magasságúak voltak: a bal oldalon jóval alacsonyabban találjuk meg a másik falelválás párját, melyet, ha látni szeretnénk, akkor itt a külső oldalon lévő vízszintes elválás síkjának mélységéig kéne leásnunk.

Az alsó két szintjén egyaránt vastag, 2 méter körüli falak állnak, melyek azonos vakolatot és habarcsot tartalmaznak. E periódus során épül e helyiségben a fagerendás síkfödém, valamint a földszint kő áthidalású ajtaja, és a mellette lévő lőrés. Az emelten lévő téglalívű ablak pontos besorolása még nem teljesen bizonyos, de jó eséllyel ez is e korban, a fal építésével egy időben keletkezik. A helyiség belsejében lévő ablakok, boltozatok, valamint az emelet nagy ajtaja ekkor még nem volt meg, a falakon ebben az időben még kisebb nyílások lehettek. Az udvar falának, a torony ajtajával azonos szerkezetű kapuja szintén e periódusban épült.

A palotaszárnny vizsgálatakor némi ellentmondásba ütközünk. A két helyiséget elválasztó fal vizsgálatakor megállapítottuk, hogy itt elfalazott gerendafészek, és sárgerenda nyomai látszanak, me-

lyek a fal megmagasításával egy időben jöttek létre⁸⁹. Ez esetben már ekkor meg kellett épülnie a szemközti falnak is, mely a gerendák túlvégét gyámolítja. Ha e gondolatsor mentén vizsgálódunk, az a következtetés adódik, hogy a palota udvar felőli falának az első periódus magasságáig kell elválnia a faltól, és efelett pedig, mivel a most vizsgált periódussal egyidős, kötésben van. Ezzel szemben a fal az első emelet teljes magasságában elválik a külső faltól, mely az előzőek szerint nem logikus⁹⁰. A problémát jelenleg nem tudjuk megoldani, a fal anyagának vizsgálata nyújtana további információt. Ha a fal valóban utólagos, akkor azt kell gondolnunk, hogy volt olyan időszak, mikor a belső kerítőfalat már megmagasították, de még nem építettek bele épületet.

Ezen túllépve, az egyszerűség kedvéért tételezzük fel, hogy az elválásnak csupán építéstechnikai okai vannak. Ez esetben az udvarnak ezen a végén egy kétszintes épületről beszélhetünk, melynek földszintjén a korábban kialakított lőrés, valamint az előbb leírt gerenda síkfödém található, emeletén pedig a nagyméretű ablak előtt itt lévő kisebb, vakolt falú, talán téglá áthidalású ablak. E helyiséghez tartozhatott az udvar felőli falon lévő, faragott kövekből kialakított belső keretű ajtó is, melyet a későbbiekben szőlősi kőből tömtek be, és helyeztek át.

E periódus során még mindig domináns harcászati szempontú elemeket találunk. A torony falán lévő lőrés, valamint az ajtón lévő, belülről működtethető nagy rekesztőgerenda, valamint a mostaniaknál kisebb ablakok mind erre utalnak.

E második átalakítást követően megint több lehetőség van a további építkezés menetét illetően. Egyrészt mindkét eddig megépült épületrész esetén ismert egy reprezentatív átépítés, mely során a belső szerkezeteket cserélték le. A torony estén a második emelt megépítése még nem történt meg, a palotának pedig még a külső szárnya is hiányzik ekkor. Utóbbival kapcsolatban megállapítható, hogy a palota bővítésének megkezdése előtt állnia kellett, hiszen annak alapjait ez adja. Az egyszerűség kedvéért, most a hasonló jellegzetességeket mutató átépítéseket egyszerre tárgyaljuk. A hasonlóság nem feltétlenül alaptalan az eseteknél, viszont a közös elemzés nem jelenti azt, hogy a két dolog feltétlenül egy időben történt.

Elsőként, vizsgáljuk a nevezett reprezentációs célú átalakítást. Ez a két, már most meglévő épületrészt érinti, a többi részen nem találkozunk ilyen beavatkozással. Ebben a periódusban az épületek nyílásait kibővítik, a korábbi fa födéme helyére boltozatokat raknak, a közlekedés rendszerét megváltoztatják. A korszak jellemző építőanyaga a forrásvízi mészkő lesz. A tornyot tekintve a korábbiakban már végiggondoltuk, hogy a bent látható boltozatok a fa födémnél későbbiek. Mikor ez az új szerkezet megépül, a torony alsó szintjén betömik a korábbi lőrést, a födémekeket elbontják. Ezzel egy időben új nyílásokat alakítanak ki a régiek helyén, a boltozatokkal összehangolt rendszerben megépülnek az alsó szint bevilágítóablakai, valamint felettük az ülőfülkés óriási ablakok. Korábban az emelet és a földszint közt az épületen belül, a keleti sarokban hiányzó gerendafészek helyén lehetett egy lépcsőn közlekedni. Most, a boltozat kialakítása miatt új ajtót vágnak az

⁸⁹ Bár nem valószínű, de ha az előző periódusban itt lévő, körbe lőréses helyiség zárófödémeként tekintünk a gerendákra, a következőkben részletezendő probléma akkor sem oldódik meg.

⁹⁰ Szintén ellentmondásos, hogy a fal túlsó végénél úgy tűnik, hogy az már jóval alacsonyabb szintben kötésbe kerül a külső fallal.

udvar felőli oldalon, és hozzá a külső oldalon karzat számára gerendákat vésnek bele a falba. Ez utána a közlekedés az udvar északkeleti falán keresztül folyik, mely a két épületet összeköti.

A palota esetén szintén a gerendás födém elbontását, és új, kő boltozatok kialakítását látjuk. Ennek okán helyezik arrébb az udvar felé nyíló első emeleti ajtót is, melybe az új szerkezet belemetszett volna. A korábbi ablakot itt szintén kibővítik.

Valószínűleg a most leírtaknál később zajlik le az északnyugati épületrész kialakítása, az ott lévő szerkezetek is eltérnek az eddig látottaktól. Az ott ekkorra már meglévő külső kerítőfal felett valószínűleg egy ütemben épül meg a földszint még hiányzó falmagassága, valamint az első emelet falai. E periódus határa a két épületrész között lévő csonk vízszintes téglasora.

A fal belső oldalán itt bevilágítóablak, valamint a feltételezett zárterkély maradványai fekszenek, utóbbi kialakítása valószínűleg a falnál későbbi. A helyiségekben téglaboltozatok nyoma látszik, építésük kora bizonytalan, jelenleg nem ismert gerendás födém nyoma.

A torony, valamint a palota felső szintjei is hasonlóságot mutatnak valamelyest. Mindkettő építőgerendás-állványos rendszerrel épült, azonos jellegű, téglá áthidalású ablakokkal rendelkezik. Mindkét helyiség belső falain foltokban téglából rakott szerkezetek nyomai látszanak, melyekkel kapcsolatban korábban felvetettük boltozat lehetséges kialakítását, vagy más szerkezet lehetőségét is. E szintek már nem átalakítás eredményei, hanem eredeti formájukban ismerjük őket. A palota esetén meg kell említenünk az esetleges felső emeleti elválasztó fal utólagos beépítését, melyről még Csernó Geyzától szereztünk tudomást.

A torony udvar felőli falán lévő javított részről korábban azt feltételeztük, hogy itt korábban egy ablak lehetett, valamint mellette egy másik, szőlősi kőből falazott szélű nyílás. Az ablak valószínűleg sérülés következtében lett betömve, azonban a másik nyílásról keveset tudunk. Elképzelhető, hogy az későbbi átalakításkor került oda, nem kizárt, hogy rendeltetése a második emeleti közlekedéssel van összefüggésben.

A külső várfalat a későbbiekben még magasították, de ez már a külső szárny megépítése után történik, mert annak falazatában magasításnak már nem találjuk nyomát. Az itt található épületekről keveset tudunk, csak a keleti sarokban, valamint az északkeleti fal előtt lévőkről van tudomásunk. Utóbbira a fal külső oldalán lévő gerendafészek utalnak.

Összegzés

A periódusok, és az egykori kialakítás vizsgálatánál igyekeztünk minél több jelenséget megfigyelni a falakon, valamint a fellelhető információforrások minél szélesebb palettáját kihasználni. A vizsgálatok, bár sok helyen egyértelmű következtetésre vezettek, sok helyen így is nyitott kérdéseket hagytak maguk után, feltételezéseinket nem tudtuk minden esetben megingathatatlanul bebizonyítani.

A kutatás folytatásaként még midig nagyon sok dolog ellenőrizendő, valamint bizonyára vannak olyan jelenségek is, melyek felett figyelmünk elsiklott. Azonban sajnós azt kell mondanunk, hogy a

legnagyobb igyekezet, és esetleges nagyszabású feltárások, kutatások, vizsgálatok esetén sem valószínű, hogy a várral kapcsolatos összes kérdés megválaszolhatóvá válik, hiszen a válaszok egy jelentős része a leomlott falakkal együtt megsemmisült.

Dolgozatunk megírását is e szomorú helyzet inspirálta, mivel úgy gondoljuk, hogy az ilyen módon megfigyelt, rögzített, és értelmezett jelenségek elkerülhetik a fizikai megsemmisülés által okozott tudásbeli megszűnést, és a későbbiek során a már megismert részletek megőrződnek.

Az így nyert információk hasznos segítséget jelenthetnek a vár megóvásában, a szerkezetbeli, kialakításbeli kérdések ismeretében a továbbiakban a szükséges beavatkozások, kutatások helye jobban lokalizálható, az esetleges feltárások területének kijelölése is célzottabban történhet.

A jelenleg megkezdett munka egy hosszabb folyamat köztes állomása, az eddig összegyűjtött ismeretek összefoglalása. A következőkben a most elindult felmérés, falkutatás folytatása, valamint más vizsgálati módszerek (pl. dendrokronológia, habarcsvizsgálatok) bevonása további eredményeket hozhat a témában. A főlhalmozódó adatok a későbbi helyreállítások során nélkülözhetetlen, és alapvető információkkal szolgálhatnak, mely célkitűzésünk, Vitézyvár megóvása szempontjából is a legfontosabb dolog.

...

Irodalomjegyzék

Balogh Jolán A művészet Mátyás király udvarában [Könyv]. - Budapest : Akadémiai Kiadó, 1966. - I. kötet.

Csánki Dezső Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában [Könyv]. - Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1897. - III. kötet : old.: 306.

Dely Károly [és mtsai.] Vártúrák Kalauza. Dunántúli várak és vártúra-útvonalak [Könyv] / szerk. Dely Károly. - Budapest : Medicina Könyvkiadó, 1973.

Dobroslava Mencilová Középeurópai XIV. és XV. századi szabályos alaprajzú várpaloták [Folyóirat] // Művészettörténeti Értesítő. - Budapest : Akadémiai Kiadó, 1958. VIII. évf. 2-3. sz. - old.: 81-103.

Evlia Cselebi Evlia Cselebi török világutazó magyarországi utazásai : 1664-1666. [Könyv] / ford. Dr. Karácson Imre. - Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1908. - old.: 130-132. - <http://digitalia.lib.pte.hu/?p=1889>.

Fekete Lajos és Káldy-Nagy Gyula Budai török számadáskönyvek 1550-1580 [Könyv]. - Budapest : Akadémiai Kiadó, 1962.

Fürjes János Castrum Vytam, Vitány-vár múltja és jelene [Folyóirat] // Várjáró Magazin (online folyóirat). - Kiadja : Szádvárért Baráti Kör, 2014. II. évf. 2. szám. - <http://www.szadvar.hu/2014/08/varjaro-magazin-10-szam/>.

G. Sándor Mária A Vértes hegység középkori várai [Folyóirat] // Komárom Megyei Múzeumok Közleményei. - Tata , 1968. - old.: 245-262..

Gerő László Magyar várak [Könyv]. - Budapest : Műszaki Könyvkiadó, 1968.

Gerő László Magyarországi várépítészet (vázlat a magyar várépítés fejezeteiről) [Könyv]. - Budapest : Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó, 1955.

Halmos Balázs és Marótyz Katalin Az alakhű felmérés módszerének adaptációi [Folyóirat] // Architectura Hungariae. - 2011. június X. évf. 2. szám. - http://arch.eptort.bme.hu/arch_old/hu/fooldal?id=26. - ISSN 1588-0109.

Hegyi Klára A Török Hódoltság várai és várkatonasága [Könyv]. - Budapest : História Könyvtár, 2007. - II. kötet.

Henszlman Imre A Műemlékek Országos Bizottságának évi jelentése [Folyóirat] // Archæológiai Értesítő / szerk. József Hampel. - Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1887. - old.: 83-85.

Karczag Ákos Vitányvár romjainál [Folyóirat] // Várak, Kastélyok, Templomok / szerk. Pál Kósa. - 2008. február - old.: 38-41.

Kelemen Bálint és Rácz Miklós Vitány: értékek, felelősség és lehetőségek [Folyóirat] // Archaeologia - Altum Castrum Online. A Magyar Nemzeti Múzeum Visegrádi Mátyás Király Múzeumának Középkori Régészeti Online Magazinja. - Visegrád : Mátyás Király Múzeum, 2013. - <http://archeologia.hu/content/archeologia/186/vitanyvar2.pdf>.

Kiss Ákos Veszprém és Komárom megyei renaissancekori kőemlékek [Folyóirat] // Művészettörténeti Értesítő. - Budapest : Magyar Régészeti, Művészettörténeti és Éremtani Társulat, Akadémiai Kiadó, 1959. VIII. évf. 1. sz. - old.: 18-27.

Kiss Gábor Várak, várkastélyok, várhelyek Magyarországon [Könyv]. - Budapest : Panoráma , 1984.

László János Egy méltatlanul elhanyagolt vár a Vértesben: Vitány [Folyóirat] // Kuny Domokos Múzeum Közleményei 19. 2013. / szerk. László János. - Tata : Kuny Domokos Múzeum, 2014. - old.: 95-116.

Nácz József A Hohenzollerni fejedelmi ház és a Vértes vidéke [Folyóirat] // Turisták Lapja. - Budapest , 1900. - XII. - old.: 13-23.

Nácz József A Vértes vidékének történelmi műemlékei [Folyóirat] // Archaeológiai Közlemények. - 1899. - old.: 118-203.

Révhelyi Elemér A Tatai Piarista Rendház és Múzeuma [Könyv]. - Budapest : Tatai Piarista Öregdiákok Szövetsége, 1938.

Rohrbacher Miklós Tata története [Könyv]. - Tata : Szerzői kiadás, 1888.

Rómer Flóris Vithánvár // Rómer Flóris kéziratos hagyatéka a Forster Köpont Tudományos Irattárában.

Schmidtmayer Richárd Vértes vidéke három várának (Gesztés, Vitány, Gerencsér) története a középkorban [Könyv]. - Budapest : Szakdolgozat az ELTE Történettudományi Intézetében, 2005.

Schmidtmayer Richárd Vértesi várak. A Rozgonyi-család főúri rezidenciái a 15. században [Könyvrészlet] // Micae mediaevales II. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról / szerk. Vadas András [és mtsai.]. - Budapest : ELTE BTK Történettudományok Doktori Iskola, 2012.

Soós Elemér Vitám vár története, hadi és műleírása // Magyarország várai. (Anyaggyűjtés, és tanulmány részletek.) Függelék: Néhány hadtudományi dolgozat. - 1924. k. - Kézirat az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárából, Fol. Hung. 3105. ff. 339-364.

Szeghalmy Gyula Dunántúli vármegyék [Könyv]. - Budapest : Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, 1937.

Vende Aladár Komárom vármegye községei [Könyvrészlet] // Magyarország vármegyéi és városai, Komárom vármegye és Komárom sz. kir. város / szerk. Borovszky Samu. - Budapest : Országos Monografia Társaság, 1907.

Wenzel Gusztáv Tata fénykora. 1412-1542 [Könyv]. - Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1879.

Függelék, melléklet

A melléklet a felmérések során, valamint azok előkészítésekor létrehozott falnézeti rajzokat, valamint az említett archív fényképeket tartalmazza.

Az északeleti fal külső oldala, a nyugati vég előreugró síkja nélkül

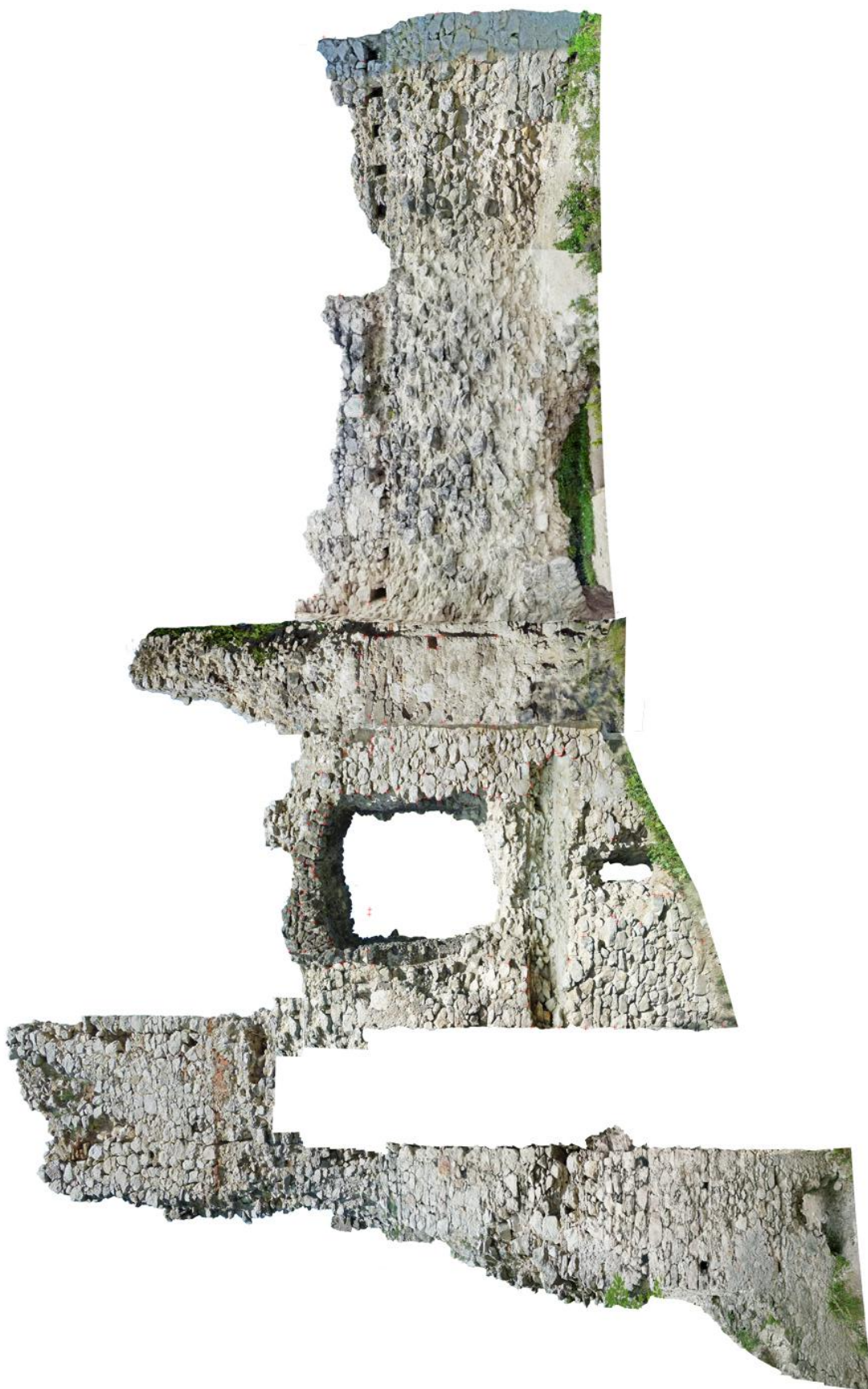
Az északkeleti fal előreugró nyugati szakasza

A délkeleti fal külső oldala

A torony udvari fala ma,
valamint az 1930-as évek felvételének illesztésével

Az északeleti fal belső oldala

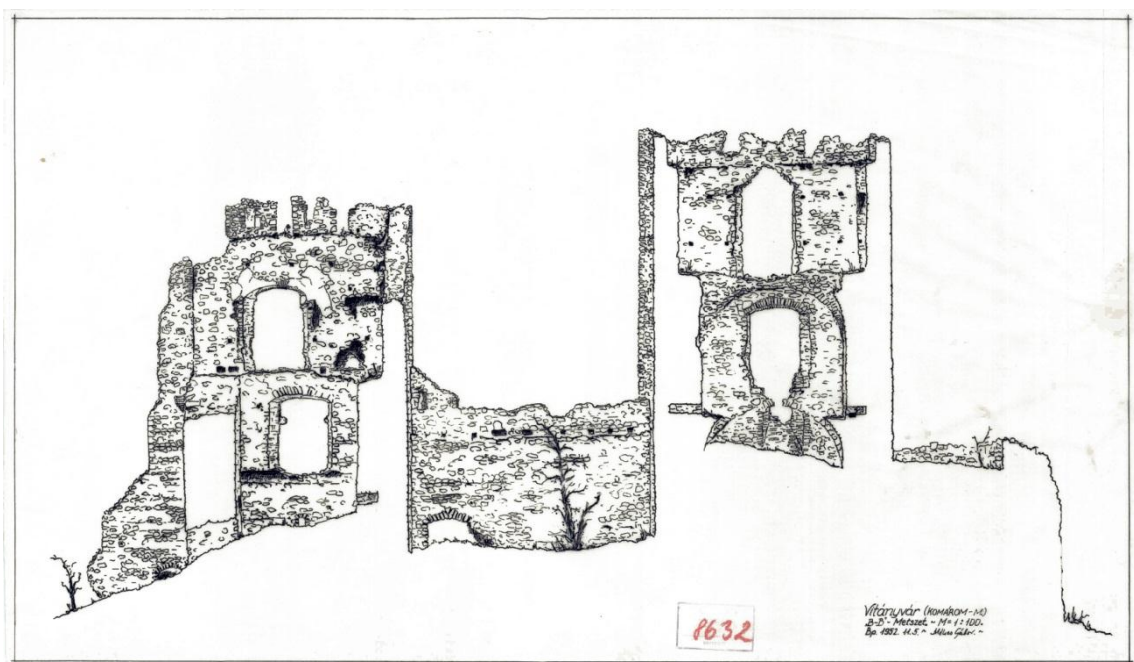
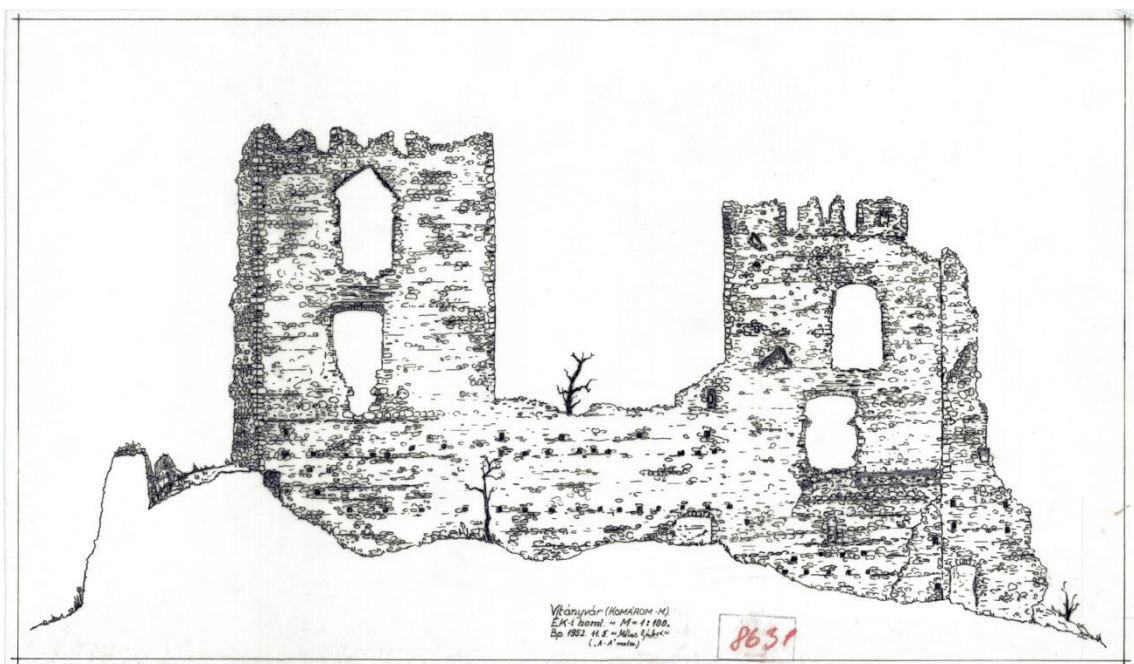
A palota köztes falának belső oldala

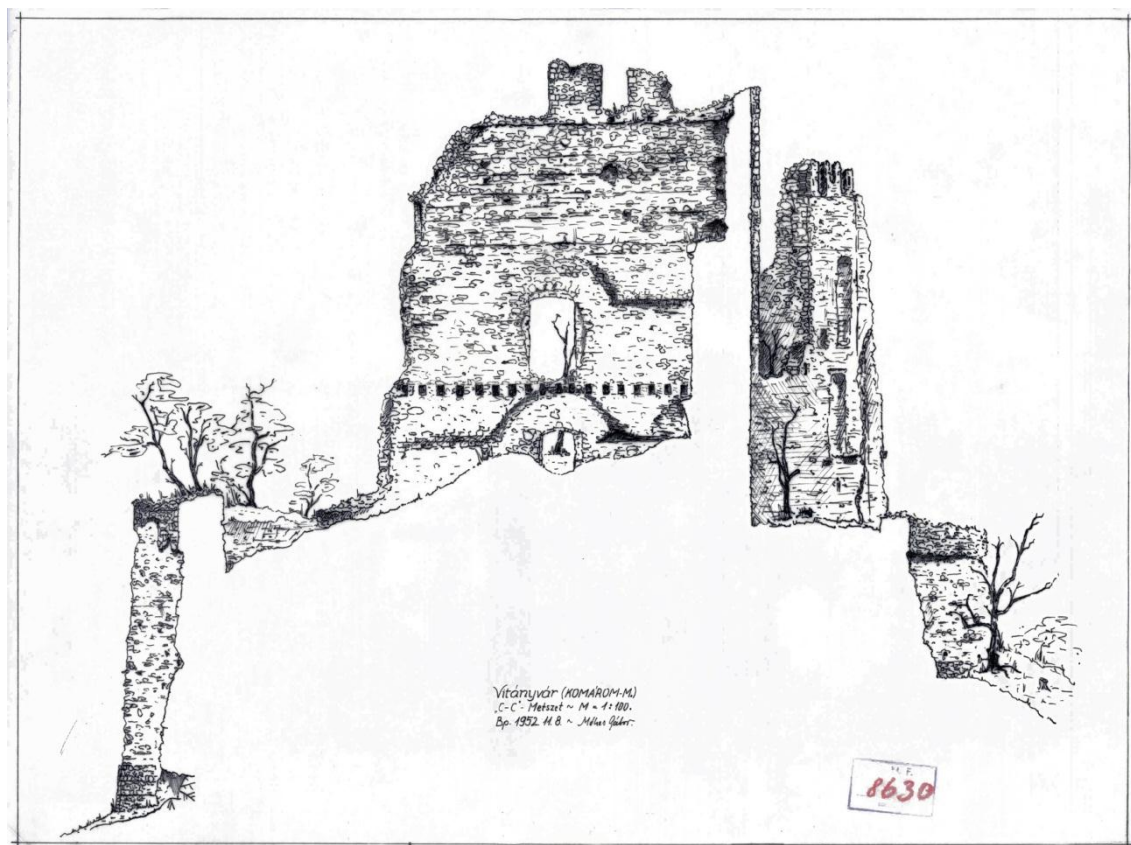
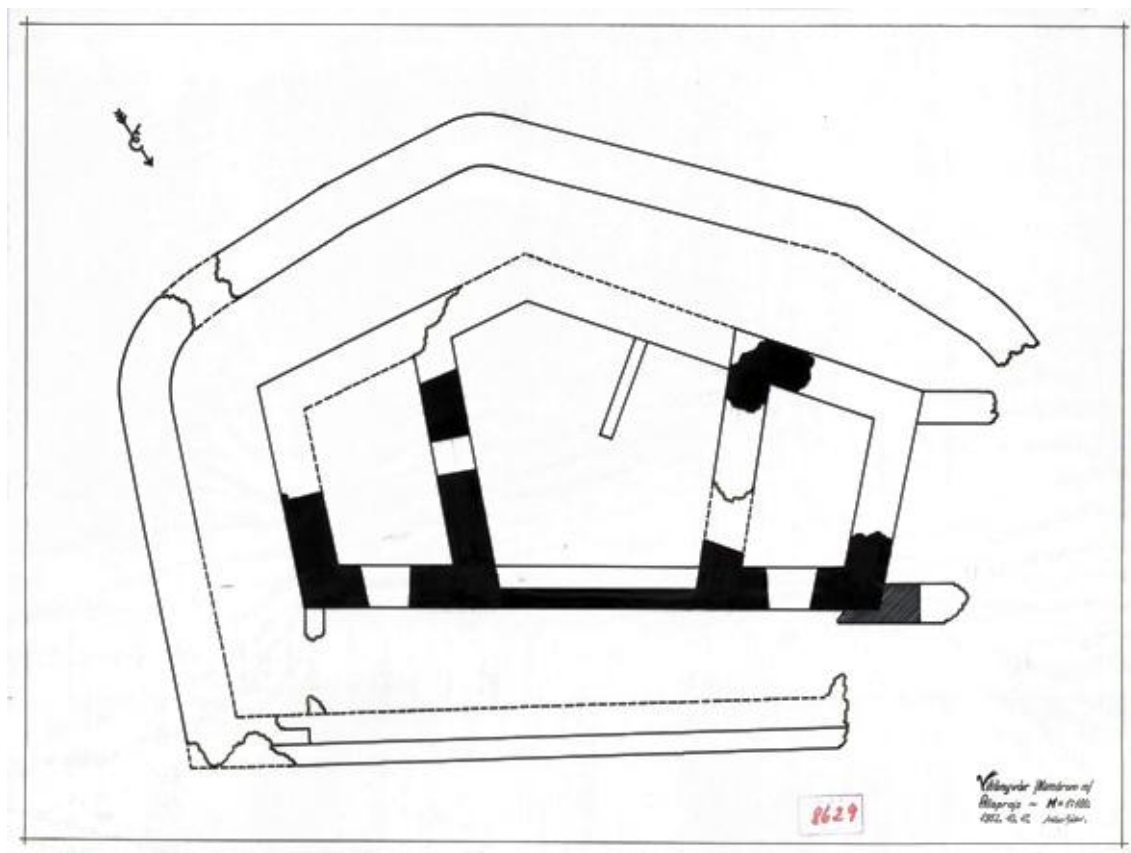

A palota udvari falának három nézete

A torony belső falai

2P66.928

4P3.513

3P3.514

8P3.515

5P28.963

72

6P64.000

7P89.169